

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

XIX. YÜZYILDAN BİR OSMANLI SEYAHATNAMESİ: SEYAHAT-İ ASMAÎ
(METİN- İNCELEME)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FAHRİYE NİLSUN ŞAHİN

İSTANBUL, 2010

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

XIX. YÜZYILDAN BİR OSMANLI SEYAHATNAMESİ: SEYAHAT-İ ASMAÎ
(METİN- İNCELEME)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FAHRİYE NİLSUN ŞAHİN

TEZ DANIŞMANI: YARD. DOÇ. DR. BAKİ ASİLTÜRK

İSTANBUL, 2010

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans öğrencisi Fahriye Nilsun Şahin'in "XIX. Yüzyıldan Bir Osmanlı Seyahatnamesi: Seyahat-i Asmai (Metin-İnceleme)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile başarılı bulunmuştur.

Tez Danışmanı : Yrd.Doç.Dr. Baki Asiltürk
Üniversitesi Marmara

İmza

Üye : Doç.Dr. Murat Koç
Üniversitesi Marmara

Üye : Doç.Dr. Nesrin Sarıahmetoğlu
Üniversitesi Marmara

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun 22/02/2010 tarih ve 2010/44 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof.Dr. Emel KEFELİ
Müdür

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	III
ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
GİRİŞ	VII
I. Edebiyat-Seyahat İlişkisi	VII
II. Türk Edebiyatında Avrupa Merkezli Seyahat Eserleri	VII
1. ASMAÎ HAKKINDA	1
1.1. Eserleri	2
2. SEYAHAT-İ ASMAÎ’NİN İNCELENMESİ.....	3
2.1. Seyahat-i Asmaî’nin İçeriğine Kısa Bir Bakış.....	3
2.2. Şehirler, Tarihi Binalar, Sokak ve Bahçeler.....	4
2.2.1. İsmailiye	4
2.2.2. Süveyş Kanalı	4
2.2.3. Pord Said.....	4
2.2.4. İtalya Sahili.....	4
2.2.5. Brindisi	5
2.2.6. Valetta/Malta	6
2.2.7. Cebel-i Tarık.....	6
2.2.8. Mayorka/İspanya	7
2.2.9. Plymouth/İngiltere	7
2.2.10. Londra.....	8
2.2.11. Cambridge Walves/İngiltere.....	10
2.3. Seyahat Vasıtaları	15
2.3.1. Mısır Treni.....	11
2.3.2. Okyanus Vapuru	12
2.3.3. Lando	13
2.3.4. Londra Treni.....	13
2.3.5. Cab.....	14
2.3.6. Velosipet.....	14
2.4. Aile ve Kadın	14
2.5. Din ve Medeniyet.....	18
2.6. Dil ve Güzel Sanatlar	20

2.7. Yeme İçme Kùltürü.....	21
2.8. Âdetler, Gelenekler, Batıl İnançlar	23
2.9. Tanıdığı Yeni İnsanlar	26
2.10. Gündelik Hayat.....	27
2.10.1. Ekonomi.....	27
2.10.2. Sağlık	27
2.10.3. Eğlence	28
2.10.4. Tarım ve Sanayi.....	29
SONUÇ	30
3. SEYAHAT-İ ASMAÎ’NİN LATİN HARFLİ METNİ	33
BİBLİYOGRAFYA	117
EK 1 YER ADLARI İNDEKSİ	118
EK 2 SEYAHAT GÜZERGÂH HARİTASI	121
ÖZGEÇMİŞ	122

ÖNSÖZ

Edebiyatımızın seyahat türü bakımından çok da zengin olmadığı söylenegelmiştir. Batı coğrafyasına yapılan seyahatlerin sayısında ise özellikle Tanzimat sonrasında artış olmuştur. Bu eserler gezip görülen yerlerin insanları, coğrafi özellikleri, tarihi eserleri... vb. konularda birinci elden kaynak olmaları açısından önemlidir. Bununla beraber harf inkılâbından önce yazılan eserlerin çevrilme ve günümüz edebiyatına kazandırılma sayısı da yeterli olmaktan çok uzaktır. Biz de bu doğrultuda günümüz Türk edebiyatına eski harfli eserler kütüphanesinden bir seyahatnameyi kazandırmak istedik; Asmaî'nin XIX. yüzyılda yazdığı ve o dönemin Avrupa'sını ve insanlarını yansıttığı *Seyahat-i Asmaî* adlı seyahatnamesini seçtik.

Tezimiz; Önsöz, Giriş, Asmaî Hakkında-Eserleri, Edebiyat-Seyahat İlişkisi ve Türk Edebiyatında Avrupa Merkezli Seyahat Eserleri, *Seyahat-i Asmaî*'nin İncelenmesi, Sonuç, *Seyahat-i Asmaî*'nin Latin Harfli Metni, Kaynakça, Yer Adları İndeksi ve Güzergâh Haritası bölümlerinden oluşmaktadır.

Seyahat-i Asmaî'nin bir seyahatname olmasından ötürü tezimizin giriş kısmında edebiyat-seyahat ilişkisini ve Türk edebiyatında Avrupa merkezli seyahat eserlerini ele aldık. *Seyahat-i Asmaî*'nin XIX. yüzyılda yazılmış olmasından dolayı bu dönemde seyahat edebiyatına yönelişin sebeplerine özellikle yer verdik.

Tezimizin birinci kısmında seyahatnamenin yazarı Asmaî'i (Yusuf Samih) ve eserleri üzerinde durduk. Asmaî'nin biyografisi hakkında basılı kaynaklarda veya arşiv kaynaklarında tatmin edici bir bilgiye ulaşamadığından, burada seyahatnamenin satır aralarında söylenen bilgilerden yararlandık.

Tezimizin ikinci bölümünü *Seyahat-i Asmaî*'nin incelenmesine ayırdık. Seyahatnamenin özetini verdikten sonra, “Şehirler, Tarihi Binalar, Sokak ve Bahçeler; Seyahat Vasıtaları; Aile ve Kadın; Din ve Uygarlık; Dil, Edebiyat, Güzel Sanatlar; Yeme İçme Kültürü; Âdetler, Gelenekler, Batıl İnançlar; Tanıdığı Yeni İnsanlar ve Gündelik Hayat” alt başlıkları altında eseri inceledik.

Üçüncü bölümde Kahire'de Matbaatülcâmia'da 1892 yılında basılmış *Seyahat-i Asmaî*'nin latin harflere aktarılmış halini verdik. Ek kısmında da seyahatnamedeki yer adlarının indeksini yaptık ve seyyahın gezdiği yerlerin bir haritasını ekledik.

Çalışmamızda yabancı özel adlar ve sözcükler, orijinal imlâlarına göre yazılmış, tahlil bölümünde eserden doğrudan yapılan alıntılarda yazarın kullandığı şekil korunmuştur. Eserin

okunması sırasında Şemsettin Sami'nin *Kamûs-ı Türkî*'si ve Ferit Devellioğlu'nun *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*'ı esas alınmıştır.

Tezimizin hazırlanması sürecinde yardım ve yapıcı eleştirileriyle beni yönlendiren danışman hocam Yard. Doç. Dr. Bâki ASİLTÜRK'e çok teşekkür ederim. Tez çalışması sırasında yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Zekariya KURŞUN'a ve Doç. Dr. Muhammed GÜR'e; lisans döneminde verdikleri derslerle Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı'nı sevmemi ve tercih etmemi sağlayan Prof. Dr. Sema UĞURCAN ve Prof. Dr. Emel KEFELİ'ye bütün kalbimle teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak da manevi desteklerini her zaman yanımda hissettiğim annem ve babama, ağabeyim Seyhun ŞAHİN'e, teyzem Gülbin BAHAR'a ve dostum İmge ÖZCAN'a sonsuz teşekkür ederim.

Fahriye Nilsun ŞAHİN

Bostancı, Ocak-2010

ÖZET

Çalışmanın esasını Asmaî'nin (Yusuf Samih) *Seyahat-i Asmaî* adlı seyahatnamesinin latin harflerine çevirimi teşkil etmektedir. Ancak daha önce *Seyahat-i Asmaî*'nin bir seyahatname olması münasebetiyle edebiyat-seyahat ilişkisi ile Türk edebiyatında Avrupa merkezli seyahat eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra seyahatname; Şehirler, Tarihi Binalar, Sokak ve Bahçeler; Seyahat Vasıtaları; Aile ve Kadın; Din ve Medeniyet; Dil ve Güzel Sanatlar; Yeme İçme Kültürü; Âdetler, Gelenekler, Batıl İnançlar; Tanındığı Yeni İnsanlar ve Gündelik Hayat alt başlıkları altında kısaca incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Asmaî, Yusuf Samih, seyahatname, Avrupa, yol, yolculuk, medeniyet

ABSTRACT

The transliteration of the travel writing entitled "Seyahat-i Asmaî " by Asmaî (Yusuf Samih) into latin alphabet constitutes the main part of this study. However, as the above-mentioned work is an example of travel literature, this study starts with a preliminary which deals with the inter-relationship between literature and travel, including an informative part on the Europe centered travel writing in Turkish Literature. Afterwards, the genre 'travel writing' is briefly analysed under the following subtitles: Cities, Historical Buildings, Streets and Gardens; Travel Vehicles; Family and Women; Religion and Civilization; Language and Fine Arts; Culinary Culture; Traditions, Superstitions, New Acquaintances and Everyday Life.

Key Words: Asmaî, Yusuf Samih, travel writing, Europe, route, journey, civilization

GİRİŞ

I. Edebiyat-Seyahat İlişkisi

Seyahatname, bir yazarın yurt içinde ve dışında yaptığı gezilerde gördüklerini anlatan yayınların tümüne verilen addır.¹ Günümüzde hem seyahat hem de seyahatname karşılığı olarak gezi terimi kullanılmaktadır; seyahatname yerine gezi yazısı sözünün tercih edildiği de görülür.²

Seyahatnameler bizim edebiyatımızda genellikle ayrı bir tür olarak kabul görmemiş, anı (hatırat) veya günlük türleri içinde sayılmıştır. Oysa seyahatnameler kendilerine ait özellikleri olan, pek çok yönden anı veya günlükten ayrı tutulması gereken eserlerdir. Seyahatnamelerde yazarın çıkış noktası “baştan geçenler” değil, “coğrafya”dır.³

Gezilen coğrafyanın ikliminden insanlarına, tarihi eserlerinden ulaşımına, mimarisinden geleneklerine kadar her şey seyahatnamelerin konusunu oluşturur. Seyahatnameler içerik olarak çok güvenilir sayılmasalar da tarih, coğrafya ve sosyoloji bilimlerini destekleyen belgeler olarak değerlendirilmektedir.

Gezi eserleri (seyahatnameler) içerikleri bakımından kendi zamanlarına olduğu kadar sonraki zamanlara, sonraki çağlara da seslenebilme özelliğine sahiptir. Gezinlerin (seyyahların) bıraktıkları eserler sayesinde yabancısı olduğumuz coğrafyalara ilişkin bilgiler edinebildiğimiz gibi, içinde yaşasak bile özelliklerinin farkında olmadığımız yurt köşelerini tanıma şansı buluruz. Seyahat eserlerinin en ilginç yanlarından biri de bu tip yazıların öteki edebiyat türlerine katkı sağlamasıdır.

Seyahatname türünün Türk ve dünya edebiyatında gerçekten çok ilgi çekici örnekleri mevcuttur. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, *İbn-i Batuta Seyahatnamesi*, *Marco Polo Seyahatnamesi* bu türün ilk akla gelen örnekleridir.

II. Türk Edebiyatında Avrupa Merkezli Seyahat Eserleri

Türk yazarları yaklaşık 500 yıllık süreçte Avrupa, Asya, Amerika, Anadolu vb. gibi çok farklı coğrafyalara seyahatler gerçekleştirmiştir. Türk edebiyatındaki en önemli seyahat eseri XVII. yüzyılda Evliya Çelebi tarafından meydana getirilmiştir bununla birlikte seyahat edebiyatına daha çok Tanzimat sonrası ilgi gösterilmiştir.

¹ Orhan Şaik, Gökyay, “Türkçede Gezi Kitapları”, *Türk Dili Dergisi*, TDK, Yıl 22, C. 27, Sayı 258, 1 Mart 1973, s. 457

² Bâki Asiltürk, *Osmanlı Seyyahlarının Gözüyle Avrupa*, Kaknüs Yay., İstanbul, 2000, s. 17

³ Bâki Asiltürk, “Edebiyatın Kaynağı Olarak Seyahatnameler”, *www.turkishstudies.net*, s. 912

Edebiyatımızda seyahatname türüne örnek olabilecek en eski eserlerden ilki Hoca Gıyaseddin Nakkaş'ın *Acâibü'l Letâif*'i (1442), ikincisi ise Ali Ekber Hıtâî'nin *Hıtâinâmesi*'dir. (1515–1516) Yine klasik dönemde seyahatname türünün çok önemli örneklerinden birisi Seydi Reis'in 1557'de yazdığı *Mir'atü'l-Memâlik* adlı eseridir.

Seyahatname adını tam olarak hak eden yapıt Evliya Çelebi'nin on ciltlik seyahatnamesidir. Doğu'da ve Batı'da yazılmış olan en ünlü seyahatnamelerle rahatça boy ölçüşebilecek olan bu kitabın sahibi, kırk yıl dolaştığı yerlerden topladığı ayrıntılı, doğru, sağlam bilgilerle yapıtını bir tükenmez tarih, coğrafya, etnografya hazinesi yapmanın sırrını bulmuştur.⁴

17. yüzyıldan itibaren çeşitli memleketlere gönderilen elçilerin kaleme aldıkları “sefaretnameleri” de gezi eseri sayabiliriz. Bunlarda da gezilip görülen ülkenin ekonomik durumu, halkının yaşayışı, medeniyet eserleri, coğrafyası yer almaktadır. Yirmi sekizinci Çelebi Mehmet Efendi'nin *Fransa Seyahatnamesi* (1720-'21), Şahdi Osman Efendi'nin *Rusya Sefaretnamesi* (1771-'58), Silahtar İbrahim Paşa'nın *Sefaretname-i Necati*'si (1771- '75), Yasincizade Seyyid Abdülvahhab Efendi'nin *Musavver İran Sefaretnamesi* (1811) önemli sefaretnameler olarak sayılabilir⁵

XIX. Yüzyılda Avrupa'ya Yöneliş

Seyahatin önemli sonuçlar doğurabilecek bir faaliyet olduğu bizde XIX. yüzyılda iyice anlaşılmış bulunuyordu. Avrupa'yı yakından tanımaya başlayan aydınlar, Batı medeniyetinin gelişmesinde keşif seyahatinin oynadığı önemli rolü görmüştü. Bunun sonucu olarak da Avrupa'daki yeni keşif, inceleme ve dünyayı tanıma seyahatleri yakından takip edilmeye başlanmıştı.

Sadık Rıfat Paşa'nın *İtalya Seyahatnamesi* (1838), Mustafa Sami Efendi'nin *Avrupa Risalesi* (1840) Avrupa merkezli seyahat eserlerinin öncüleridir. Bu iki eserin ardından Mehmet Rauf'un *Seyahatname-i Londra* (1851), Hayrullah Efendi'nin *Avrupa Seyahatnamesi* (1864), Ahmet İhsan'ın *Avrupa'da Ne Gördüm?*, Mühendis Faik'in *Seyahatname-i Bahr-i Muhit* (1868), Mustafa Saiy Bey'in *Avrupa Seyahatnamesi* (1898), Ömer Lütfü'nün *Ümit Burnu Seyahatnamesi*, adlı eserini sayabiliriz. Ahmet Mithat Efendi'nin *Avrupa'da Bir Cevelan* 'ı (1889) ise hacmi ve zenginliğiyle dönemin en büyük seyahat eseridir.

4 Orhan Şaik, Gökyay, “Türkçede Gezi Kitapları”, *Türk Dili Dergisi*, TDK, Yıl 22, C. 27, Sayı 258, 1 Mart 1973, s. 460

5 Bâki Asiltürk, *Cenap Şehabettin'in Suriye Mektupları*, Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, s. 1

1908'in memlekette yarattığı hür hava gazete ve dergi sayısı ile birlikte gezilerin ve gezi eserlerinin de artmasına yol açmıştır. Cenap Şehabettin'in *Avrupa Mektupları* (1919), Mehmet Enis'in *Avrupa Hatıralarım* (1910), Selim Sırrı Tarcan'ın *Bizce Meçhul Hayatlar-İsveç'te Gördüklerim* (1910) adlı eserleri önemli örneklerdir.

İç ve dış seyahatlerin sayısında Cumhuriyet döneminde büyük bir artış olur. Memleketin ve dünyanın tanınması gerektiğinin kavranmış olması seyahatlerin artmasını sağlamıştır. Vatandaşlar, politikacılar, gazeteci ve yazarlar, eğitimciler, iş adamları, sanatçılar Avrupa ülkelerine sıkça seyahat ederler.

Ahmet Haşım'ın *Frankfurt Seyahatnamesi* (1933) edebiyatımızdaki önemli eserlerdendir. Celal Esad'ın *Seyahat İntibaları* (1928), Faik Sabri Duran'ın *İstanbul'dan Londra'ya Şileple Bir Yolculuk* (1934), *Akdeniz'de Bir Yaz Gezintisi* (1936) adlı eserleri de önemlidir. İsmail Habip Sevük bu alanda *Tuna'dan Batı'ya* (1935) adlı eseriyle edebiyat kitaplarına geçer.

Tanınmış yazarlarımızdan Falih Rıfkı Atay da gezi edebiyatı alanında önemli eserler vermiş isimlerden biridir. *Denizaşırı* (1931), *Taymis Kıyıları* (1934), *Bizim Akdeniz* (1934), *Tuna Kıyıları* (1938) adlı eserleriyle gezi edebiyatı tarihinde yerini alır.

Şair Şükûfe Nihal *Finlandiya* (1935) ve Hasan Ali Yücel *İngiltere Mektupları* (1958) adlı kitaplarıyla adlarını gezi edebiyatına yazdırmışlardır. *Tuna'dan Şimal'e Avrupa* (1953), *Uçuş Günlüğü* (1962) ve *Avusturya Günlüğü* (1963) ise yazdığı gezi kitaplarıyla türün ilginç örneklerini veren Burhan Apad'a aittir.

1960'larda pek çok gazeteci, sanatçı ve edebiyatçının seyahat merkezi olarak Sovyetler Birliği'ni seçtiği görülür.⁶ Burada Melih Cevdet Anday'ın *Sovyet Rusya, Azerbaycan, Özbekistan, Bulgaristan, Macaristan*'ını (1965), Şevket Rado'nun *50. Yılında Sovyet Rusya*'sını sayabiliriz.

Burada ana hatlarıyla bahsettiklerimizin dışında başka Avrupa seyahatnamelerine de rastlanabilir. Bunların her biri Avrupa'yı tanımamızda XIX. ve XX. yüzyıllarda önemli görev üstlenmiştir.

Tabii ki sadece seyahatnamelere bakarak Avrupa'yı tanıyabileceğimiz söylenemez ancak XIX. yüzyılda Osmanlı toplumunda Avrupa imajının oluşması bazı bakımlardan seyahatnamelere bağlıdır.

⁶ Bâki Asiltürk, "Edebiyatın Kaynağı Olarak Seyahatnameler", www.turkishstudies.net, s.986

1. ASMAÎ HAKKINDA

Eserini Asmaî takma adıyla yazan seyyahın gerçek ismi Yusuf Samih'tir. Asmaî'nin biyografisi hakkında basılı kaynaklarda veya arşiv kaynaklarında tatmin edici bir bilgiye ulaşamadık. Seyahatnamenin satır aralarından çıkartılanların dışında bilgi sahibi olmak oldukça zor. Bu nedenle, burada vereceğimiz bilgilerin hemen tamamı seyahatnameye dayanmaktadır.

Seyyah bu seyahate çıktığında yaşlıdır. Kesin bir yaş söylemek mümkün değilse de kendisini dans edemeyecek kadar yaşlı bulur: “Her mevsimin bir turfandası olur. Biz ise mevsimler geçirmiş kartlak sırasında kaldık.” (s.70)

Arapçadan Türkçeye, Türkçeden Arapçaya tercümeler yapan, Asmaî'nin bildiği tek dil Arapça değildir. Brindisi'deki amele pazarında bir gençle İtalyanca konuşmasından bu dili de bildiğini anlıyoruz. Vapurda yanına gelen bir bayanın Fransızca biliyor musunuz soruna ise “Evet” cevabını verir.

Seyyah, Maltız (Maltalı) yolcularla konuşurken kendisini “Arap oğlu” diye tanımlar. İngilizler ise ondan “Osmanlı centilmeni” olarak bahsederler. Mr. White ile yaptığı Farsça hakkındaki tartışmada ise söze “Biz Türkler...” diye başlar. Eserdeki bu üç farklı ibareden dolayı seyyahın kimliği hakkında kesin bir şey söylemek mümkün olmuyor.

Asmaî, Mısır'ın yalı ahalisindendir. Bunu, vapur Pord Said'ten ayrıldıktan sonra dalgalar arasında kaldığında kendi durumunu, “Sevâhil ahâlîsinden olduğum hâlde yine bu âcizlerini deniz tutmuyor.” diye açıklamasından anlıyoruz. (s. 33) Osmanlılığının bir simgesi gibi gördüğü kırmızı fesiyle Avrupa'da dolaşmak ve insanların ilgi odağı olmak seyyahın hoşuna gidiyor.

Asmaî, seyahati esnasında Ahmet Mithat'ın “*Avrupa'da Bir Cevelan*” adlı seyahat eserini adeta bir kılavuz gibi yanında taşır. Böylece seyyahın gezip göreceği yerler hakkında önceden bilgi sahibi olduğunu öğreniyoruz. Yazar, dini ananelerine bağlı biridir. Malta'daki İslam mezarlığında yatanlar için uzaktan da olsa dua okur.

1.1 Eserleri

el- Arîf-Kalfa, Türkçe ve Arapça kavâid-i Türkiye'dir.

El-Esâs, Araplara Türkçe ta'lîm eder.

Seyâhat-ı Asma'î, Mısır'dan İngiltere'ye seyâhattır.

Liverpool Müslümanlığı, Liverpool İslâmlığı hakkındadır.

Hürriyet-i Nisvân, Tahrîrû'l- Mer'e tercümesidir.

El-Fâsılu Beyne'l Hakki ve'l-Bâtıl, Münâkaşât-ı diniyyedir.

Mes'ele-i Şarkiyye, Arapçadan tercümedir.

Tercihu Dini'l-İslâm, Fezâî'l-i dîn-i İslâm hakkındadır.

İslâm'ın İstikbâli Var, Arapçadan tercümedir.

El-İstihcâb, Tesettür-i nisvân hakkında Türkçeden Arapçaya tercümedir.

Türk Sözü Anadolu Ağzı, Türkçe makamâtıdır.

Sakile, Sicilya hâtırasıdır.

Yazımız, Türk yazıları hakkındadır.¹

¹ Asmaî,(Hz: Muhammed Sâfî), *Yazımız*, Bedir Yayınları, İstanbul, 1997, s. 79

2. SEYAHAT-İ ASMAÎ'NİN İNCELENMESİ

2.1 Seyahat-i Asmaî'nin İçeriğine Kısa Bir Bakış

Asmaî, seyahatnamesinde ağırlıklı olarak 1891 sonbaharı başlarında yaptığı İngiltere gezisini anlatır. Bütün seyahatini “Kahire’den İsmailiye’ye”, “Londra’ya Muvasalat” gibi 16 ana başlık altında toplar.

1891 Eylül’ünün ikinci pazartesi günü hava değişimi, medeni ülkelerde bulunmak ve yeni yerler görmek için seyahate çıkan seyyah, çevresini dikkatlice gözlemler; gördüğü ve yaşadığı her şeyi günü gününe “ruznamesine” kaydeder.

Seyyah, Kahire’den yola çıkarak İsmailiye, Süveyş Kanalı, Brindisi, Valetta Limanı (Malta), Cebel-i Tarık, Mayorka, Plymouth güzergâhıyla Londra’ya ulaşır. Kahire’den bindiği trenle bir günde İsmailiye’ye gelir ve aynı gün Cock kumpanyasına ait bir vapura biner. 3 hafta süren vapur seyahati sırasında uğradığı Brindisi, Valetta, Cebel-i Tarık, Mayorka ve Plymouth hakkında izlenimlerini paylaşır. Vapurda tanıştığı insanlar, yaşam biçimleri, gündelik olaylar ve vapur hakkında bilgiler verir.

Londra’ya ulaştıktan sonra Kensington bölgesine giden seyyah, burada yol arkadaşı “Macur” diye bahsettiği V...’nin bir akrabasının evinde kalır. Leydi V..’nin evindeki iki günlük misafirliği sırasında Londra’yı dolaşır. Londra’nın 1890’lı yıllarda nasıl gözükteğine dair bilgiler verir. Londra’dan trenle yola çıkıp Cambridge Walves denilen küçük bir kasabaya gelir ve arkadaşı Macur’un teyzesinin misafiri olur. Bu kasabadaki günleri birbirine benzediği için seyyah, seyahatnamenin bu bölümünde yaşadıklarına yer vermeyeceğini söyler. Bunun yerine Doğu âdetlerini, İngilizlerin İslamiyet’e nasıl baktıklarını, onların sordukları sorulara verdiği cevapları, İngilizlerin batıl inanışlarını ve yeme içme kültürlerini anlatır. İngiliz milleti hakkındaki düşüncelerini aktarır. Yirmi bir günlük bu konaklamanın ardından davetle gittiği Brighton’da dört gün kalmış olsa da burada yaşadıkları hakkında hiçbir şey anlatmaz. 19 Ekim 1891 Pazartesi günü Londra’ya dönerken seyahatnamesine son verir.

Seyahatin zaman bölünmesi şöyledir:

Yola çıkış: 1891 Eylül’ünün ikinci pazartesi günü.

Kahire’den İsmailiye tren yolculuğu: 1 gün

İsmailiye’den Londra’ya vapur yolculuğu: 13 gün

Londra’da konaklama: 2 gün

Cambridge Walves'te konaklama: 21 gün

Brighton'da konaklama: 4 gün

Seyahatin bitişı: 19 Ekim 1891

2.2. Şehirler, Tarihi Binalar, Sokak ve Bahçeler

2.2.1. İsmailiye²

Asmaî ilk uğrak yeri olan İsmailiye kasabasını beğenmez; “İsmailiye beldesini pek geniş ve vüs'atine nisbetle nüfûsu az çarşısı yok, câddesi vâsi' ve iki taraflı akasya ağaçları magrûs ikamet edilmez bir mahâll olmak üzere buldum. Süveyş Kanalı'nın takrîben ve vasatında bulunuyor. (...) İsmailiye'nin neresini gezer ve nesini seyrederek sağlı sollu birkaç geniş câddelerinde başka görececek bir şeyi yok ki: Bir cevelân icrâ edesin.” (s. 11) Asmaî gezdiği yerlerde hoşuna gidecek şeyler arar. Büyük caddeler, dükkânlar ve büyük şehirler ilgisini çeker. İsmailiye de bu açıdan Asmaî'nin hoşuna gitmez.

2.2.2. Süveyş Kanalı

Asmaî, İsmailiye'den ayrıldıktan sonra geçtiği Süveyş Kanalı hakkında ayrıntılı bilgiler verir. Ansiklopedik mahiyet taşıyan bu bilgiler üzerinde fazla durmaya gerek yoktur. “Avrupa'ya Hindistan yolunu yaklaştırıp Ümid Burnu zahmetinden kurtarmak” için açılan bu kanalın genişliği ve uzunluğu seyyahı hayrete düşürür. (s. 16)

2.2.3. Pord Said

“Okyanus” Vapuru'nun ilk durağı Mısır'ın Pord Said limanıdır. Vapur buraya saat dokuzda ulaştığından Asmaî gece vakti dışarı çıkmak istemez. Burasını bir iki saat gezip görmek için güzel bir yer olarak tanımlar ancak şehri vapurdan seyretmekle yetinir.

2.2.4. İtalya Sahili

Seyyah, vapurla İtalya sahilini boydan boya geçerken dürbünüyle kıyıyı seyreder. Bu esnada gördüklerini de dile getirir: “Sâhil boyu oldukça bağlık ve bahçelik ve büyükçe köylerden al da çoban kulübelerine kadar yeni ve temiz gibi görünüyordu.”

² Mısır'da kent. 1863'te, Timsah Gölü kıyısında kurulan İsmailiye, Süveyş Kanalı yönetiminin merkezi oldu. (İsmailiye maddesi, Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C.11, s. 5814) Bundan sonraki yer adları ile ilgili açıklamalar aynı kaynağa başvurulmuştur.

2.2.5. Brindisi

Asmaî'nin vapurdan karaya ayak bastığı ilk yer Brindisi'dir. Şehrin dışarıdan görüşünü beğenir ve şehirde fabrika bacası olmamasından halkın sanayiden başka bir işle meşgul olduğu sonucunu çıkarır. Seyyahın burada ilk dikkatini çeken şey Osmanlı tuğrasını taşıyan elçilik binasıdır. Binayı gördüğünde hissettiklerini milli duygularını şöyle dile getirir: "Hâssiyyet-i milliyyet bambaşka bir şeydir. İnsânın vatan ve milleti cihetinden duyacağı ve alacağı lezzet, umûm lezzât cihâna fâik bulunsa gerektir." (s. 42)

Asmaî burada bir Osmanlı binasını görmekten o kadar mutlu olur ki hiç yoktan bir iş icat edip elçinin ve memurun huzuruna çıkmayı ister ancak bunu gerçekleştiremez.

Postahaneye giderken geçtiği "Grandi Estrada"yı "geniş ve temizce ve sokak köpeğinden eser yok bir câdde" olarak tanımlar. (s. 43) Burada sokak köpeklerine özellikle dikkat etmesiyle zihninde Brindisi ile Mısır'ı karşılaştırdığını düşünebiliriz. Bu caddenin boydan boya elektrik fenerleriyle ışıklandırılması özellikle seyyahın dikkatini çeker. Ancak bu fenerler henüz elektrikle değil içine yerleştirilen fanuslardaki petrol gazı ile çalışmaktadır.

Caddenin sonundaki tren istasyonunu "azametli" olarak tanımlar ama ayrıntılı bilgi vermez. İrgat pazarından anlaştığı bir gençle şehri gezerken "Hamam Sokağı"na giderler. Bu sokağı görmeye değer bir şey bulamadığı için beğenmez sadece tarlamsı meydana bir bölük askerin yaptığı acemi talimi dikkatini çeker. Meydanın ilerisinde bulunan ve Roma döneminden kalan bir binayı beğenir ve şöyle der: "Şimdi Brindisi tevkif-hânesi ittihâz olunmuş idiğinden içini gezip görmek için ekseriyyâ mahkûm olmak iktizâ eder idiyse de Allah göstermesin bizde öyle bir hâl yoktu." (s. 45)

Brindisi'de postahanenin bulunduğu meydan ırgat pazarı halini almıştır. Buradaki insanların kıyafetleri perişandır adeta üzerlerinden fakirlik akmaktadır. Seyyah bu ırgatlardan biriyle bir şiline anlaşır ve şehri gezdirmesini ister. Asmaî, rehberine özellikle "Garibaldi Meydanı"na gitmek istediklerini söyler ancak burayı gidip görmek için harcadığı bir çeyrek saatine üzülür. Çünkü "mahalle aralarından eğri büğrü sokaklardan döne dolaşa" ulaştığı bu meydan bir okul ile bir kilisenin arasına sıkışmış ufak bir alandan ibarettir. (s. 46) Burası kırk elli metre genişliğinde, muntazam olmayan, üç yol ağzı ve seyyahın deyişiyle "sözde Garibaldi olacak" meydana. Burada bir binanın önünden geçerken kumaş dokuma tezgâhlarının sesini duyar. İçeride çulhacı

kadınlar tezgâhlarının başında dokuma yapmaktadır. Seyyah kadınların nasıl çalıştıklarını dikkatle seyreder. O yıllarda Osmanlılar kumaşlarını Avrupa'dan almaya başlamıştır. Avrupa sanayide ilerlerken Osmanlı gerileme dönemine girmiştir. Asmaî bunun ile ilgili ufak bir bilgi verir ve yakınlara şunları söyler: “Derhâl bizim çulhalarımız hâtırına geldi de gıyâblarına sebep olan Avrupa fabrikalarına mı yoksa bizim sanayi-i dahiliyeye adem-i itibârımıza mı hâsılı her neye ise a'lâ cânımı sıktı.” (s. 47)

Asmaî Brindisi'den tüketemeyeceği kadar çok yiyecek alır; çünkü meyve sebze oldukça bol ve ucuzdur. Adeta her şey İstanbul fiyatına denktir ancak acı tütünden yapılmış gayet ince bir sigara iki soldaya satılmaktadır. İki solda Osmanlı parasıyla on altı paraya denk gelmektedir. Seyyah bu durumu Brindisi'de verginin ne kadar yüksek olduğunun bir ispatı olarak tanımlar.

Asmaî, Brindisi gibi bir şehri dolaştığına pişman olur ve Brindisi'de harcadığı zamanı boşa geçmiş sayar: “Üç sâatten beri şehri bî-fâide gezip dolaşıyoruz. Hem de öyle bir şehri ki: Bir seyyâh için ehemmiyyet-i mefkuddur.” (s. 50)

2.2.6. Valetta/Malta³

Vapur Brindisi'den sonra Valetta şehrinde demir atar. Valetta etrafında eski tarz kaleler ve surlar mevcuttur. Etraf dağlık ve taşlıktan ibarettir. Asmaî çok istemesine rağmen şiddetli yağmurdan dolayı Malta'yı gezemez. Bunun yerine Malta, Gozo ve Comino Adaları'nı haritadan ve dürbünle uzaktan bakarak öğrenmeye çalışır. Yol arkadaşlarından Mister Tomson ve aşçı Conbol'dan da Malta hakkında bilgi alır. Şehir halkı tüccar, gemici ve balıkçı gibi kısımlara ayrılmıştır.

2.2.7. Cebel-i Tarık⁴

Vapurun üçüncü uğrak yeri Cebel-i Tarık'tır. Arkadaşı Macur'un ricasıyla topçu kıışlasına kadar onunla birlikte gider. Seyyah burası hakkında coğrafi bir bilgi verir. Cebel-i Tarık Akdeniz'den Atlas Okyanusu'na yol veren bir kaya parçasıdır. İspanya'nın güneyine bitişiktir. Otuz yedi derece kuzeyde bulunduğundan havası ılımandır ve hurma ağacına kadar pek çok ağaç yetişmektedir. Mevkisinin önemi ticari

³ Malta adasının merkezi ve devletin başkenti olan Valetta, Akdeniz kıyısındadır. Konumu nedeniyle kent, İngilizlerin Orta Akdeniz'i denetlemek için düzenledikleri mükemmel bir deniz üssü ve askeri üs özelliği kazanmıştır; liman aynı zamanda Süveyş Kanalı'na giden yol üstünde bir uğrak yeridir.

⁴ İspanya ile Fas arasında, Atlas Okyanusu'nu Akdeniz'e bağlayan geçit. Günümüzde Cebel-i Tarık Boğazı birinci derecede önemli stratejik işlevini yitirdiyse de etkin bir ticaret yolu görevini sürdürmektedir.

değildir. İngiltere deniz donanmasının yegâne uğrak yeri olmasından dolayı siyasi bir önemi vardır.

Seyyah Cebel-i Tarık'ı “hepsi bir yoldan ibâret” diye tanımlar. Burada Victoria Gartenes adında yirmi dönümlük bir arazinin önünden geçer. Buraya bahçe adını vermeleri seyyah için anlamsız gelir; çünkü bahçede bir miktar meyvesiz ağaçla beş on hurma ağacından başka bir şey yoktur. Yolun devamında senede birkaç kere at yarışı yapılan bir koşu meydanı bulunmaktadır. Yolda askeri kışlalardan ve karakollardan başka bir şey yoktur.

İspanya sınırına yaklaştıklarında “Neutrol Gravend” adı verilen dünya üzerinde kimsenin sahip olmadığı bir arazinin önünden geçerler. Asmaî bu arazi hakkında şöyle açıklama yapar: “İngiltere parlamentosunda kirâren mükâlemeleri edilmiş, İspanya hükümetinde mirâren münâkaşaları zuhûra gelmiş, gazeteleri kalemen muhârebelere girişmiş olan yer işte burası idi. Rabbim yer eyleye. Dört yüz metro kadar tûli iki baştan bahre müntehî olduğu gibi arzî dahi ancak iki yüz metro gelebilir zannederim. İsmine “Neutrol Gravend” diyorlar ki sâhibsiz arâzî demektir.” (s. 76)

2.2.8. Mayorka/İspanya

Asmaî ve arkadaşı Macur lando ile İspanya'ya geçerler. Buradan da Mayorka'ya geçerler. Burada seyyahın dikkatini şehirden çok insanları çeker. İnsanların kıyafetlerini oldukça tuhaf bulur. Sebze sepetiyle eşeğe yan binmiş Arap simalı İspanyol erkek ve kadınları ilgi çekici bir manzara oluşturmaktadır.

Seyyah çarşıdaki ürünlerin hep Londra malı oluşuna dikkat eder. Yerli ürün satan sadece birkaç dükkân vardır ki onlar da İspanya malıdır. İspanya'da çömlek ve tabak üretimi oldukça ileridedir. İşleri İngiltere ve Fransa çömlekçiliğinin işi kadar zarif ve sevimli değilse de Çanakkale çömlekleri kadar da kabataslak değildir.

2.2.9. Plymouth/İngiltere⁵

Vapur, Cebel-i Tarık'tan sonra Plymouth'ta mola verir. Plymouth şehri Britanya Adası'nın güney batısında, Deban vilayetine sonradan katılmış, Corval vilayetini Deban'dan ayıran körfezin doğu sahili üzerindedir.

⁵ Büyük Britanya'da (Devon) liman kenti, Plymouth Sound halici kıyısındadır. XIII. yy.'da bir manastır çevresinde kurulan Plymouth, XVI. yy.'da bir ticaret limanı olarak hızla büyüdü.

Seyyah şehri gezip görmek ister ancak yağmur ve çöken karanlık buna izin vermez. Asmaî vapurdan seyrettiği şehrin görünüşünü beğenir. Yapıların düzensizliğini ise ormansız dağlara ve münasebetsiz tepelere bağlar. Plymouth'ta fabrika bacaları oldukça fazladır. Şehri önemli kılan şey buradan Londra'ya kalkan trendir. Vakti nakit bilen yolcular Plymouth'ta inip trene binerler; çünkü vapurla yirmi dört saat süren yolculuk trenle altı saat sürmektedir. Asmaî doğrusunun bu olduğunu söylese de yolculuğuna vapurla devam eder. Tren bileti Asmaî'ye pahalı gelmiş olabilir; çünkü seyyah üçüncü mevki biletinin on sekiz şilin olduğunu ayrıca belirtir.

2.2.10. Londra

Seyahatin asıl amacı İngiltere ve Avrupa olduğundan Londra şehri eserde geniş yer alır. Vapur Londra'ya yanaşırken Asmaî, Thames nehrinin sahil boyunu seyretme şansı bulur. Asmaî, Londra'nın genel görüntüsünü şöyle tasvir eder: “Arâzî ova hâlinde çimenle kaplı güzel olup köylü kulübeleri ise letâfet-i mevki'yeye birer nazar boncuğu gibi çirkin çirkin duruyor idi. Gittikçe nehir daralmaya başladı. Fabrika bacaları dahi o nisbette çoğalıyordu. Hele bunların murdâr dumanları havâyı yoğurt gibi katılaştırmasından sarf-ı nazar simsiyâh bir renkte bırakması çekilir hâllerden değildir.” (s. 99)

Bunu gören seyyah Mısır ile Londra'yı karşılaştırır: Mısır'ın şehir ve kasabalarına yaklaştıkça çok sayıda hurma ağacına tesadüf edilmektedir Thames nehrinden Londra'ya yaklaştıkça hurma ağaçlarının yerini fabrika bacaları almıştır.

Albert Dock bölgesinden Liverpool İstasyonu'na kadar bindiği trende dikkatle etrafını seyreder. Arkadaşı Macur da ona geçtikleri yerleri ve fabrikaları anlatır ancak seyyah trenden gördükleri ile ilgili bir şey anlatmaz. Londra o kadar büyüktür ki otuz beş dakika süren yolculuğa rağmen tren ancak şehrin Liverpool İstasyonu'na gelebilmiştir.

Liverpool İstasyonu'ndan Kensington'da⁶ kalacakları malikâneye giderken geçtikleri Allbrode Caddesi'nin iki yanı büyük mağazalar ve dükkânlarla süslüdür.

⁶ Londra'nın batısında borough, Kensington Garden ile Thames arasında. William III döneminde Wren'in yaptığı eski kral konutunun parkı Kensington Garden'in güneyindeki Kensington Hyde Park'ını devam ettirir ve tamamlar. Soyluların oturduğu bu semtte Albert Memorial, Imperial Institute, Doğa Tarihi Müzesi ve özellikle Victoria and Albert Museum vardır.

Ancak binalar İskenderiye⁷ ve Paris'te görüldüğü gibi büyük yapılar değildir. Pazar günü olduğu için dükkânlar kapalı, etraf da tenhadır. Thames nehri üzerinde ise birçok gemi durmaktadır. Victoria Caddesi'nin üzerinde Parlamento binası yerini almıştır. Nehrin sağ tarafındaki bu bina gotik mimari tarzda inşa edilmiş büyük bir yapıdır. Seyyah “Bir milletin hayâtı ve ser-mâye-i saâdeti demek olan böyle bir adâlet-hâneysi selâmlamadan” geçemez. (s. 106)

Dâhiliye Nezareti binası da büyüktür ancak Asmaî burasını Parlamento binası kadar süslü ve mühim bulmaz. Victoria Caddesi'nden Buckingham Sarayı Caddesi'ne girildiğinde büyük evler görmeye başlarlar. Grosvenor Pl ve Knightsbridge caddelerinden geçer ancak buraları hakkında bilgi vermez. Geçtikleri bir diğer yol olan Kensington Caddesi oldukça geniştir ama İsmailiye kasabası gibi iki yanı ağaçlık değildir.

Knightsbridge Caddesi üzerinde Prens Albert'e (Albert Memorial) ait bir heykel (statü) bulunmaktadır. Bunun tam karşısında ise bir müzik cemiyeti (opera) vardır. Bu binada yılda iki üç defa opera sahnelenmektedir. Bu binayı yapı olarak “hiç gibi” görür. Arkadaşı Macur'un akrabası Mr. George'tan bu binanın içinin mükellef ve güzel olduğunu öğrenir. İngilizler, Londra'daki binaları inşa ederken süsleme yerine dayanıklılık ve sağlamlığa önem vermişlerdir. Yapılar, Fransa ve İtalya'daki gibi bin türlü oymalı ve sıra sıra balkonlu süslü binalar değildir. Evler küçük küçüktür. Büyük olan bazı evler ise kale kadar sağlam ve sade gözükmektedir. Asmaî'nin şehir içinde arabayla yaptığı bu yolculuk bir buçuk saat sürer. Araba yolculuğunun bu kadar uzun sürmesine rağmen Kensington bölgesinin hâlâ şehrin ortasında kalması seyyahı şaşırtır.

Londra'daki ikinci gün seyyah, ev sahibinden ve ahalisinden habersiz tek başına şehri dolaşmaya çıkar. İlk olarak Kensington'ın sonunda bulunan Hyde Park'a⁸ gider. Parkın düzenlemesi oldukça sade ve basittir. Park o kadar büyüktür ki Asmaî bir tarafını kırk dakikada ancak bitirir. Bahçede meşe, yabani kestane ve çınar ağaçları dikilmiştir.

⁷ Mısır'ın başlıca limanı ve ikinci büyük kentidir. Mısır'ın verimli bölümüne oranla kenarda kalır ama liman olanakları açısından son derece elverişli bir yerdedir ve kumtaşı adacık (Pharos) üzerinde kurulmuştur. İskenderiye son derece modern görünümlü, dama tahtası gibi dörtgen planlı bir kenttir ve bu bakımdan geleneksel İslam kentlerinden çok farklı bir görünüm taşır. Buradan yola çıkarak Asmaî'nin Londra'daki binaları İskenderiye'deki kadar gösterişli bulmamasının nedenini daha iyi anlayabiliriz.

⁸ Londra'da, kentin batı bölümünde 146 hektarlık bir alanı kaplayan park. Henry VIII tarafından Westminster manastırı keşişlerinin elinden alınan bu alan, Elizabeth çağında av bölgesi, Charles I döneminde at yarışları meydanı olarak kullanıldı. William II döneminde, bir bölümü ayrılarak Kensington bahçeleri haline getirildi.

İçindeki suni gölün üzerine köprüler kurulmuştur. Gölün kenarında bulunan bir taşta gölün Victoria Nyanza Gölü'ne⁹ hatırlatma olarak yapıldığı yazmaktadır. Gölün kenarında binlerce ördek, kaz ve kuş vardır. Burada ise en çok Prens Albert'e ait olan heykel dikkatini çeker.

Londra o kadar büyüktür ki şehre yeni gelen ve yalnız başına dolaşmaya çıkan yabancılar yollarını kaybetmektedir. Asmaî evdekilere haber vermeden dışarı çıkar ancak seyyah tedbirlidir. Onun yanında bir şehir planı ve geçtiği yolları yazdığı bir not defteri vardır.

Asmaî Londra'da tek başına dolaşırken şemsiye ve eldiven satın alır. Seyyah'a göre burada satılan her şey Mısır ve İstanbul'dakilere göre oldukça pahalıdır. İngiliz lirası ile Osmanlı parasını mukayese eder: "Bu memlekette geçer akçe İngiliz lirası olup bizim metelik yerine kaim olan ufaklık ise şilindir. Bir şilin bizim para ile tamâm altı kuruş etmiyor mu? İki çift âdî eldiven için on aded şilini minnetlerle aldılar. On beş şiline bir âdî şemsiyeyi alana kadar çektiğimi bir ben bilirim bir de Hudâ!" (s. 117–118)

Seyyah Londra'dan ayrılırken Victoria İstasyonu'ndan trene biner. Bu istasyon da diğer Londra istasyonları gibi "gayet büyük ve mükellef" bir yapıdır. İstasyonların bu kadar büyük olmasını seyyah isabetli bulur, çünkü ona göre istasyonlar, "Londra gibi insân deryâsı bir şehrin kapıları demek"tir. (s. 138) İstasyonda birkaç bin kişi birden bulunsa yine zahmetsizce istedikleri gibi girip çıkabilir. Şehri terk ederken üzerinden geçtiği demir köprüünün büyüklüğü ve sağlamlığı, yan yana dizili sekiz tren hattının olması seyyahı hayrete düşürür.

2.2.11 Cambridge Walves/İngiltere

Cambridge Walves Londra'dan kırk kilometre uzaklıkta küçük bir kasabadır. Londra gibi kalabalık olmayan sakin bir yerleşim yeridir. Şehir engebeli bir arazi üzerine kurulmuşsa da yolları asfaltlanmış olduğu için düzgündür. Kırk elli adımda bir ancak bir insana rastlanmaktadır. Seyyaha göre suyu tatlı havası gayet sağlam olan bu kasabayı yağmuru ve yalnızlığı sevenler tercih etmelidir.

⁹ Nyanza; Ekvator Afrika'sında önemli su örtüsü, Afrika'nın yüzölçümü bakımından en önemli gölü. (68.100 km²). Gölü 1858'de Speke bulmuştur.

Asmaî, kalacağı villaya gidene kadar geçtiği yolda gördüklerini tüm ayrıntılarıyla anlatır. Cadde yirmi beş metre genişliğinde, orta şosesi olan, beşer metrelik iki tarafı kaldırımlıdır. Yaban kestanesi ve çınar ağaçlarıyla süslü bu yola çiçekler ekilmiştir. Yaya kaldırımları iki yandan çakıl taşlarıyla döşenmiş ve ortasına kırmızı tuğla döşenmiştir. Her beş ağacın arasına birer gaz feneri ve her yüz metrede bir balyemez toplarına benzeyen posta kutuları yerleştirilmiştir. Caddenin iki yanına kurulmuş villalar, bahçe ve orman içinde çok güzel gözükmektedir. Villaların duvarları türlü sarmaşıklar ve çiçeklerle süslüdür. Bahçe kapıları ağıl ve mandıra kapılarına benzese de sevimlidir. Caddedeki ağaçlara kırkılırken çeşitli şekiller verilmiştir. Bu cadde adeta çiçekçi dükkânı gibidir.

Şehri gezerken çimenle kaplı bir meydanda güneşi fırsat bilerek eğlenen insanlar görür. Oyun oynayıp ve dans eden, akşama doğru caddede yürüyen insanlar seyyahın hoşuna gider.

Asmaî, burada arkadaşı Macur'un teyzesi Miss M...'nin evinin yakınındaki bir pansiyonda kalır. Miss M...'nin evi yirmi dönümlük bir arazi üzerine kurulmuş iki katlı, odalarında açılır kapanır lavaboları olan güzel bir villadır. Seyyah villanın bahçesini ayrıntılı olarak tasvir eder. Bahçede armut, erik, elma, fındık, ceviz ve kestane, çam, katran, ladin, ardıç, çınar ve meşe ağaçları dikilmiştir. Soğan, pırasa, lahana ve bakla gibi sebzeler ekilidir. Jimnastik yapmak için bir salıncak, tenis kortu ve Japon mimarisiyle yapılmış bir baraka mevcuttur. Kovanlarda arılar, kümeste tavuk ve horozlar yaşamaktadır. Bahçede içinde balık beslenen bir de göl vardır. Seyyah villada yemek yenen yeri salondan ziyade müzeye benzettir. Ev sahibini zevksiz bulur. İştahı açacak tablolar yerine mandıra önünde yatan koyunları, at yarışlarını, ekin tarlasını gösteren resimler asmasını eleştirir.

2.3. Seyahat Vasıtaları

Asmaî seyahati sırasında ulaşım için tren, gemi, at arabası, lando gibi vasıtaları kullanır.

2.3.1. Mısır Treni

Asmaî'nin ulaşım için kullandığı ilk vasıta trendir. Kahire istasyonundan "İsmailiyye tarîkiyle Süveyş'e azîmet eden katârın ikinci mevki' vagonu"yla yola çıkar. (s. 8) Asmaî, Mısır şimendüferlerini beğenmez; çünkü trenin çıkarttığı toz ve dumandan

geçtiği köyleri ve şehirleri göremez. Etrafını ise ancak Tell el-Kebir İstasyonu'ndan sonra görmeye başlar.

2.3.2 Okyanus Vapuru

Asmaî İsmailiye'den Londra'ya gitmek için o dönemin meşhur “Cock” kumpanyasına ait “Okyanus” adlı vapura biner. Avustralya'dan yola çıkan bu vapur, Londra'ya altı haftada gitmektedir. Seyyahın bu vapurdaki yolculuğu ise on üç gün sürer. Asmaî vapurun özellikleri ve içindeki bölümler hakkında ayrıntılı bilgi verir. Vapurun “yedi bin at kuvveti”ndeki (s. 38) makinesi o kadar güçlüdür ki çevirdiği uskurun gümbürtüsü kamaralara kadar ulaşır. Asmaî'nin vapurun gücünü anlatırken “at” kelimesini kullanması ilginçtir; çünkü o dönemde yazılan seyahatnamelerde daha çok “beygir” kelimesi kullanılmaktadır.

Öncelikle vapurda yolcular adına eşya taşıyan görevlilerin bulunması Asmaî'nin hoşuna gider. Asmaî, vapurun büyüklüğü karşısında şaşkınlığını gizleyemez. Tüm vapuru dolaşması yarım saatten fazla sürer ve vapur için “vapur değil bir şehir imiş” der. (s. 15) Öyle ki vapuru gezmenin yorgunluğu ve gördüklerinin şaşkınlığı ile kendini güvertede bir kanepeye atıp dinlenme ihtiyacı duyar.

Vapurda on metre uzunluğunda sekiz metre genişliğinde bir yemek salonu vardır. Salon “güzel yıldızlarla tezyîn edilmiş ve seccâdeler ferş olunmuş” tur. (s. 19) Ortalık tertemizdir, her şey parlaktır ve salonun girişinde bir piyano mevcuttur.

Yemek salonundan sonra yolcuların sıklıkla kullandıkları diğer mekân ise oyun salonudur. Yolcular burada sigaralarını içip satranç, dama ve kâğıt oyunlarını oynar ve kitaplarını okurlar. Görevliler vapurun uğradığı her limandan telgraf ve gazete alarak yolcuları dünyanın halinden haberdar ederler. Vapurda yemek ve oyun salonlarından başka okuma salonu, kadınlar ve erkekler için ayrı ayrı sekiz kadar hamam, bir kuaför, iki gazino, eczane, doktorlar ve buz fabrikası mevcuttur. Birinci ve ikinci mevki dışından başka yolcu kabul etmeyen vapurda üç yüz kamara, altı yüz yatak bulunur. Uzunluğu dört yüz adımdır ve iki direklidir. Saatte on dört mil yol gitmektedir. Yolcular duvarda asılı olan bir haritadan nerede olduklarını takip edebilmektedir.

Gece olduğunda vapurda her yer elektrik fenerleriyle aydınlatılır. Etraf o kadar aydınlıktır ki yolcular kitaplarını, gazetelerini okuyabilmekte, Asmaî ise “ruzname”sini yazabilmektedir. Vapurun önündeki iki bin mum kuvvetindeki büyük fener sayesinde bir milden fazla mesafeyi dahi seyredebilmektedirler. Avustralyalı tayfalar her gün “altı

üstlü bir çift güverteyi” fırçalarlar. (s. 40) Dört yüzü aşkın hamal saatlerce kömür taşısa da vapurun ambarlarını yine de dolduramazlar. Yolcular oynayabilsin diye vapurda golf ve tenis alanları mevcuttur.

Seyyaha göre vapur “Avrupa’nın en mükemmel bir otelinden daha mükemmel ve muntazam”dır. (s. 53) Her gün üçü çay üçü yemek olmak altı defa yemek yenmesi Asmaî için önemli ayrıntılardır.

Seyyah vapurda ikinci mevki kamarada seyahat eder, kamarasını beğenmez. Kocaman bir vapurda kümes kadar bir kamarada kalmak seyyahın hoşuna gitmez. İki metre genişliğinde ve uzunluğundaki bu kamarayı Mısırlıların firavun mezarlarına benzettir. Odayı tuvalet masası, vazo dolabı, yazıhane ve büyük bir elektrik feneri kapladığından seyyaha eşyalarını koyacak yer kalmamıştır.

Seyyah sadece vapuru anlatmakla kalmaz geminin, sahibi olan şirket hakkında da ayrıntılı bilgi verir. 1829’da kurulan ve merkezi Londra’da olan şirketin ismi “Peninsula and Oriental İstim Navigation Company”dir. Şirket mensup olduğu kumpanyalar arasında birinci sıradadır. Altmış at kuvvetinde ve iki yüz altı ton büyüklüğünde bir vapurla yola çıkan şirket, 4 yıl sonra iki yüz altmış at kuvvetinde ve üç yüz sekiz ton büyüklüğünde yeni bir vapura, 1888’de ise yüz elli dokuz vapura sahiptir. Burada Asmaî, Ahmet Mithat’ın *Avrupa’da Bir Cevelan* adlı seyahat eserine benzer şekilde konu dışı bilgilere de yer verir.

2.3.3. Lando

Seyyah, Cebel-i Tarık’ı dolaşmak için “dört tekerlekli, karşılıklı olarak dört kişinin oturabildiği, açılıp kapanabilen, üstü açık ve atlı bir araba”ya biner.¹⁰ İspanyol zevkine göre imal edilmiş arabalar landomsu, üzeri sarı haymeli ve saçaklıdır. Sürücü mevkinde asılı olan tarifeye göre saati üç şilindir. Arabacılar kısa pantolon, etekli ceket, tepesi sivri kenarı geniş şapka takan emer suratlı İspanyollardır. Asmaî bu arabalarla topçu kışlasına kadar gider.

2.3.4. Londra Treni

Asmaî, Londra’nın Albert Dock bölgesinden Liverpool İstasyonu’na kadar tekrar trene biner. Bu yolculuk 35 dakika sürer. Bileti üçüncü mevki için almıştır ama bu trenin üçüncü mevkisi bile Mısır trenlerinin birinci mevkisine göre oldukça temiz ve

¹⁰ Lando maddesi, Büyük Larousse (Milliyet), c. 14, s. 7348

lkstr. Makinisti, tren komiserini çağırmak veya treni durdurmak için elektrik düğmeleri mevcuttur. Her kompartımanda duracağı yerleri gösteren birer harita asılıdır. Hızı da oldukça yüksektir. Asmaî, Londra’dan ayrılırken trene biner. Bileti nc mevkidendir. Tren ile ilgili bilgi vermez. Böylece benzer bir İngiliz trenine bindiğini düşünebiliriz.

2.3.5. Cab

Asmaî iki tekerlekli bu araçla City denilen banka ve ticarethâneler bölgesini gezer.

2.3.6. Velosipet

Cambridge Walves’te dolaşırken gördüğü bu aracın kullanım biçimi Asmaî’nin hoşuna gitmez. Hayvanların çekebileceği bu arabalara insanları koşmuşlardır. Biçim olarak bebek arabalarına benzettiği bu araçlara İngilizler kadınlı erkekli binmektedir. İngilizlerin insanlara hayvan muamelesi yapması Asmaî’yi kızdırır.

2.4. Aile ve Kadın

Asmaî, seyahatnamede yeri geldikçe aile ve kadın meselelerine temas eder. Asmaî’nin bakışına göre evlerde, zengin ve irkin İngiliz kadınlarına güzel genç kızlar hizmet etmektedir. İngiliz hanımları sahip oldukları güzel hizmetçilerle birbirlerine karşı vnmektedirler. Asmaî, hizmetçi kızların esir gibi kullanılmalarına üzülür. Fakirlikten başıka hiçbir kusuru olmayan bu kızların “güzellikte tırnağı değmez” (s. 159) hemcinslerine hizmet etmeleri seyyaha göre büyük bir haksızlıktır.

Asmaî burada mukayeseye başıvurur. Müslümanlarda hizmetkârlar yeri geldiğinde ailenin bir ferdi olarak görülür; oysa İngiliz geleneklerinde böyle bir şey yoktur.

“Osmanlıdaki esaret meselesini bütün Avrupa’da bir tartışma konusu yaparak Osmanlı Devleti’nin başına türlü belalar amaya alışan İngilizlerin iki yzllklerine şahit olmak Asmaî’yi şaşırtır. Bağlı olduğu medeniyeti savunma duygusuyla hareket eden seyyaha göre, İngilizler nasıl ki İslamiyeti yalan yanlış bilmekte ve her fırsatta Müslümanlara saldırmakta iseler, esaret meselesinde de aynı yolu takip etmektedirler.”¹¹

Vapurdaki konserde bir kadın piyano alar. Vapurda kadınlar golf ve tenis de oynarlar. Leydi V’nin evinde kadınlar güzel şansonlar (şarkı) okuyup piyano çalarlar.

¹¹ Asiltürk, Bâki, “*Osmanlı Seyyahlarının Gziyle Avrupa*”, Kaknüs Yay. , İstanbul, 2000, s. 393

İngilizlere göre her kadın piyano çalmayı bilmeli, az da olsa Fransızca konuşabilmelidir. Bunun aksini kabalık sayarlar.

Asmaî, İngiltere’de misafir olduğu Miss M...’nin evinde yapılan bir konuşma vasıtasıyla İngilizlerin Müslüman kadınlar hakkında zihinlerinde oluşan soru işaretlerini gidermeye çalışır. Konuşmayı genel olarak İngiliz kadınlarının soruları şekillendirirse de seyyah, düşüncelerini erkekleri dikkate alarak aktarır. Çünkü Asmaî’ye göre “dünyânın hiçbir köşesinde mesâil-i ciddîyyeye hâlâ kadın kısmını karıştırmadıkları ma'lûmumdur. Salonlarda kadınlar erkeklere takaddüm ettirilmiş ise de mesâil-i ciddîyyede pek geride bırakılmışlardır. Parlamenter ne zamân kadınlardan a'zâ ta'yîn olunduğu görülürse o zamân mübâhis-i ciddîyye kadınları iştirâk ettirmelidir.” (s.169)

Asmaî, kadın ve aile konusundaki tartışmalara “Âdâtımızı Muâheze ve Müdâfaam” başlığı altında ayrı bir bölüm ayırır. Konuşmaya katılan İngilizleri gayet ciddi, namuslu, mevki sahibi ve haysiyetli insanlar olarak tanıtır ancak bu kişilerin isimlerini kesinlikle vermeyeceğini söyler. Çünkü Asmaî’ye göre İngilizler bir Osmanlı’nın ağzından ilgili konularda düşüncelerini duymak istedikleri için bu soruları sormaktadırlar.

İngilizlere göre Müslüman kadınların kafes arkasında yaşamaları ve dışarı çıkmak için çarşaf giymeye mecbur edilmeleri yanlıştır. Ev idaresinden ve çocukların terbiyesinden sorumlu olan kadın bu şekilde yaşatılamaz. Kadının bu yetenekleri kazanabilmesi için dışarı çıkması şarttır. Müslüman erkeklerin yüzünü bile görmedikleri bir kadını eş olarak kabul edebilmeleri şaşırtıcıdır. Eş hatta hayata ortak olarak seçilecek bir kimseyle onun ahlak, hâl ve hareketlerini bilmeden evlenmek doğru değildir. Sevemeyeceğiniz bir insanla evlenip boşanmak da aile şerefine leke getirecektir. Müslüman kadınlar erkeklerinin esiri gibidir. Hürriyeti elinden alınmış bir kadının eve gelen bir misafirden farkı yoktur. Böyle bir kadın evinin idaresine ve çocuklarının terbiyesine önem vermez. Bir erkeğin dört kadınla evlenmesi insanın kıskançlık duygusuna aykırı ve adaletsiz bir davranıştır. Bire karşı dört hiçbir zaman denk olamaz. Kudreti yettiği kadarıyla erkeğin eşlerinden ayrı olarak cariyeler de alabilmesi doğru değildir. Bu açgözlülüğü yapan erkekler hanesini harap ederken malını da israf etmektedir. Müslüman erkekler karılarını kolayca boşayabilmektedir. İnsanlık, boşanmış kadının eski eşinin izniyle başka biriyle evlenivermesini hoş görmemelidir.

Asmaî, söylenenler ile ilgili sırasıyla karşı açıklama da bulunur. Müslüman kadınları düşünüldüğünün aksine evlerinde hapis hayatı yaşamamaktadır. Hatta elde etmiş oldukları hürriyetler İngiliz kadınlarıninkinden bile fazladır. Karı ve koca arasındaki kurallar şeriat hükümlerince belirlenmiştir. Müslüman bir kadın “hâne derûnunda bulunmayı sokağa ve kapı kapı dolaşmaya tercîh eder”. (s. 171) Bunun dışında dışarı çıkmak isteyen bir kadının sadece eşinden izin alması yeterlidir. Örtünme konusunda kadınlar, İslamiyet’in emirlerinin yanı sıra yaşadıkları yerin âdetlerini esas alırlar. Her yerin her memleketin âdeti birbirine zıttır. Mısır’ın bazı köylerindeki kadınlar şehirli Müslüman kadınlara göre daha açık dolaşabilmektedir.

Seyyah Avrupalı kadınların giyiniş tarzını da tenkit eder ve Müslüman kadınlarınsı ile karşılaştırır. Asmaî’ye göre şeriat, kadının yüzünü ve gözünü örtmesini emretmez. İslamiyet’teki çarşafın yerini Avrupa’da pardösü almıştır. Avrupa’da eldivensiz sokağa çıkmak günah derecesinde ayıp sayılırken İslamiyet ellerin bileklere kadar örtülmesini emretmemiştir.

Müslüman kadınlar gerektiği zaman alışverişe çıkabilmektedir. Erkeklerle aynı ortamda bulunabilen Müslüman hanımlar, İngiliz kadınları gibi bu kişilerle baş başa kalamazlar. Mutlaka yanlarında aileden biri bulunmak zorundadır. Bunun sebebi “Avrupa’da ihtilât-ı cinsin semeresi olarak birçok hânelerin harâb ve familyaların darmadağın olması korkusudur.” (s. 173)

Müslüman kadınlar, nikâh düşmeyen yakın akraba erkeklerin yanında açık da bulunabilirler. Bir İngiliz kadınına göre, huzuruna kabul edebileceği erkek sayısı az değildir. Bir kadının ev idaresinden ve çocuk terbiyesinden anlayabilmesi için giydiği çarşafı çıkarmasına gerek yoktur.

Seyyah, İngiliz kadınlarının tiyatro ve balo salonlarında çok açık kıyafetlerle dolaşmalarının doğru olup olmadığının İngiliz ahlakçılarına sorulmasını ister. Evlilik dışı doğan çocukların Avrupa’da sayısının artması sebebiyle ahlakçılar buna çareler aramaya ve ciltler dolusu yazılar yazmaya başlamışlardır.

Eş olarak seçilen kadın, erkeğin annesi ve yakın akrabaları tarafından evinde bir süre ziyaret edilir. Kızın her türlü hali ve davranışı değerlendirilir. Kızın erkeğe her bakımdan denk olması şeriata göre çok önemlidir. Dışarıda rahatça eş arayabilen İngiliz kızları kocasız kalırken “Müslümân kızları kapalı kaldıkları ve erkek yüzü görmedikleri hâlde bile pek çokları küfviyle izdivâc etmek saâdetine nâil olmuşlardır.” (s. 177)

Evlenmeden eşlerini görüp her halini tecrübe eden İngiliz erkekleri karılarını Müslüman erkeklere göre daha çok ve kolay boşamaktadır. İngiliz erkekleri evlenmek için servet, asalet ve güzelliğe önem verirken, Müslümanlar yuva kurmak, dengiyle evlenerek evlat sahibi olmak isterler.

Esirlik meselesiyle ilgili ise şunları söyler: Erkek eşinin ve ailesinin reisidir ama kadın kocasının esiri değildir. Şeriat bu konuda Müslüman kadınlara birçok hürriyet vermiştir ki İngiliz kadınları bu hürriyetlere sahip değildir. “Bizde isterse kadın bir iğnesini bile kocasından esirger. Çocuğunu emzirmeye mecbûr değildir. Mecbûr olduğu şey ancak zevcini hâkim-i tabîî tanımak ve o emr-i meşrûa ve ma'kulesine itâat etmektir.” (s.180–181)

Müslüman erkekler eşlerine hürmet eder; onların isteklerini imkânları dâhilinde yerine getirmeye çalışırlar. Ama hâkimiyeti eşlerine bırakmazlar. “Bu bâbda bizi tabîat-ı hayvânîyye ma'zûr görür. Tabîata karşı durulmaz. Edyân sıfat-ı hâkimîyyeti nisvâna değil ricâle terk ediyor bu ise ma'kulâtın hâricinde bir şey değildir. İnsân bir insâfla hayvânât üzerine bu bâbda nazar-ı dikkati atf etse göreceği zekûrun inâsı üzerine hâkim kesildiği olur. Kedilere, köpeklere, tavuklara ve horozlara bir kere nazar ediniz. Hangisi hangisine hükm ediyor ve kim kimi himâye eğliyor olduğunu görürsünüz.” (s. 181)

İslam kuralları erkeğin dört kadınla evlenmesine izin verse de bunu emretmemiştir. Şeriat, en iyisinin bir kadınla evlenmek olduğunu söyler. Zengin Hıristiyanların “metres” tutmaları Hıristiyanlığın birden fazla nikâha izin vermemesindendir. “Veled-i tabîî denilen piçlerin hukuk-i verâsetten meskût tutulmasına bu yüzden Avrupa’nın belâlara giriftâr olarak çâreler arayıp arayıp da bulamamasına karşı kerîh gördüğünüz taaddüd-i zevcât sâyesinde Müslümânlar ne gizli kapatmalar isti'mâline lüzûm görmüş ne de piçleri ortalığı almıştır.” (s. 185) Avrupalı erkekler rakkase gibi artistlerin yoluna paralarını, sağlıklarını hatta ırzlarını harcamaktadır. Bu konudaki asıl aç gözlülük Avrupa’da bulunmaktadır. Boşanma hakkı bin üç yüz on sene evvel Müslümanlara verilmişken Hıristiyan kiliseleri bunun gerekli olduğunu daha sonradan görmüş, Hıristiyanlığın emirlerine karşı gelerek boşanmaya izin vermiştir. Cariye denilen kadınlar Müslüman erkekleri tarafından eş olarak kabul edilirken; doğurdukları çocuklar da varis olarak görülür.

Asmaî, konuşma sırasında İngiliz kadınlarının yaptıklarını ve İngiliz erkeklerinin kadınlara yaklaşımını Müslüman kadınlarıyla mukayese ederek haklı çıkmaya çalışır.

Bilinenin aksine Müslüman kadınlarının yaşama biçimlerinden memnun olduğunu İngilizlere kabul ettirmeye çalışır.

2.5 Din ve Medeniyet

Seyyah eserinde din ve uygarlık ile ilgili konulara da yer verir. Misis M.'nin evinde İngilizlerle yaptığı konuşmada tarikatlar ve İslamiyet'in Müslümanların uygarlaşmasına etkileri de konu edilir. Bu konuşma oldukça uzun ve hararetlidir.

İngilizler bu konuşmada “turuk-ı aliye” denilen dervişlik meselesi ile ilgili düşüncelerini dile getirirler. İngilizlere göre, İslam dünyasında tarikatlar o kadar çoktur ki mutlaka her Müslüman bir tarikat üyesidir. Tarikat üyeleri cam yer, ateş ısıtır, sıcak demir yalar, akrep yutup yılan tutarlar. Kapı kapı dolaşıp dilenmek, rast geldiğine el açmak ve tembel olmak dervişliğin esaslarındandır. Hindistan'da şeyhin arabasının altına kendini atıp ezilenler vardır. İngiltere hükümetinin bu olayları durdurması insan hayatını korumak için bir hizmettir. Bilimler asrı olan bu asırla yaşanan bu olaylar kıyaslanamaz. Temiz giyinmek, çalışmak, kimseye el avuç açmamak, aile sahibi olmak; milletine, bayrağına hizmet etmek insanlık şanıdır. Bütün Müslüman devletler medeniyet konusunda Avrupalılardan geri kalmıştır. Osmanlı, Avrupa devletlerine sınırları olmasına rağmen fen ve diğer bilimlerde geri kalmıştır. Osmanlının sanayisi neredeyse yoktur feslerini bile Avrupa'dan almaktadırlar. On Türkiye ahalisini doyuracak kadar verimli arazisi olan Osmanlı Odesa'dan¹², Marsilya'dan un almaktadır. Köy, kasaba ve şehirler virânelere dönmüştür. Osmanlı topraklarında yaşayan gayr-i Müslimlerin ilim, servet ve medeniyetleri Osmanlılardan daha iyi durumdadır. “Bu perîşânlığın cümle hikmeti zannımızca hep Müslümân bulunduğunuzdandır.” (s. 200)

Asmaî, bu söylenenlere karşı çıkar. İngilizlerin dervişlik hakkındaki düşüncelerini sıfırın altında bulur ve kendi düşüncelerini açıklar. Bir Müslüman'ın dervişliğe bağlanması dinin mecburiyetlerinden değildir. İslam'ın şartlarında dervişlik yoktur. İngilizceye tercüme edilen Kur'ân-ı Kerim okunursa derviş olmayı emreden bir ayete rastlanılamaz. Dervişlik Peygamber'e bile sünnet değildir. Tekke ve tembelhaneler zamanında birer hikmet medresesi olmaları için yapılmıştır. Buralarda hakkıyla hikmet ve hakikat öğrenler, tembel olamaz aksine alın teriyle kazandıkları paraları için Allah'a şükrederler.

¹² Ukrayna'da liman kenti; Karadeniz kıyısında Dniesti ve Dniepr sığılıkları arasındadır. Odesa uydu limanlarıyla birlikte güçlü bir sanayi-liman kompleksi oluşturur. Üretimsel işlevleri çeşitlidir. (Makine yapımı, takım tezgâhları, besin sanayileri) Kültür ve bilim merkezi Odesa, aynı zamanda kıyıdaki büyük sayfiye merkezlerinden biridir.

Zamanla “ulemâ-yı sûdiyye” çoğalmış ve kendine mahsus müritleri olan çeşitli tarikat yolları oluşmuştur. Bu tarikatlar zaman zaman müritleri tarafından ıslah ve tamir edilmediğinden bozulmuş ve son halini almıştır. “Geniş bir çölde mevsimine göre zuhûr eden kum fırtınaları kabile izlerini düzleterek her tarafı bir eder ki bundan sonra yola çıkan bir kârbânın kılavuzu acemî olursa cümlesini birden şaşırır, mahal-i maksûda şöyle dursun eski yerlerine iade etmeye bile muktedir olamayarak kum deryâlarında dolaştırır durur.” (s. 196)

Tanrı yoluna girenler, yanlarında Allah’ın adı anıldığında kendilerinden geçerler ve bilmeden birçok şey yaparlardı. Erenler vecde gelerek sıçrayıp oynarken zamane şeyhleri vecde gelelim diye tepinirler. Din ile dervişlik arasında bir alaka yoktur. İman ve İslam’ın şartları başka tarikatlar başkadır. İslamiyet’in esasında peygamberden sonra oluşan şeyler yoktur. Şeriat maskaralığı reddeder ve Muhammed tarikatından başka Müslümanların yolu yoktur.

Her Müslüman nefesine sahip olmak, temiz olmak, çalışmak, öğrenmek, ev bark sahibi olmak, herkese iyilik etmek ve iki dünyada da saadete ermek İslam dininin emirlerindendir. Dini, devleti, yurdu ve yuvası için hizmetlerde bulunmak ümmet-i Muhammed için farzdır. Müslümanlık Tanrı’ya kulluk ve iyi huyluluktan ibarettir. İslam dini bundan ölümden sonraki yaşam için gelmiştir. Müslümanlar kardeştir. İslamiyet’te ilerlemeye mani olacak hiçbir tökez taşı yoktur. Yeryüzünde bulunan Müslümanların Avrupalılardan geri kalmasının sebebi, Müslüman olmalarından değil din kurallarına tamamen hürmet ve riayet etmemelerindendir. Tartışılması gereken İslamiyet değil kişilerdir.

Seyhatnamede bu konuşmanın dışında da dini öğelere rastlanır. Seyyah Malta’da inşa edilmiş İslam mezarlığını ziyaret etmek istese de şiddetli yağmurdan dolayı vapurdan ayrılamaz. Onun yerine vapurdan “Hulûs-ı kalble üç ihlâs bir fâtiha tilâvet ederek rûh-u şâdânlarına” bahş eder. (s. 64)

Malta’nın Valetta limanına yanaşır yanaşmaz Arap Yarımadası’ndaki kolera salgını yüzünden bir sıhhiye memuru vapura gelir. Bütün yolculardan Arap Yarımadası’ndan gelmediklerine dair İncil’e el basarak yemin etmelerini ister. Asmaî’nin yerine yol arkadaşı Macur yemin eder. Bu olay karşısında bir yolcu şu sözleri söyler. “Acâib de acâib! Eğer bizde iş yemînle hitâma erdirilecek olsa idi pek

çok müşkilât görülür ve âdetâ hiçbir iş bitmez idi”. Asmaî de bu sözleri tasdik ederek yapılan olaya teessüf eder. (s. 64)

2.6. Dil ve Güzel Sanatlar

Asmaî, Brindisi’den Malta’ya gitmek için vapura binen iki Maltız ile sohbet eder. Tabiatlarını Arap ve İtalyanlara benzettikten sonra da Maltızca hakkında düşüncelerini dile getirir: “Hele lisânları pek acâibtir. Arapça ve İtalyanca bilen bir kimse Maltızca bilirim diye yemîn ederse başı ağrımaz. Zîrâ Malta lisânının yüzde yetmiş derecesi Arabça bâkîsi İtalyanca ve İspanyolcadır ki: Zâten İspanyolca dahi bir cins İtalyanca’nın bozması gibidir. Bu lisâncağızın yüzde altmışını anlıyor idim. Demek ki iki ay kadar Malta’da kalıp da tecrübe-i lisâniyyede bulunsak tam bir Maltız kadar lisânlarını söyleyeceğiz.” (s. 57)

Seyyahın Cebel-i Tarık’ta bindiği landoda arabacılar İspanyolca konuşur. Bu dilin kulağa hoş gelmediğini düşünür ve şöyle der: “Lisânları İtalyanca gibi sem'e lezzet vermiyor. “Hâ” harfini Araplardan ziyâde şiddetli telaffuz ediyorlar.” (s. 74)

Leydi V...’nin evinde yenen bir yemek esnasında Acem, Türk ve Arap dillerinden hangisinin daha geniş bir alana yayıldığı ile ilgili bir tartışma açılır. Bir miss Arap lisanını savunurken bir diğeri Acem’nin daha geniş bi alana yayıldığını savunur. Leydi V...’ ise Doğu’dan gelen biri olarak sözü Asmaî’ye verir. Asmaî, Arapçanın diğer Doğu dillerine göre daha yaygın olduğunu söyler. Afrika, Arap Yarımadası, Suriye ve Irak halkları arasında konuşulmaktadır. Özellikle Müslümanlar arasında Arapça bilinmekte ve kullanılmaktadır. Arap lisanının yayılmasını İslam dini sağlamıştır. Arapçanın konuşulduğu alan bu dili konuşanların ve özellikle Müslümanların yayıldıkları alan kadar geniştir. Avrupalı bilim adamlarının çoğu Arap lisanıyla ilgilenmektedir. Bu yüzden Arapça Afrika, Asya ve Avrupa kıtalarına az çok yayılmıştır. Arap medeniyeti şimdiki medeniyete vaktiyle hizmet etmiştir. Bu Arapça yazılan kitapların yardımıyla olmuştur.

Arap edebiyatında Shakespeare gibi kuvvetli ve ruhlu şiirler veren şairler gelmiş geçmiştir. Her kelimenin birkaç anlamının olması adeta Arapçaya özgü bir özelliktir. İngiliz dilbilimcilere göre otuz farklı dilden kelime alan İngilizce bile Arapçaya göre yine de dardır.

Farsça, Arapça kadar önemli bir değil ise de yayılma alanı oldukça geniştir. Fars ülkelerinin dışında eli kalem tutan her Osmanlı az çok Farsça bilmektedir. Farsça Afganistan hatta Hindistan’da dahi yaygındır.

Asmaî Farsça ile ilgili fikirlerini söylerken masada bulunan Mister White adlı bir İngiliz seyyaha Farsça bilip bilmediğini sorar. “Evet” cevabını alınca Farsça konuşmaya ve cevap beklemeye başlar. Asmaî söylenenleri ve okuduğunu anlamaktadır ancak bu dile hâkimiyeti cevap verecek kadar değildir. Çünkü seyyaha göre, Türklerin Arap ve Acem dillerine dair olan bilgileri kitaplarda kalmıştır. Bunun sebebi de o dilde tecrübede bulunulamamasıdır.

Türkçe ise Arapça kadar yaygın ve mükemmel bir dildir. Arapça Afrika ve Araplar arasında yayginken, Türkçe özellikle Avrupa ve Asya’da konuşulmaktadır. Çin’de dahi Türkçe konuşan insanlara rastlamak mümkündür. Arapça konuşulan bölgelere göre değişiklik gösterirken basit bir anlatımı tercih eden Türk yazarlar sayesinde herkes okuduğunu anlamaktadır. Bu da Türkçeyi mükemmel bir dil yapmaktadır. Türkçe, bilim dili derecesine gelmiş, kelime hazinesi Doğu’nun en büyük lisanı olan Arapça kadar çoğalmış, yayılma alanı Arapçaninkini geçmiş olan ve geleceği parlak bir dildir.

Seyahatnamede güzel sanatlara dair ele alınan tek şey, Hyde Park’ta gördüğü ve Prens Albert’e ait olan heykeldir. Bu heykel seyyahın oldukça dikkatini çeker. Heykel baştan aşağıya altın yaldızlıdır ve üzerinde binlerce şekilde oyma mevcuttur. Asmaî heykelin güzelliği karşında şunları söyler: “İstatü hakikaten pek mükelleftir. Ta’rifi için hiç olmazsa on forma teşkil eder bir risâle yazmalıdır ki: Bunun ehemmiyyeti-i sanâiyesi gösterilebilsin.” (s. 116)

2.7. Yeme İçme Kültürü

Asmaî seyahati sırasında İngiliz ailelerin yanında kaldığından sık sık onların yemeklerine misafir olma fırsatı yakalar. İngilizlerin yeme-içme âdetlerinden dolayı olarak bahseden seyyah, onların yeme âdetlerine bağlılıklarını eleştirir.

İngilizler “breakfast” dedikleri kahvaltılarını sabah dokuzda, “lunch” dedikleri öğle yemeklerini saat bir buçukta yaparlar. Yemek veya çay saatlerini haber vermek için “kös” adı verilen ekmek sacına benzer bakır bir çan çalınmaktadır. Bu kös iki kere çalınır ve birincisi ile ikincisi arasında on beş dakikalık bir süre vardır. Bu süre zarfında ev halkı, yemek salonuna girmeden önce kıyafetlerini değiştirmek ve kendilerine çeki

düzen vermek için odalarına çıkarlar. İkinci kös sesiyle sofranın hazır olduğundan haberdar edilen ev halkı yemek salonuna gelir.

Eserde bahsedilen İngilizlerin en önemli adetleri her yemekten önce kıyafetlerini değiştirmeleri veya kendilerine çeki düzen vermeleridir. Asmaî'ye göre günde altı yedi defa tuvalet takımının karşısına geçip iki dirhem bir çekirdek olacak şekilde hazırlanmak onun gibi filozof meşrep kişiler için oldukça güçtür. Asmaî her yemek öncesi böyle bir seremoninin yapılmasından sıkılır ve şöyle der: “Bu husûsta âcizleri birâz alışık bulunmadığım için günde bu vechle beş defa saç fırçalamak, sakalı taramak, iki dirhem bir çekirdek olmak doğrusu gücüme kadar gelirdi.” (s. 111)

İngilizler yemeğe başlamadan önce sandalyelerinin yanında ayakta durarak dua ederler ve yemek esnasında oldukça resmîlerdir. Sofranın reisi her zaman hane sahibidir. Asmaî sofrada yapılan ciddi konuşmaları sıkıcı bulsa da bu konuşmalara katılmak zorunda kalır. Masalarında şarap gibi içkiler yoktur. İçki tüketmek isteyenler, garson veya hizmetçiden ayrıca rica etmek zorundadır. Viski dedikleri arpa rakısını ise yarım bardak suyla karıştırarak iştah açıcı olarak içerler.

İngiliz adabına göre yemek yerken kaşık veya çataldan çıkacak şiddetli bir ses el ile susturulmalıdır. Yemek esnasında sessiz olunmalı, garsondan bir şey isteneceği zaman kulağına söylenmelidir.

Asmaî seyahat esnasında yediği yemekleri genel olarak beğenmez. Kokmuş etleri gümüş kaplarda, çürük elmaları çini tabaklarda sunmalarını abes bulur. Hatta bir İngiliz'e şunu söyler: “İngiliz medenîyyetine büyük âr değil midir ki: Yemekleriniz böyle kokmuş, murdâr şeylerden ibâret olsun.” (s. 161)

Asmaî vapurda içtiği çorbayı “kokmuş inek kırmızı soğuk suyu” şeklinde tanımlar. (s.20) Vapurda çorbadan sonra gelen yemekler ise Asmaî için oldukça karışıktır. Getirilen biftek, patates haşlaması, lahana haşlaması, hıyar salatası, pancar turşusu, zencefil reçeli, taze fasulye haşlaması, pilavdan bahseder ama bunları beğenmez. Yemekler seyyaha yağsız, tatsız ve tuzsuz gelir. Yemeklerin yanında verilen ekmeği ise az bulur ve “eğer tartılırsa belki on dirhem ya gelir ya gelmez” diyerek eleştirir. (s.25)

Vapurdaki yemekleri sadece Asmaî eleştirmez. Birlikte seyahat ettiği ancak İngiliz adetlerini bilmeyen Mısırlı da yemekler hakkında eleştiride bulunur. Mısırlıya göre İngiliz yemekleri yenmeyecek kadar kötüdür. Çatalı harman yabasına benzetir ve

kullanmak istemez. Verilen ekmekleri de yetersiz bulur. Asmaî her şeyin bir yeri ve zamanı olduğunu düşünür. İngilizlere ait olan bir gemide bir Avrupalı gibi davranılması gerektiğini düşünür.

Miss M..’nin evinde yediği yemek seyyah için oldukça ilginçtir. Ev sahibesi tarafından tek tek servis yapılan tatsız ve tuzsuz bir çorbadan sonra masaya balık, et ve tavuğun arka arkaya ikram edilmesi seyyahı şaşırtır. Sofradaki yemeklerin durumunu ise şöyle anlatır: “Yediğim balığın ölüsü şu dâr-ı dünyâda diri ikenden ziyâde muammer olmuştur. Et lokmasına gelince “Rozbif” tesmiye eyledikleri kızartılmış öküz budu, en azdan altı aylık bir şeydir. Âdetâ koku peydâ eylemiştir. Haşlanmış tavuk ise iki kuluçka müddetini mutlakan matbahta meyyitâne imrâr etmiş olsa gerektir.” (s.147) Etlerin yanında verilen sebze yemekleri ve salataları ise ağız tadına uygun bulmaz.

Seyyaha göre İngilizlerin en hafif öğünleri kahvaltıdır. Bir tas sütlü çay veya kahve, tereyağı, reçel, bir dilim kızartılmış ekmek, yumurta, kızartılmış balık veya bir parça biftek ile kahvaltı yapmaktadırlar.

Seyyah seyahati boyunca yediği yemekler arasında en çok Karye adı verilen pilava benzeyen çemenli bir yemeği beğenir.

Asmaî’ye göre İngilizlerin yemek anlayışları Türklerinkine hiç benzemez. Bunun yanında kendileri gibi Avrupalı olan Fransız ve İtalyanların dahi yemeklerine benzemediğini dile getirir. Ancak bununla ilgili ayrıntılı bir bilgi vermez.

2.8. Âdetler, Gelenekler, Batıl İnançlar

İngilizler balo gibi eğlencelere giderken mutlaka bir kavalie bulurlar. Bu gibi cemiyetlerde erkekler kadınların ve kızların sofrada uşağı gibidir. Asmaî de vapurdaki baloda kavalyesi olan genç kıza ayrı şekilde hizmet eder.

İngilizlerin hizmetçilerinin elinden içtikleri bir bardak suyu iade ederken bile “teşekkür ederim” demeleri ve demeyenleri kabalıkla suçlamaları Asmaî’nin hoşuna gider. İngilizler nezaketini takdir eder.

Yemek başlamadan önce mutlaka sandalyelerinin yanında dua eden İngilizler için yemekler birer seremoni gibidir. Asmaî’nin İngiliz âdetleri ile ilgili en çok dikkati çeken ve onu rahatsız eden şey, her gün en az dört saatlerini tuvalet takımının önünde geçirmeleridir.

Osmanlılarda misafir olunan eve hediye götürme âdeti vardır. Asmaî de bu kurala uyar ve Miss M...’nin evine hediye olarak İstanbul şekeri ve oyali yemeni götürür.

Asmaî vapurda ve Londra’da edindiği izlenimler doğrultusunda İngiliz halkı ile ilgili genel yargılarda da bulunur. Seyyaha göre İngilizler kadar âdet ve geleneklerine bağlı insanlar yoktur. Dostunu ziyarete giden bir İngiliz, kıyafeti gideceği yere uygun olmalıdır. Kıyafet ne kadar temiz olursa olsun gelen “Shakspeare” dahi olsa orada yeri yoktur. Tiyatro, balo yemek... vb gibi yerlerde giyilen kıyafetler ayrı ayrıdır. Güzel İngilizce konuşulmasına, erken yatıp erken kalkmaya dikkat ederler. Her yerde herkesle resmi olmak adetleridir. İngilizlerdeki en önemli kural tanıştırmadan biriyle konuşmamaktır. İngiliz erkekleri Türk erkeklerinin aksine bıyıksız dolaşmakta ve kadın gibi kafalarına peruk takmaktadırlar. Şöhrete meraklı olan İngilizler, bildiği ve bilmediği konularda konuşmayı severler.

Asmaî sadece İngilizlerin yeme içme kültürü ile ilgili tespitlerde bulunmaz. Gördüklerine paralel olarak İngiliz halkı hakkında genel yargılarda da bulunur. “İngilizlerle İngiliz medenîyyet-i manevîyesini kabûl eden benî beşerin afvlarına magrûren karilerime şurada azr derim ki: İngilizler esîr-i âdettirler. Resmînin hâricine çıkamazlar. Âdet-i müttehizeleri bulunan bir şey her ne kadar külfetli ve ma'nasız olursa olsun yine harfîyen icrâsına kendilerini edeben mecbûr bilirler.” (s.144)

Asmaî’ye göre İngilizler şakadan ve kinayeden anlamazlar. Aklına koyduğu fikirden vazgeçmeyen, inatçı insanlardır. Duyduğu kadarıyla aralarında şakaca olanları da vardır ama Asmaî böyle İngilizlere bir türlü denk gelememiştir.

Asmaî, Londra’da pek çok evsiz insana rastlar. Bu insanların evleri bahçelerdeki taş kanepeler olmuştur. Soğukta yağmur altında korunmasız yaşamaya çalışan bu insanların bir süre sonra ölümleri bulunur. Asmaî’ye göre dünya üzerinde kimsenin aklına gelmeyecek gariplikleri İngilizler yaparlar. Sokakta gördükleri aç ve evsiz insanlara bir peni bile vermeyen İngilizler, evlerinde bebek gibi besledikleri köpeklerine şefkat göstermekte hatta öldüklerinde bahçelerine mezar yaptırmaktadırlar. Asmaî, İngiliz zenginlerini şöhreti sevmekle suçlar, çünkü parası olanlar sadece gazetede yaptığı yardım ilan edileceği zaman bağış yapmaktadır.

Asillikleriyle övünen İngiliz zenginlerinin aksine köylü ve ayak takımına mensup olanlar, umumi alanlarda içki ve tütün içmekte, oraya buraya tükürmekte ve ihtiyarlara kötü davranmaktadır.

Seyyaha göre medeniyete yaydığını iddia eden İngilizlerin birçok batıl inancı vardır. Fal ve sihir ile ilgili inanışları görmek için köylere gitmeye gerek yoktur. Medeniyetin merkezi Londra'da bulunmak yeterlidir. Bunlar öyle inançlardır ki: "Afrika çöllerinde bulunan câhil halkın hurâfâtından farkı yoktur." (s.212) Bu batıl inançların ne kadar boş olduğunu kanıtlamak için bir cemiyet dahi kurulmuştur. Ancak İngiliz halkının batıl inanca olan inanışları sürmektedir. Bu inanışlardan en ilginç olanları şunlardır:

— Gözleri şaşkı bir kadını görünce derhâl söze başlamak lâzımdır. Zîrâ sizden evvel kadın söz söylerse pek fenâdır.

— Sofrada bıçaklar çaprazına vaz' edilmemelidir.

— Bir iş için hâneden çıkan kimsenin işi rast gitsin diye arkasından eski ayakkabı atılır.

— Yeni ayı açıktan görünce cebindeki parayı tersine çevirmeli ve bu ayda işim râst gelsin duâsını okumalıdır. Artık avuçladığı toprak altın olur.

— Kimse kimseye tuz vermemelidir.

— Ergen bir zât oturduğu sandalyesini devirirse artık o sene evlenmeye muvaffak olamaz.

— Ocaktaki ateşten kıvılcım sıçrayıp kulağa çıtlayarak konarsa sâhibine para gelmeye işârettir.

— Sefer ve azîmete niyet eden bir kimse yediği bir soğanın yarısını bırakırsa işi râst gelmez.

— Cenâze soğuduktan sonra kas katı donar ise âilesi arasında başka birinin vefât etmeyeceğine, donmayıp da a'zâsı yumuşak kalırsa diğer birinin daha öleceğine işârettir.

— Dost dostu bıçak veya makas hediye ederse mutlaka ayrılırlar. Bu uğursuzluğu gidermek için hediyesini ya bir şey üzerine bırakmak veya mukabilinde bir mikdâr akçe almak gerekir.

— Merdiveni çıkarken ayağın burkulması evlenmeye alâmettir.

— Tarağın suya düşmesi sâhibinin saçı döküleceğine ve ateşe düşmesi aksine alâmettir.

— Mecbûr olmadıkça gece kadın yüzüne bakmak fenâdır.

2. 9. Tanıdığı Yeni İnsanlar

Asmaî vapurda seyahat arkadaşı ve Londra’da akrabasının evinde konaklamasını sağlayan Macur “V..” ile tanışır. Kısaca Macur cenabları diye bahsettiği bu adamı “İngiliz mu’teberânından ve Mısır idâresi memûrlarından” diyerek tanıtır. (s.13)

Seyyah vapurda dört Mısırlı ile de tanışır. Bu Mısırlılardan biriyle Brindisi’yi dolaşır ve onu nazik ve terbiyeli bulur. Vapur seyahati boyunca “Bizim Mısırlı” olarak adlandırdığı ve yaptığı uygunsuz davranışları anlattığı bir Mısırlı yolcu daha vardır. Asmaî için bu adam yol yordam görmemiş biridir. Öyle ki yemek yemeyi bilmediği gibi yerine göre uygun kılık kıyafet giymeyene tahammül edemeyen İngilizlerin yanına sabah kahvaltısında yeldirmesi ve külahıyla gelme cesaretinde bulunur. Mısırlının bu davranışı İngilizler tarafından hoş karşılanmaz ve Mısırlı garsonlar aracılığıyla salondan kovulur. Asmaî bu durumdan kendi adına utanır ve aynı masada yemek yediği Mısırlının yanından bir daha oturmamak için kaptana yerini değiştirir.

Asmaî ve iki arkadaşı Brindisi sokaklarında dolaşırken gördükleri ırgat pazarından bir genç ile tanışırlar. Ondan kendilerini dolaştırmasını isterler. Oldukça fakir olan bu genç bir şiline karşılık onlara rehberlik eder. Asmaî bu genç ile İtalyanca konuşur.

Brindisi’den Malta’ya gitmek için vapura binen iki Maltız Asmaî ile tanıştırmadan konuşmaya başlar. Bu durum Avrupalılığa uymadığı için Asmaî’nin hoşuna gitmez. İkisi de çok konuşan tiplerdir. Borsa oyunculuğu ve sarraflık yapan şişman Maltız’a onu dinlemek istemediğini belli etse de Maltız konuşmaya devam eder. Onları “Arap ve İtalyan tabiatlı” bulur. (s.57)

Seyyah, vapurda bir de Hintli ile tanışır. 30–35 yaşlarındaki bu adamın adı Huda-bahş’tır. Hindistan’da bilinen bir ailenin çocuğu olan Huda-bahş, Urdu dilinde konuşmakta, biraz da İngilizce bilmektedir. Ahlaklı, hal ve hareketleri edepi bu genç adam giyiniş şekliyle yazarın dikkatini çeker: “Çorapsız ayaklarında bir kırmızı yemenî bacaklarında yalnız bir iç donu arkasında bir ince gömlek üzerinden bir yelek daha üzerinden sııklı bir hırka ve başında daha hamam bohçasından birâz büyücek sarık

bulunur.” (s. 59) Bu sarıklar her gün farklı renktedir. Yani Asmaî çevresindeki insanların giyinişlerine dikkat eder.

Sadece sohbet ettiğini söylediği bazı isimler vardır. Bunlardan biri Melbourne şehrinin meşhur aşçılarından biri olan Mister Conbol’dur. Şişman ve şalgam gibi kırmızı yüzlü bu adam bir İngiliz’dir. Bir diğer isim ise Avustralya’da gazetecilik yapan Mister Tomson’dur. Bu adam için görüşleri oldukça mizahidir: “Bir cımbızlık bile tüy kalmayıp artık perukaya çoktan kesb-i istikak eyleyen Mister Tomson’un kızıl başı ma'lûmât ambarı olmuş kalmış imiş. Osmânlılara dâir verdiği haberleri hâric-ez-akl bulduğundan romancılar bile kabûl etmeyeceği der-kârdır.” (s.60)

Asmaî Londra’da yol arkadaşı olan Macur’un akrabasının evinde kalır. Ev sahibesi yetmiş yaşladında, oturup kalkmak için başkalarının yardımına muhtaç olan, kalın camlı gözlükleriyle etrafını görebilen ve adeta bir deri bir kemik kalmış yaşlı bir kadındır. Bu kadının adını yazar tam olarak söylemez bunun yerine ondan bahsederken Leydi V... diye hitap eder.

Asmaî Cambridge Walves’te Miss M’nin evinde kalır. Bu kadın “Macur cenabları”nın teyzesidir. Asmaî ve arkadaşını kapıda karşılayacak kadar nazık bir kadındır. Miss M...’nin ölen köpeğine bahçesinde mezar yaptırması seyyahın garibine gider.

2. 10. Gündelik Hayat

2.10.1. Ekonomi

Malta dağlık ve taşlık olduğu için tarım açısından elverişli değildir. Vapura gelen seyyar satıcılar meyve sebze yerine tütün ve sigara satarlar. Tütünün ithali gümrük ve vergiden muaf bulunduğu yüz adet sigarayı yarım şiline satabilmektedirler. Yaprak sigara ve tütünü ise daha ucuza verirler.

Mayorka’da çömlekçilik sanatı gelişmiştir. Şehri ziyaret eden gezginler hayvan ve haşerat heykellerini almadan geçemez. Çömlekçi esnafının da gelir düzeyi bu yüzden yüksektir. Asmaî de kurbağa ve kertenkele vb. heykellerinden, İspanyol dansını ve kadınların boğa ile dövüşlerinin resmedildiği yelpazelerden alır. Bunların yanı sıra Cebel-i Tarık’ın fotoğraflarını da satın alır.

2.10.2. Sağlık

1891 yılında Arap Yarımadası'nda bulaşıcı bir hastalık olan kolera salgını vardır. Valetta'da vapur limana yanaşır yanaşmaz vapura bir sıhhiye memuru gelir ve tüm yolculara Arap Yarımadası'ndan gelmediklerine dair yemin ettirir. Hatta Londra'ya gönderilmek üzere on kadar İngiliz askeri de vapura getirilir.

İngilizler sağlık kurallarına çok dikkat ederler. Sağlıklı yaşam için kadınlı erkekli her gün mutlaka tenis veya golf oynarlar. Öyle ki denizde dahi bu oyunlardan vazgeçmezler. Yetmiş yaşındaki bir ihtiyarla on iki yaşındaki bir gencin birlikte top oynadıklarını görmek Asmaî'nin nazarına hoş gelmez. Bu konuda Asmaî'ye arkadaşı Macur uzun bir açıklamada bulunur. Günde iki saat bedeni yormak gerekir aksi hali insanı tembel eder. Gece yarısından sonra tiyatrolarda kalmak, öğleden sonraya kadar uyumak sağlık kurallarına aykırıdır. Bir insan erken yatıp erken kalkarsa, ardından soğuk suyla yıkanıp temizlenirse, üçü yemek ikisi çay olmak üzere günde beş kere yemek yerse ve bedenini yormak için oyun oynarsa hastalık yüzü görmez. Asmaî Macur'un bazı sözlerine onay verdiğini ancak İngilizleri diğer uygar milletlerden daha tenperver bulduğunu söyler.

İngiliz erkeklerinin sağlık kurallarına uyabilmek için sigara içtikleri ayrı odaları vardır. Bu durum önceleri Asmaî'ye enteresan gelir. Sonradan öğrenir ki İngilizler sigaranın kötü kokusuyla evi kokutmak ve sigaradaki nikotin zehrinin odalara sinmesini istemezler. Kadınların bu odalara girmemesi de dikkat çekici bir noktadır.

2.10.3. Eğlence

Vapur Malta'dan ayrıldıktan sonra bir balo verilir ve baloya herkesin kavalyesiyle gelmesi istenir. Asmaî tanıştığı garip giyinişli Hintliyi kavalye olarak seçmişken arkadaşı Macur aracılığıyla bir genç kızla baloya katılır. Bütün gece piyano eşliğinde dans edilir.

Vapur seyahatinin bitmesinden dört gün önce bir konser verilir. Yolcuların kabiliyetleri derecesinde katıldıkları bu eğlencede Asmaî de çalınması için iki adet alaturka nota verir. Seyyah o geceyi şöyle özetler: “Sırasıyla programda ismi münderic bulunan kimseler vazîfe-i müteahhidelerini ifâ eylediler. Mısırlı arkadaşlar bile mavallarını söylediler. Bizim takdîm eylediğimiz alaturka notalar dahi piyanoda çalındı. Alkışlara nâil oldu. Hâtîme olarak reîs cenâbları dahi bir gemici hikâyesi söyledi.” (s.90)

Leydi V...’nin evindeki ilk gece kadınlar güzel şarkı okurken piyano da çalarlar.

2.10.4 Tarım ve Sanayi

Asmaî Leydi V... ‘nin evinde yediğı çilek reçelini çok beğenir. Taze çileğın kilosunun sekiz şilinden 15 şiline kadar satılırlen reçelinin 5 şiline satılıyor olması seyyahın garibine gider. Çilek reçeli diye ikram edilen şey aslında İzmir’den gelirken çürümüş veya ezilmiş incirlerden yapılan boyalı bir reçeldir. Asmaî bu durum ile ilgili düşünceleri şöyle aktarır: “Bizim İstanbul’a ve Mısır’a belki tekrâr İzmir’e kadar da götürölerek bu çilek reçeli halka ve âleme satılır imiş. Yaşasın İzmir’in çürük inciri ki: Bütün dünyâ ağız tadıyla çilek reçeli yesin. İngiltere Adası’nda her şeyin sahisi mevcûd olduğı gibi aslından fark ve temyîzi kabil olmayacak sûrette taklîdi dahi yapılır ve bulunur imiş” (s.113–114)

SONUÇ

Kitap halinde yayınlanmış olan bu eserde seyyah, ağırlıklı olarak Londra’da gördüklerini ve yaşadıklarını anlatmıştır.

Seyyahın eserinde hakkında bilgi verdiği şehir sadece Londra değildir. Brindisi, Cebel-i Tarık, Plymouth’un yanı sıra sadece uzaktan görme şansını elde ettiği yerleri de eserine katmıştır.

Kahire’den başlayıp Londra’da son bulan bu yolculuğunda gezdiği şehirlerin coğrafi özelliklerini, ekonomisini, gündelik yaşamını yer yer karşılaştırmalı olarak kaleme almıştır. Böylece XIX. yüzyılda gezdiği şehirlerin durumu ve uygarlık düzeyi ile ilgili okuyucuya ve araştırmacılara bilgi sunmuştur.

Asmaî’nin diğer seyyahlardan farklı olarak İngilizleri hane içindeki halleriyle de gözlemlene fırsatı bulması İngiliz halkını daha yakından tanımamıza yardımcı olur. Onun İngilizlerin evinde misafir olması o dönemdeki Avrupa medeniyetini ve insanını tanımamızda sınırları daha da genişletmiştir. Asmaî’nin misafirlikleri canlı gözlemler yapmasına imkân vermiştir. Sokaktaki veya eğlence hayatının içindeki insan kadar hane içinde yaşayanları ve yaşananları da anlatabilmesini sağlamıştır. İngilizlerin birbirlerine ve diğer milletlere karşı olan yaklaşımlarını, âdetlerini, yeme içme kültürlerini ayrıntılı olarak anlatabilmiş böylece XIX. yüzyıl İngiliz halkı hakkında geniş bilgi sahibi olmamızı sağlamıştır.

Seyyahın yolculuğu boyunca kullandığı seyahat vasıtalarını ayrıntılı olarak tasvir etmesi o yüzyıldaki ulaşım imkânlarını, yolları ve ulaşım araçlarını öğrenmemizi sağlamıştır. Bu açıdan özellikle kötü durumdaki Mısır trenleri ile modern İngiliz trenlerini karşılaştırması önemlidir. İngilizler her şeyde olduğu gibi trenlerinde de insanın ihtiyaçlarına önem vermiş ve trenlerini ona göre tasarlamışlardır. Mukayeseli olarak ve ayrıntılı biçimde tasvir edilen trendeki imdat düğmesi sayesinde küçük ayrıntılarda gizlenen medeniyetleşme fikri eserde yerini almıştır. Aynı şekilde A’dan Z’ye anlattığı Okyanus vapuru da Asmaî’nin hayranlığını kazanan bir medeniyet simgesidir. Fenerlerle aydınlatılan ıslıl ıslıl vapur, Avrupa’nın küçültülmüş hali gibidir.

Seyyahın yol, mimari, ulaşım araçları, modern şehircilik çalışmaları gibi ayrıntıları ele alması medeniyete de önem vermesindendir. Bizde olan ile olmayana dikkat eden seyyah diğer seyahatname yazarları gibi, Avrupa’nın şehircilik, sanat, eğitim gibi maddi medeniyetine hayranlık duymaktadır. Seyyah, İngilizlerin

binalarındaki mimari özellikleri, bahçe düzenlemelerini, sokaklarını ayrıntılı biçimde anlatmıştır. Avrupa’da adeta her şey insanın daha iyi ve daha keyifli yaşaması için düzenlenmiştir. Seyyahın izlenimleri bir hayranlıktan ziyade sınırları daraltılmış bir takdirname gibidir.

Avrupa’nın maddi unsurlarını tereddütsüz beğenen Asmaî, manevî meselelerde ise ahlakçıdır. Çünkü Asmaî’nin Avrupa medeniyetine hayranlığı körü körüne bir beğeni değildir. Avrupa medeniyetini oluşturan şehircilik ve sanat gibi unsurların niteliklerini tereddütsüz kabul ederken, Osmanlı’nın kendi gelenek ve göreneklerini her zaman daha üstün tutar.

Kendini beğenmiş, samimiyetten uzak bulduğu ve İslamiyet’i bilmediklerini düşündüğü İngilizlerin yaşama biçimlerini ve kendilerinden farklı olan insanlara yaklaşımlarını eleştirir. İngilizlerin fakir halka yaptıklarını hatta yapmadıklarını eleştirmesi, maneviyata ve insanlığa verdiği önemin en büyük göstergesidir.

Seyyahın, kendilerini medeniyetin beşiği olarak gören İngilizlerin batıl inançlarından uzun uzun bahsetmesi oldukça ilginçtir. Seyyah, burada adeta bir zıtlığı kanıtlamaya çalışmaktadır. İngilizlerin bilim ile batıl inançlar arasında sıkıştığının altına çizer.

Asmaî, İngilizler ile din, kadın, aile ve dil üzerine yaptığı tartışmalara eserinde geniş yer vermiştir. Seyyah, İngilizlerin Osmanlılar hakkındaki olumsuz düşüncelerini yıkmak için elinden geleni yapar. Bu tartışmalar İngiliz halkının Osmanlıya olumsuz bakışını gösterir. Bu tartışmalar vasıtasıyla dolaylı yoldan da olsa Avrupa medeniyetinin hızla gelişmesinin önemli ölçüde insana bağlı olduğunun altı çizilmiştir.

Gezdiği şehirlerin ekonomik kaynaklarına da dikkat çeken seyyah, şehirlerde özellikle halkın geçim kaynaklarına dikkat eder. Mayorka’da satılan ürünlerin Londra malı olmasına Osmanlı’nın giydiği fesi Frenklerin üretmesi kadar içerler. Onun için yerli üretim önemlidir. Osmanlı’nın kaybolup giden kumaş dokuma tezgâhları ise onun için Avrupa’dan geri kalmışlığın simgesi gibidir. Dolaylı da olsa kalkınmanın ve ilerlemenin yerli üretim ve tüketimden geçtiğinin altını çizer.

Eserin tamamına bakıldığında Asmaî’nin İngilizler hakkında olumsuz düşüncelere sahip olduğu açıktır. Bunun sebebini dönemin siyasi meselelerine bağlamak yanlış olmaz. Bilindiği gibi 1880’lerde İngilizlerin Süveyş Kanalı’nda serbest hareket etme ve malî egemenlik kurma çabalarında bir artış olmuştur. Bu yönden

bakıldığında 1891’de yapılan bu seyahat sırasındaki izlenimlerin İngilizler hakkında olumsuz olması normaldir. Asmaî’nin İngilizler hakkında yaptığı yorumlar büyük ölçüde bu bakış açısıyla kaleme alınmıştır.

Seyahat-i Asmaî’de gezilen şehirlerin XIX. yüzyıldaki durumu çeşitli yönleriyle gözler önüne serilmiş, bu şehirler ile ilgili gözleme dayanan geniş bilgiler verilmiştir. XIX. yüzyılda yaşayan İngilizlerin portrelerini de çizmesi bakımından edebiyat ve sosyoloji ana bilim dallarına kaynak olabilecek bir seyahatnamedir. Bu özellikleriyle *Seyahat-i Asmaî*, seyahatin yapıldığı yıllardaki Avrupa’nın ve Avrupa insanının tanınması için önemli bir kaynaktır. Avrupa’yı yer yer bir bütün olarak, yer yer de İngiltere merkezli olarak anlatan eserde seyyah, kendi izlenimlerine ağırlık verir.

Asmaî’nin bu seyahatnamesi içerik yönünden kültür, coğrafya, sosyal hayat, insani ilişkiler, teknoloji ve şehircilik alanlarında kendine özgü bilgiler sunar. Bu bilgilere bütün olarak bakıldığında seyyahın ilginç gözlemleri verilen nesnel bilgileri tamamlar.

3. SEYAHAT-İ ASMAÎ'NİN LATİN HARFLİ METNİ

Arz-ı Hâl

Bu âciz Asmaî yedi-sekiz seneden beri meydân-ı matbûât-ı Osmâniyye'nin bir kenârında liyâkat ve haddi olmayarak isbât-ı vücûd ile hâme ber-benân gayret elinden gelebilen hizmet-i tahrîriyyede bulunduğu yazdıklarını okuyanlarca ma'lûmdur.

Zîrâ şimdi cümlece muhakkaktır ki: Şu asrımız asr-ı midenîyyet ve bu zamânımız zamân-ı hizmettir.

Dînini devletini seven her Osmanlıya artık vâcibtir ki: Nerede bulunursa bulunsun ve her ne sûretle olursa olsun menfaat-i mâddiye ve mâneviyye-i millîyyesi için hizmette gayret eylemelidir.

Ecânibden alınan ders-i ibret da'va-yi vücûb hizmeti isbâta hâcet bırakmaz ki: Bu bâbda hâzır bulunan isbâtları mahzar-ı mahkeme-i vicdân olan kalem efendi vâsıtasıyla celb ve hâkim-i zamîr huzûrunda takrîr edeyim.

Kaziye nakli değil şuhûdîdir görünen köy kılavuz istemez.

Milel-i müterakkiyyenin bâdî-i terakkisi büyüklerinin irşâd ve delâletine efrâdının ittibâ'da kusûr bırakmamalarıdır.

Kabil-i irşâd olan efrâd-ı mürşidini bulunca tarîk-i saâdetle takaddüm eder gider.

Yine kendi saâdet-i zâtiyyesi demek olan saâdet-i millîyyesi için efrâd-ı ümmetin edeceği hizmet her hâlde mütenevvi'dir.

Efrâd yalnız mâlik olduğu kuvvet ve kudreti derecesinde cemâatine hüsn-i hizmetle mükelleftir. Muktedir olduğu hâlde dînine devletine hüsn-i hizmet etmeyenlerin insânlık defterinde ismi okunmaz.

Adamlık, yiğitlik vazîfesini bilip hakkıyla îfâ etmek, her şeyini düşünerek yapmak, zamân-ı hâlde istikbâlini hesâba katmak, mâzîsine ircâ-i nazarı unutmamak, tavr u tâbında sâbit bulunmak, işini bilmek, işini bulmak, hâsılı her hâlde er oğlu er olmaktır.

Hamd olsun ki: Şu zamânımız gaflet uykusuna dalarak geçirdiğimiz ezmine-i mâziyyeye karşı büyük bir uyanıklık zamânıdır.

Hakikat! Efrâd-ı cemâatimizden her biri terakkiyât-ı millîyyesi için bir türlü hizmet etmeği ancak bu yakınlardan i'tibâren nefesine vazîfe bilmeğe başladı.

Acaba bu hiss-i teyakkuz ve şu ilm-i vazîfe nasıl bir kuvvetin te'sîriyle efrâdımızda husûl bulmuştur?

Bu bâbda taraf-ı âcizîden îrâd-ı kelâma lüzûm kalmayıp ancak Mısır'dan "Brindisi"ye kadar olan hülâsa-i seyâhatim mu'teber "Tercümân-ı Hakikat" gazetesinin 3981 numaralı nüshasında neşre bed' olduğu vakit rehber-i tarîk-i tahrîr, tahrîr-i şehîr atûfetlu Ahmed Mithat Efendi hazretlerinin lütfen yazdıkları mukaddimeciğin birkaç cümlesini şuraya nakl ile esbâb-ı husul-i teyakkuz ve ma'rifeti arz ve beyân edeyim onlar da işte şudur:

(Mürşid-i eazzimimiz ancak şevketli pâdişahımız "Gazî Sultan Abdülhamid Hân-Sânî" Efendimiz Hazretleri olduğuna hiçbir kimsenin şüphesi kalmamıştır. Her şeyinin nîk ü bedini ve her hikmetin hakikatini evvel hakîm-i rûşen-i ray o mürşid-i hayr-endîşin hümâyunlarına teşvîkat-ı şâhânelerine ders-i hikmetlerine sâdikane mutîane muhibbâne ittibâ'dan başka sûretle öğrenmeye imkân olduğu cümlelerin kalbinde yer tutmuştur.

Sâye-i şâhânelerinde Osmanlıların nazarlari zihinleri ne kadar tenevvür etmiş olduğunun bir misâli de şu zamân-ı sa'd-ı iktirânda seyâhat eden Osmanlıların öyle gezdiği yerleri görememek veyâhûd gördüğü şeyleri kimseye hikâye edememek sûretiyle ya'nî bir manifatura dengi gibi seyâhat etmeyip müşâhedât-ı vak'ialarını ortaya koymaları mes'elesidir.)

Muhakkakan ma'lûm-ı enâmdır ki: Ebnâ'-yi kavmimizin şu zamândaki tenevvür-i efkâr u enzârına ve teyakkuz-u hiss-i hüsn-i hizmet-i millet ve kavmiyetine sebep-i mahz ve mutlak ancak mûkîd-ı misbah-ı marifet, o münevver sirâc-ı saâdet, o mürşid-i meslek-i hikmet u hakikat, o mûkiz-i ihsâsât-ı millet ü kavmiyyetimiz olan halîfe-i rûy-ı zemîn ve küre-i ayn-ı müslimin şevketlü padişahımız "Gazî Sultan Abdülhamid Han-ı Sâni" Efendimiz Hazretleridir.

Sâye-i şâhânelerinde tenvîr-i efkâr ve enzâr-ı padişahımız eden Osmanlıların bu Asmaî de maa-l iftihâr efrâdından bulunduğum için ma'lûmât ve müşehedâtımı iktidârım derecesinde kâğıd üzerine koyarak kavmime takdîmini nefsim ve vazîfe ve hizmet bilirim. İşte bu cümleden olarak şu geçen sonbaharda seyâhat kasdıyla Mısır'dan İngiltere'ye azîmet ve iki ay sonra Mısır'a avdetim esnâsında kafe-i müşehedât-ı

vukuâtımı kavmim arasında neşr için günü gününe rûz-nâme-i mahsûsama kayd eylemiş idim. Hele vukuâtım sonrasında İngilizlerden bazılarıyla âdât ve ahlâka müteallik, edilen muhtelif mükâlemât-ı edebiyeye ve ilmiyye dahi mevcûddur ki:

Mütâlaası her hâlde mûcib-i fâidedir zannederim.

Binâenaleyh şu ruz-nâme-i mahsûsamı lüzûmu kadar tevsî' eyleyerek bu kere kitâb sûretinde tab' ve neşre cesâret ederim.

Kahire 1 Mart sene 1308

Asmaî

(1)

Kahire'den İsmailiye'ye

1307 senesi Eylül rûmînin ikinci pazar ertesi günü vakt-i zuhurdan dört sâat evveli Kahire istasyonunda hareket ve İsmailiye tarîkiyle Süveyş'e azîmet eden katârın ikinci mevki' vagonunda bir kompartımanı iki çanta ile bir ben işgâl etmiştik.

Şabro

Kalyup

Nevi

Şebînü'l Kanatır

Meşdul

Enşas

Bilbeis

Bur-i Dîn

Zekazik

Abu Hammad

Tell el-Kebir

Mahsama

İstasyonlarını görüp geçerek beş buçuk sâat sonra İsmailiye kasabasına muvâsalat eyledik.

Mısır'da doğup bitmemiş bir kimse hiç olmazsa üç senede bir kere iki üç ay kadar hârice çıkarak tebdîl-i ab-ü hevâ etmezse sıhhatine hâlel târî olacağı şüphesiz bulunduğundan bu âcizleri dahi çoktan beri bir tebdîl-i hevâyâ muhtâç idim ki bu def'a hem cebr-i mâ-fât etmek hem görmediğim bazı yerleri görerek fevâid-i maddiyye-i medeniyyede bulunmak arzûsuyla şu seyâhati ihtiyâr etmiş idim.

Menâfî'-i seyâhat hakkında ulemâ' ve hükemâ' birçok sözler söylemiş ve yazmış olduklarından bu bâbda âcizlerinin havâss-ı iğtirâb için beyân-ı efkâr etmekliğime hâcet yoktur. Şu kadar haber vereyim ki: İğtirâb, âdât ve ahlâk-ı ümumi tetebbu' için en mükemmel bir medrese-i seyyâredir.

Şimendüfer ile seyâhat esnâ'sında insân uğrayacağı şehir ve köyleri panorama gibi bir temâşâ ile karîr-ül-ayn olursa da bu kaide bizim Mısır şimendüferlerinde sökmüyor.

İnsân, tozdan dumandan gözünü açamıyor ki: İki tarafına bakabilsin. Hele şükr olsun ki meşhûr ve ma'rûf-u enâm olan “Tell el-Kebir” istasyonuna muvâsalattan sonra artık ortalık yalnız bir kum deryâsından ibâret bulunduğundan katârımız kemâl-i sür'atle yoluna devâm eylediği vakit vagonlarda toz kalmamış binâenaleyh etrâfımızı gözden geçirebilmiş idik. Tell el-Kebir ma'lûm A! Tabya Harâbeleri bilmem ne kırık dökükleri hattın iki tarafından görülüyordu. Buradan İsmailiye'ye kadar toz yoktur. Yalnız bir kum deryâsıdır. İsmailiye beldesini pek geniş ve vüs'atine nisbetle nüfûsu az çarşısı yok, câddesi vâsi' ve iki taraflı akasya ağaçları magrûs ikamet edilmez bir mahâll olmak üzere buldum. Süveyş Kanalı'nın takrîben ve vasatında bulunuyor.

“Bereket-i Timsah” nâmıyla ma'rûf olan büyükçe bir gölün önünde kanal idâresinin merkezi ve işâret telgraf mahallî dâiresi vâki'dir. Burada “Victoria Oteli” ismiyle oldukça temiz bir otele nâzil olduk. Bineceğimiz vapur bir gün sonra muvâsalat edeceğinden geceyi burada geçirmeye mecbûr idik. İsmailiye'nin neresini gezer ve nesini seyredersek sağlı sollu birkaç geniş câddelerinde başka görececek bir şeyi yok ki: Bir cevalân icrâ edesin.

Otelde bir a'lâ taâm ettikten sonra garsonun temiz diye açtığı odamıza girdik. Vakt-i gurûbta kanal-ı telgraf ve işâret dâiresinin önünde ve Timsah Gölü üzerinde bulunan iskeleye giderek hem birâz havâ hem de vapurumuzun yarın sâat kaçta muvâsalat edebileceğine dâire-i kanal memûrundan havâdis aldık. Kanaldan her gün gelip geçen vapurlara ve bunların idâre sandûkuna terk eyledikleri liralara vesâiresine dâir dahi hayli ma'lûmât edindikten sonra nasıl olup da burasını tekâmül Mısırımız açarak bu kadar bir servet-i la-tuhsâ mâlik bulunamamıştır gibi hâm fikirlere kadar dalmış gitmiştim. Akşam taâmını sâat sekizde ettim. Beş buçuk sâat şimendüferde hırpalandıktan ve bir hayli beyhûde fikir yorduktan ve akşam taâmını dahi oburcasına ettikten sonra bu otelde tamâm sekiz sâat uyku insâna bayağı az gelir. Otel müdiri mösyönün rivâyetine i'timâd edilirse otelinin havâsı güzel olduğundan ve yolcular bi-l-hâssa ziyâde uyku çektiklerinden dolayı kendisine teşekkür ediyorlar imiş. Ferdâsı günü vakt-i zuhurda bir gece ve iki def'a taâm için bir Fransız lirasını müdirin dest-gâhına bıraktıktan sonra teşekkür-i lâzimeyi biz dahi îfâda kusûr bırakmadık.

(2)

İsmailiye'den Port Said'de

Meşhûr “Cock” kumpanyasından vapur biletimizi almış idik. Binâenaleyh İsmailiye'de bulunan vekîl eşyâmızı ve bizi vapura kadar götürmeye mecbûr olduğu için istim üzerinde duran bir römorkör vapuruna bizi buyur etti. Seyâhat arkadaşım olmak üzere İngiliz mu'teberânından ve Mısır idâresi memûrlarından bulunan Macur “V...” den başka kimse yok zannederken bir de dört Mısırlı daha mevcûd olduğunu görmeyeyim mi!

-Ehlen ve sehlen, nereye kadar arkadaş olacağız?

-Londra'ya kadar Londra'ya!

Pek a'lâ memnûn olduk. Hakk denizimize sükûnetle bize râhat-ı sefer versin. Amîn.

Vapurumuz vakt-i zuhurdan yarım sâat sonra geldi. Lâkin durmak yok ha! Yoluna yarım çarh devâm ediyor idi. Tâifelerin bizim için indirdiği merdivenden hem çıkıyor hem de yolumuza devâm ediyor idik. Merdiven başında Cock Kumpanyası vekîlini vedâ' ederek yedimizdeki biletle kendimizi vapurun süvârisine prezante eyledik. Mister süvâri cenâbları biletimizi ba'de-l muâyene kamaramıza mahsûs bulunan garsona bizi prezante ederek eşyâmızı dahi merkuma teslîm eyledi.

Seyâhat âleminde eşyâ azlığının en makbûl bulunduğunu bildiğim için aldığım iki çantadan ibâret olan eşyâmızı garson vâsıtasıyla ikinci mevki' kamaralarından birine yerleştirdim. Boynumdan aşağı asılı bulunan bir dürbün ile uğrayacağım ve gezeceğim mahall ve bilâdın evvelce edinmiş olduğum plan ve haritalarını hâvî olan büyücek çantayı çıkarıp bir tarafa ta'lîk eyledim. Kamaramıza kamara ta'bîrinden ziyâde iki metro arz ve tûlinde yapılmış bulunan eski Mısırlıların medfeni demek daha münâsibdir ki: Yan duvarda asılı yatak nâmıyla yekdiğeri üzerine iki aded tâbûtu dahi vardır.

Böyle kümes kadar bir odaya tuvalet masası “vazo dolabı” yazı-hâne vesâireden başka koskocaman bir de elektrik feneri doldurulmuştur ki: Bizim çantalar ve dürbün ve harita ve planlar çantası palto bir deste Tercümân-ı Hakikat gazetesi Avrupa'da Bir Cevlân nâm seyâhat-nâme kamarayı âdetâ kapısına kadar girilmez durulmaz bir hâle getirerek bize yer bırakmamış idi. Hâl ve mevki' me münâsib güzelce bir tuvalet icrâ ederek yemek salonu üzerinde bulunan ikinci güverteye dürbün be-dest-i zerâfet çıktım.

Vapurumuz Timsah Gölü'nü artık hitâma erdirmiş olduğundan en geniş mahalli fark kırk metrodan ibâret bulunan Port Said Kanalı'na duhûl ediyor idi. İsmailiye'nin akasya ağaçlarının kesretinden koca bir orman hâline girmiş olan manzarasına dürbün be-dide-i dillara doya doya seyrettim. Vapurumuz kanal münâsebetiyle sâatte ancak sekiz mil yol alıyormuş.

İsmailiye nazarlarından tebâüd ettikten sonra nazarımızı bizi yüklenmiş olan vapura tahvîl ile öteberi dolaşmaya ve göz gezdirmeye koyulduk. Hey! Hey! Dediğimiz gibi bizim Mısır'da dahi yaslam da baslam! derler. Vapur değil bir şehir imiş. Başa, kıça, aşağı ve yukarı yarım sâatten ziyâde bir cevelân-ı serî' icrâsıyla ma'lûmâtımızı artırdık. Cevelânın cisme verdiği yorgunluk, meşhûdâtın fikre verdiği şaşkınlık bizi üst güvertede bir ağaç kanepenin üzerine çöktetti.

Artık Avrupa'nın şimdi şu üzerinde bulunduğumuz kanal suyuyla kazandığı menfaat ve bu menfaati hafz için kanala verilen her türlü ehemmiyyet gözümüzün önünde tecessüm etmeye başladı. Bu bâbda ne kadar beyhûde tasavvur varsa hepsini birer birer saydık döktük. Ma'lûmunuzdur a! Bu asır adamlarının asâr-ı müstakbele ricâline bırakacağı en mühim asârdan biri de bu kanaldır.

Milâdın 1854 senesine müsâdif bulunan hicretin 1271 tarihinde Fransızlı Mösyö "Ferdinand de Lesseps" Süveyş'e kadar bir kanal açılarak Akdeniz'in Bahr-i Ahmer'e ittisâlini tefekkür etmiştir. Böyle bir fikirde bulunmasına sebep de Avrupa'ya Hindistan yolunu yaklaştırıp Ümid Burnu zahmetinden Avrupalıları kurtarmak idi.

Binâenaleyh 1845 sene-i milâdiyesine müsâdif olan 1272 sene-i hicrîsinde ve merhûm Saîd Paşa'nın zamân-ı hıdîviyyetinde mezkûr kanalın resm-i ibtidâîsini hükümet- i mahalliyye arz ile bu yolda olan maksadını beyân ve hükümet dahi bazı mukavelelerle bu re'ye muvâfakat ederek milâdın 1856 ve hicretin 1273 senesinde ameliyyât-ı evveliyesine ibtidâ' olundu.

1859 M 1277 H tarihinde hafriyyâta mübâşeret olunarak kemâl-i ihtimâm ile on sene zarfında ya'nî 1869 M 1286 H senesinde ve Eylül ayında kanal ameliyâtı hitâm bulup Akdeniz Bahr-ı Ahmer'e ittisâl eyledi.

Süveyş Kanalı'nın ibtidâ-yı ameliyyâtından intihâsına kadar edilen masrûf 18.500.000 İngiliz lirasına bâlîğ olmuştur

Kanalın yevm-i küşâdda azîm şenlikler icrâ olunup mülûkunun ekserîsi burada hâzır bulundu.

Kanalın tûli 88 mil coğrafîdir ki: Yüz İngiliz mili demek olup bu ise takrîben 160 kilometro eder.

66 mil coğrafîsi yalnız hafır edilen cedvel 22 mili dahi üç gölden ibârettir. Bu göllerin en büyüğü “İsmailiyye” kasabasındaki “Timsah” Gölü’dür.

Kanalın üzerinden i’tibâren sathının en arîz mahalli 325 İngiliz kademi ya'nî 100 metro kadar olup en dar mahalli ise 195 İngiliz kademi ya'nî 60 metro mesâfe mikdârıdır.

Kar'ının en arîz mahalli 72 İngiliz kademi ve umku dahi 26 İngiliz kademidir ki: Sekiz metro kadar olup bazı cihetleri de bundan ziyâde derinliktedir.

Kanalın on yedi buçuk mil kadar mesâfesi dar olup sebebi de taşlık mahallere tesâdüf ettiğindendir. Bu darlık kanalın başlıca üç mahallindedir. Birincisi köprünün bulunduğu mahalde olup tûli sekiz mil kadardır. İkincisi beş buçuk mil mikdârı olup tesmiye edilen mahalldedir.

Üçüncüsü dört mil mikdârı olup “Sükûf” tesmiye olunan mahalldedir.

Akdeniz ile Bahr-ı Ahmer’in yekdiğerinden ziyâde müntefi' bulunmayıp sahten müsâvî oldukları kanal açıldıktan sonra bilinmiştir.

Ba'de-z-zuhur sâat bir buçukta yemek çanı çalındığından birinci güvertede bulunan yemek salonuna inerek sofracımız nâmıyla bize evvelce prezante edilen garson delâletiyle sandalyemize kurulduk. Dört nefer Mısırlı arkadaşları dahi bu sofraya ik'âd eylediler. Bu salon on metro tûl ve sekiz metro arzında güzel yaldızlarla tezyîn edilmiş ve seccâdeler ferş olunmuş olup onar kişilik on bir aded yemek sofrası dahi konmuş, her sofranın üzerinde çiçek saksıları salonu bahçe hâline getirmiş idi. Medhal cihetinde dahi bir a'lâ piyano önünde bir masa üzerinde bir hayli notalar duruyor. Sofracı garsonlar dahi az güzel giyinmiş değiller idi. Ortalık ve her şey tertemiz âdetâ parlıyorlar. Bizim garson elindeki matbû' yemek listesini gözümüze dayadı. Yemek listesinin tertîb-i evvelinde çorbadan başka ne olabilir! Ya çorba. Ya et suyu.

—Çorba evvel mübârek! Kokmuş inek kırmızı soğuk suyu imiş. Lâ-hâvle velâ.. Bir daha istersem iki olsun.

Kaşığımızı artık çorba tabağında bırakarak yolculara, ez-cümle bizim Mısırlı arkadaşlardan birisine nazar-ı temâşamızı atf eyledik. Salonda ancak altmış kişi kadar yolcu bulunup bunların kırk kadarı erkek bâkîsi kadın idiği görünüyordu. Âcizleri

birkaç defa Osmanlı ve Fransız ve İtalyan vapurlarıyla deniz yolculuğu etmiş olduğumdan misâfirinin gerek taâmda gerek gayri vakitlerde neşâtlı, eğlenceli zamân geçirdiklerini vapura yeni gelen bir yolcunun birkaç sâat zarfında diğer yolcuları hiç olmazsa bir baş selâmıyla olsun tanınması muhakkak olduğunu bilir idiysem de bu kaidenin istisnâsı olacağını bilmez idim. Meğer her kaziiyenin bir istisnâsı ve her kaidenin bir şâzzı olmak muhakkak imiş. Altmış kadar yolcu bir salonda taâm ediyor da ortalıkta çıt yok. Susss... Çorba içildiği esnâda elinizdeki kaşık... Hayır, kepçe (çorba kaşıkları bizim aşçı kepçesi kadar büyüktür) kazârâ dokunarak ses çıkaracak olursa derhâl el ile tutarak sesi mahv etmeli ha! Böyle tabak veya bardaktan devâmlı ses çıkarmak hem muhâlif-i usul-i İngiliziyeye hem İngiliz kadınları tandır-namesinde alâmet-i hayr olmadığı münderic bulunuyor imiş. Herkes kendi âleminde sâkin ve sâkit taâmını eyleyecek, garsonlarla edilecek mükâleme, talebât ise ağızdan kulağa olacaktır. Fakat zanneylerim ki: Her şeyde kaide-i ifrât ve tefrît hikmeten memnû' bulunduğu için evvelce tanımış olduğum kavimlerden bazıları gibi ne ur patlasın neşâtında devâm ne de şu gördüğüm tabiâtta sebât kendi hesâb defterimde mukayyed olamaz.

Vasat hayırlı umûrdandır. Adâlet-i ifrât ve tefrîtin tamâm nokta-i vasatında sükûn bulmuştur.

Bizim Mısırlı arkadaşlardan birisi demiş idim. Bu zât mübârek ömründe alafranga sofraya bu defa ile bir olmak üzere oturmuş olduğundan ne yapacağını nasıl edip de taâm edeceğini bir türlü bilemiyor ve bulamıyor idi. Arkadaşlarının rivâyetine nazaran müdirlik ahâlîsinden bulunduğundan Kahire'ye bile ancak birkaç kere gelebilmiştir. Fakat kendi rivâyetine kulak verilirse dünyâda bilmediği şey daha icâd edilmemiş ve âlem-i vücûda gelmemiştir. Sakız gibi peşgîrler zanbak çiçeği resminde dürülerek herkesin önüne tesâdüf eden su bardaklarına güzel bir sûrette vaz' edilmiş olduğundan sandalyesine ku'ûd edenler bunları alıyor göğüslerini tezyîn ediyordu. Bizim bu Mısırlı arkadaş burasının farkına varamayarak evvelâ sağ elini böyle ağzı açık duran peşgîrin içine daldırıp bir şeyler aradıktan sonra bulamayınca derhâl çekti ve etrâfa bir nazar-ı tecessüs fırlattı. Bu sırada kendisine dedim ki:

—Niçin almadın?

Tekrâr elini peşgîrin içine sokarak ter tarafını aradıktan sonra.

—Bir şey yok ki: Alayım. Belki garson unutmuştur da. Neyi unutmuştur? Peşgîri alsana!

—Ha! Teşekkür ederim.

Bu muhaveremiz bayağı hızlıca vuku' bulduğundan soframızda arkadaş olan bir ihtiyâr zât ile zevcesi ve genç kerimesi bize bakıyorlardı. Bereket versin ki:

Bunlar Arapça eylediğimiz mükâlemeden bir şey anlamadıklarından işin farkına varamadılar. Şimdi mes'ele çatal ve bıçak tutmaya geldi. Sol el ile yemek dahi yenmez. O hâlde çatalı bıçağı birlikte sağ ele alsak bir iş göremeyiz. Mısırlı arkadaş buralarını bir iyi hesâb etmiş olmalıdır ki. Haşlama et geldiği vakit çatalı bıçağı iki elinden yekdiğerine birkaç kereler nakl eyledikten sonra sol elinde karâr kılan bıçakla et keseyim derken fırrrrr.....

Et tabağı sol tarafında bulunan bir genç kızın göğsüne çatal karşısındaki ihtiyâr İngiliz'in burnundaki gözlüğe çarpmasın mı?

Âmân! Ne yapıyorsunuz yâ hû? demeye kalmadı ki! Genç kızın göğsünü temizlemeye ihtiyâr İngiliz bir eli burnunda kırılıp düşen gözlüğünü toplamaya Mısırlı arkadaş daha süt dökmüş kedi gibi salonu terk etmeye başladılar. Ey şimdi güler misiniz! Yoksa ne?...

İngiliz yemekleri bizim yemeklere hiç benzemediği gibi Fransız ve İtalyan yemeklerine dahi benzemiyor. Bir tabak biftek olacak et getirdikten sonra büyük sahanlarla insânın burnuna dayadıkları patates haşlaması, lahana haşlaması, hıyar salatası, pancar turşusu, zencebil reçeli ve taze fasulye kaynamışı ki bunlardan birer kaşık alarak hep tabağınıza istif eyleyeceksiniz verilen bir dilim ekmek eğer tartılırsa belki on dirhem ya gelir ya gelmez. Bundan sonra “Karye” tesmiye olunan Hindistan’a mahsûs zencebilli ciğer kavurmasıyla karışık yağsız tuzsuz pirinç pilavı. Üzerine isterseniz bir koca kaşık zencebil tatlısı dahi vaz' edersiniz. Arkasından bir tatlı, daha sonra meyve peynir tereyağı sütlü ve kaymaklı bir fincan kahve veya çay bisküvit pancar turşusu. Öf hamd olsun tamâm oldu. Fakat yemekte şarap içilmiyor ha! Öyle Fransız vesâir gördüğüm Avrupalı vapurlarında olduğu gibi sofrada şarap yoktur buzlu sudan başka meşrûbat içmek isteyen vapurun meyhânesine mürâcaâtla kıymetini peşin olarak te'diye eyledikten sonra ayakta bir şeyler yuvarlayabiliyor. Yemek salonunda her sofranın üzerinde tavandan asılı birer büyük beyâz atlastan yelpazeler bulunuyor ki: Esnâ-i taâmda bunların bir kısmı Hindli tâifeler ve bir kısmı dahi istim ile tahrîk edilerek bayağı ortalığı serinletiyor. Vapurda buz fabrikası dahi mevcûd olduğundan isteyebileceğin kadar buz veriyorlar taâmdan sonra ikinci güverteye çıkarak kanalın iki

sâhilini nazar-ı tedkikten geçirmeye başladım. Hudâ'nın bir çölü ve fâidesiz bir tuzlu gölüdür.

Yolcular dahi hep burada ictimâ' eylediler ki: Pipolarına tenbâku gibi doğranmış siyâh tütünü bastıktan sonra oyun ve kırâat salonuna kibrit için koşuyorlardı. Bu kırâat salonunda birkaç gazete müvezzi'nin gözünü dolduracak kadar gazete bulunduğu gibi satranç ve bir nev' dama ve oyun kâğıdı dahi mevcûddur. Bunlar mücerred yolcuların istifâde ve eğlencesi için konulmuştur. Bizim Mısırlı arkadaşların üç neferi daha geldi ise de çatalıyla ihtiyâr İngiliz'in gözlüğünü burnundan düşüren, tabağıyla genç kızın göğsünü eziyetlere dûçâr eyleyen nihâyet kendisi dahi yemeksiz kalan arkadaş meydânda yoktu. Neden sonra iki elinde iki Mısır narı parçalanmış olduğu hâlde çıkagelerek nar buyurur musunuz nar? diye arkadaşlarına teklîf eyledi.

—Siz bilirsiniz? Ve orada ekşi nar tenâvül eylemek sofrayı bastırdı.

Taâm edip etmediğine dâir bir suâlîme cevâben dedi ki:

Hem de kemâl-i iştiâ ile. Evvelce bizim çiftlikte yaptırmış olduğum karakuş peksimeti ile kızartılmış ve tavuk ve “duka” dediğimiz na'nalı ve sisamlı ve biberli toz sağ olsun. Hamd olsun beraberimde pek çok me'kûlat mevcûddur. İsterseniz akşam yemeğinde sofraya gitmeyiniz de şuracıkta birlikte taâm edelim. Ala-Engla taâm da yenir mi imiş! İki ekmeğe bir sahan “muluhiye” yemeğini katık eden ve bir oturuşta iki tavuk kızartmasıyla bir koca sahan fırın pilavına benim demeyen bu bana, bizim kediye ettiğimiz bir lokma kadar ekmek kâfi midir! Harman yabasının modeli demek olan çatalı ağzıma sokmak için cânımdan vazgeçmeliyim ki: Alafranga yemek yiyeyim. İki parmak büyüklüğündeki ekmeği bıçakla kesip yemek ne demektir! Acebâ hepsi bir lokma gelir mi ki.

Bizim arkadaş sözü uzattıkça uzattı. Ammâ sözünün hepsinde haklı veya haksız imiş burasının farkında değildir ki bildiğimiz usûlün birâzını da kendisine ta'rîf edelim.

Vapurumuz yekdiğerinden uzak bulunmayan işâret istasyonlarını müteâkıben mürûr idi. Bazı istasyonlara vusûlümüz esnâsında vapurumuzun geçmesi için tevakkuf etmiş olan diğer vapurlara ve kanala zarar îrâs etmemek için gayet aheste azîmet ediyor idik. Takrîben nısf-ı mesâfe kat' edilmişti ki: Kezâ bir küçük istasyonda durarak vapurumuza yol vermiş olan İngiltere'nin nakliyye-i askeriye vapurlarından “Fret” ismindeki vapura tesâdüf eyledik. Bin nefer ve zâbitânı hâmil bulunuyor ve bunları Bomba'ya nakl ediyormuş. Bir bando mızıkasıyla ve armalarıyla vatanlarına giden bu

vapurumuzu selâmladılar. Her iki vapurdan dahi hurra!.... seslerini ayyûka çıkararak kanalın iki sâhili boyunu güm güm gümllettiler.

Akşamın sâat altı buçuğunda yemek çingırağı çalındı. Evvelâ bir tuvalet icrâ için herkes kamaralarına sonra yemek salonuna hücûm eylediler. Bizim de bu hücûmlarda müşterek bulunduğumuz cây-ı inkâr değildir. Başka kavimlerde dahi âdet olduğu vech üzere yemekte tam tuvaletle bulunmak şart ise de zannederim ki: İngilizlerde bu âdete riâyette derece-i ifrâta varılmıştır. İleride taâm vakitlerinin aded ve saâtini arz edeceğimden şimdilik yalnız şu kadar haber vereyim ki: Günde altı yedi defa tuvalet takımının karşısına geçerek iki dirhem bir çekirdek olmak bizim gibi feylesof meşrep zevâta birâz güççe gelse gerektir.

Sofrada a'lâ soğuk etler tereyağı ve reçeller ve hâs ve çavdar ekmekleri çatal ve bıçaklarıma tâb-âver-i mukavemet olamıyordu. Arkasından bir koca tas sütlü çay dahi aşk eyledik. Daha arkasından bizim sofracı garsona bir “Thank you” ile güverteye suûd edildi.

İngilizlerde hizmetçilere bir emri îfâ akabinde teşekkür ederim demek âdeti vardır. Meselâ hizmetçisinden bir su isteyen efendi suyu alıp içerek bardağı îade eylediği esnâda teşekkür ederim diyor. Etmeyenleri dahi kabalıkla ithâm ediyorlar. Ortalık tamâmıyla kararmış olduğundan bizim vapurda ne kadar elektrik fenerleri var ise parlamaya başlamış idi. Bundan başka kanalda bulunduğumuz için ta baş tarafta iki bin mum kuvvetinde bir büyük fener îkad edilmiş idi ki: Bir milden ziyâde mesâfeyi gündüz hâline getirdiğinden yolumuzda râhat râhat devâm edecek idik. Artık havâ güzel. Yolumuz açık. Nûrlu. Boş durmak olmaz a! Cebimizdeki Rûz-nâme-i Asmaî tesmiye eylediğimiz küçük bir defteri çıkararak iki günlük seyahâtimize dâir bulunan vukuât ve müşâhedatımızı birer birer kayd eyledik. Yolcuların bazıları akşam piyasasını yaparım diye güverteyi adımlıyor, bazıları da kısa çubuğunu yan dişleriyle tutup emerek gazete ve kitâb okuyor idi. Bizim Mısırlı arkadaşlar ise kırâat-hâne salonunda satranç tahtasıyla dama oynuyorlardı.

Tamâm sâat dokuzda Pord Said’e muvâsalat edildi. Port Said bir iki sâat gezip görmek için değerli bir mahall ise de gece vakti çıkmaya lüzûm görmeyerek. Ancak şöyle denizden seyr ile kanâat-ı kesb eyledim.

En doğrusu kendi keyfimle kesb-i kanâat eyledim değil kanâat ettirdiler. Zîrâ şehri mezkûrda mukîm eazz-i ehîbbâmızdan birisinin adamı vapurumuzun tamâm-ı

tevakkufu zamânında gelip bizi görerek bir deste kitâb ve mektûbu sunduktan sonra şehirce bir emrimizin olup olmadığına dâir suâller dahi îrâd eyledi ki: Artık tebdîline lüzûm görülen bir mikdâr Mısır akçesinin buna teslimi ile gezmek görmek fikrini attık.

Posta getiren bir vapur, dilenci vapurları gibi rast gelen iskeleye uğrayarak müşteri celbi için seyyâr panoramacılara şebîh borusunu öttürüp duracak değil a! Vapurumuz postasını verip aldıktan iki sâat sonra Pord Said'i terk etti. Bu vakte kadar kezâ vapur tarafından verilen peynir ekmeğimizi daha yemiş olduğumuzdan kamaramıza gelerek lâzım gelen geceliği ve pamuklu kavuğu telebbüsten sonra ma'hûd tâbûta uzandık. Mısır müzesinde yüzlerle mevcûd olan ve temâşası kimine ferahlı kimine dehşetli gelen eski Mısırlıların mumyalarını tâbûtlarını fikrimizde cevelân ettirerek emvâc-ı bahr-ı nevm arasına dalmış gitmiştim.

Tam yedi sâat bir uyku kestirmişim. Uyandığım zamân koca vapurumuzun hem baş hem yalpa urduğunu bir tarafa ittikâ' etmeyerek ayakta durduğum zamân sağa sola öne arkaya sallandığımdan anladım.

Hamd olsun ki: Sevâhil ahâlisinden olduğum hâlde yine bu âcizlerini deniz tutmuyor. Ekserî yolcuların mi'delerinin böyle havâlarda illet olmasına bedel bizim mi'de açılıyor. İştihâ'm gereği gibi artıyor.

(3)

Pord Said'den Brindisi'ye

Vapurumuz artık var kuvvetini uskuruna vererek Akdeniz'in şu korkunç dalgaları arasında Brindisi deyip gidiyor idi.

Kurulanmak için lüzûm gelen havlu ve futâyı alarak doğruca hamama azîmet eyledim. Vapurumuzda meteaddid hamamlar mevcûd olup sıcak ve soğuk sularla insân hem duş hem banyo edebilir. Kandiye'nin en a'lâ sabunundan dahi bir kalıp berâberimde olduğundan iki gün evveli şimendiferden edindiğimiz kömür tozuyla mahlût çamurumuzu ber-tabîatça temizledikten ve kurunduktan sonra kamaraya avdetle güzelce telebbüs ve tuvalet icrâ eyledim ki: Değme gitsin. “Rûz-nâme-i Asmaî” berdest-i tekrîm güverteye çıktım. Dâire-i ufuk denize temas etmiş ve karadan eser ise gaibe karışmış idi. Bizim ma'hûd Mısırlıyı başında bir keçe külâh arkada Mısır'ın “cellâbiye” tesmiye eylediği yeldirme fistanı ile burada geziyor buldum ki iki elinde iki aded ekşi limon tutup yekdiğerini müteâkıb ısıyor ve yüzünü ekşite ekşite suyunu emiyor idi.

Sabâhlar saîd olsundan sonra:

—Limon isti'mâl buyurur musunuz? Denizde baş dönmesine birebirdir.

Diye bize dahi bir limon ikrâm etmek istedi ammâ herifceğizin başından ziyâde gözleri dönmeye başlamış idi. Nihâyet duramadı. Birâz da soğan yemek tecrübe edeyim bakayım fâidesi olur mu diye kamarasına doğru yollandı.

Havâmız meded-Allah. Ortalık bir köpük deryâsı. Vapurumuz salıncak. Birâz yazı yazdım bir mikdâr dahi kitâb mütâlâa eyledim. Sonra hâtırıma geldi ki:

Asıl arkadaşım bulunan Macur'ı ziyâret edeyim belki bunun da vapur ile başı hoş olmayabilir.

Mûmâileyhin karamasına geldim. Kendisi yoktu. Birâz sonra geldi çıktı. Meğer bir sâatten ziyâdedir seyâhat sandalyelerimizi müştereken kuduğumuz koca çuval gayb olmuş da onu arıyor imiş. Hele ki: Bulmuş, garsona teslîm etmiş imiş. Diyordu ki:

—Dostum tâife nâmıyla bu vapurda seksen kadar mevcûd olan Avustralya'nın vahşî maymun sûretli heriflerine ben çuvalı yediremem. Burada eşyâsını birer birer garsona teslîm etmeyenler mâlından ellerini ykasın. Zifirî siyâh takkeli yarı çıplak tâifeleri görmüyor musunuz? Bunlar Sydney Melbourne vesâir şehirlerin hâricinde çerden çöpten yaptığı kulübesini böyle yolculardan aşırıldığı eşyâ ile tefrîş ve teyzîn ederler. Eğer derhâl davranıp da çuvalımızı aramaya teşebbüs etmemiş olaydım. Aşıran herif mutlaka kendisine bir bayrâmlık yapar, düğünde bayrâmda bizim çuvalı sırtına takarak eşine dostuna bununla tefâhür eder idi.

Macur'un bunda hakkı olduğunu bi-t- tecrübe öğrendik. Sabâh sersemliği ile hamamda unutmuş olduğum çorabımı hamamcılık vazîfesini îfâ eden bir mecûs getirip vermedi.

Bilemem ki: Aksâ-yı Şark'ın medenîyyet neresinde neşr edilmiştir. Afrika içlerine dahi neşr-i medenîyyet nâmıyla koşup duruyorlar. Hani ya bu Avustralyalıların medenîyyet ve gınâsı?...

Çuval ve çorap vukuâtı Macur ile aramızda mühim bir mübâhese-i medenîyyeye yol açtığından bir buçuk sâat kadar zamânımızı kamarada geçirdik.

Sâat dokuz buçukta kahve altı çanı çalındığından tuvaletten sonra yemek salonunda isbât-ı vücûd eyledik. Bizim Mısırlılardan eser bulunmadığı gibi mis ve misislerin birçoğunu dahi salonda bulmadık. İştihâ'mızda germiyyet mevcûd da! Bol bol

bir kahve altı etmek işten bile değildir. Derler ki: Hatîb hutbe de yanılır. Cemâat arasında ben utanırım.

Bizim sabâhki limon emen ma'hûd Mısırlı yeldirmesiyle, keçe külâhıyla yemek salonuna duhûle cesâret etmesin mi?

Bir takrîb garsonlar vâsıtasıyla def' edildi. Def' edildi demek bir şey mi herifçeğiz âdetâ tard edildi. Fakat ben utandım. Hattâ ba'de-z-zuhur ikinci taâmda kaptana mürâacatımla sofradaki mevki'mi terk ederek diğer bir sofradan mevki' aldım. Bu sofrada altmışlık burnu gözlüklü bir ihtiyâr ile zevcesi ve iki mahdûmu ve iki genç kerîmesi bulunduktan başka sağ tarafta oturmakla mesrûr olduğum iri yapılı bir güzel mis adedimizi sekize iblâğ etmiş idi. Fakat bütün bütün sâkit bir hâlde taâm etmek pek de hoşumuza gitmedi.

İnsâf yâ hû! İnsân nâtık-u dahhâk-ı bit-tab' bir hayvân değil mi? Bir âlây güzellerin arasında summ bekîm bulunmakla bir istatüler salonunda durmanın ne farkı olur! Hâtırıma geldi ki: Hemân şu sâatte kaptana mürâcaatla vapurda kendimi prezante ettirmedik adam bırakmayayım.

Akşam taâmından sonra birkaç misisle bir hayli misterler piyano başında eğlenmek istedilerse de havâ vapurumuzun adem-i müsâadesine mebnî cem'iyete erkence hitâm verilerek herkes kamarasına savuştu. Biz de bizim medfen gibi kamaradaki tâbûta yan geldik. Vapurumuza dâir arz edilecek ma'lûmât ileriye ta'llik olduğundan yalnız arz edeyim ki: Yedi bin at kuvvetinde bulunan makinesinin çevirdiği uskurun gümbürtüsü kamaramızı inletiyordu.

Ferdâsı sabâh uyandığım zamân hüsn ederek ziyâdesiyle memnun oldum. Hamam ve telebbüs ve tuvaletinden sonra bir boş güverteye çıktım. Girit cezîremizin garb cihetini vapur sağ tarafına almış olduğundan yirmi dört sâatten beri eserek denizi alt üst eden şark rüzgârından artık masûn kalmış idik. Derhâl dûr-bîni yakalayarak nazar-ı dikkatimizi cezîreye atf ile bir taraftan dağlarını derlerini doyamaya doyamaya seyr, bir taraftan da ahvâl-i tarihiyyesini mâzîsinden hâline kadar tefekkür eyledik.

Diye bilirim ki: Cezîrenin bu cihetini vapurumuz üç buçuk sâatten evvel geçemedi. Biz de bu sâatleri cezîremizin azamet-i şânına hürmeten dûr-bîn be-dest ihtirâm ayak üzerinde geçirdik. Helâl olsun.

Vapurumuz Brindisi'ye yol vermiş idi. Taâm ve çay vakitlerinin hiç birisini fevt etmiyorum ha! İki kulağımız çingirakta olduğu gibi bir elimiz dahi saâttedir. Deniz

havâsı sâf ve hoş olduğundan mi'deme vüs'at iştihâma kuvvet gelmiş idi. Bu günün gündüzünü boş geçirmediğim gibi gecesini dahi piyano cem'iyetinde bulunarak hoş geçirdim. Yemek salonu ve piyano mahalli bulunan bu cesm ve müzeyyen oda yirmi altı aded elektrik feneriyle tenevvür ediliyor idiğinden insân herhangi köşe ve bucağında bulunsa gündüz gibi kitâbını mütâlaa ediyor ve yazısını yazıyor idi.

Ferdâsı sabâhleyin pek erken uyandım. Her şeyi ba'de-l ikmâl güverteye çıktım. Avustralya'nın o çırıl çıplak tâifelik eden koyu esmer adamları altlı üstlü bir çift güverteyi fırçalar ve bol sularla ve a'lâ yıkamış ve lastiklerle kurutmuş olduklarından her taraf temiz âdetâ parlıyor idi.

Vakt-i zuhurdan bir sâat mukaddemi sol tarafımızda olan İtalya sevâhil boyunu seyr ü temâşa etmeye başladık. Artık dûr-bîn elimizden düşmedi. Sâhil boyu oldukça bağlık ve bahçelik ve büyükçe köylerden al da çoban kulübelerine kadar yeni ve temiz gibi görünüyordu.

(4)

Brindisi'ye Muvâsalat

Vakt-i zuhurdan bir buçuk sâat sonra “Brindisi”ye muvâsalat eyledik. Şehirin hâricinden görünüşü bayağı hoşça ise de fabrika bacasının fıkdanı ahâlînin sanayiden başka bir şeyle iştigâl eylediğine delîl olduğu dahi yek nazarda biliniyor idi. Vapurumuz karın karına rıhtıma yanaşarak derhâl posta anbarını küşâd eyledi ki: Şimendifer vagonları kadar büyük olan posta arabaları dahi rıhtım üzerinde birer tüfengli süngülü polis neferiyle postaya muntazır idiler. Artık dışarı çıkacak ile şehir gezecek olanlardaki isti'câli görmeli.

Mısırlı arkadaşlardan birisi ki pek nâzik ve terbiyeli bir zâttır. Şehri birlikte gezmek ve görmek üzere evvelce ittifâk etmiş olduğumuzdan yanına taktığı bir Amerikan'ı bize takdîmden sonra üç kişi vapurdan rıhtım üzerine ayak bastık.

Vapurumuz Avustralya kıt'asının cenûb-ı şarkîsinden vâki' “Wales” vilâyetindeki “Sydney”den kıyâmla “Melbourne” ve “Adelaide” iskelelerine uğrayarak doğruca “Seylan” Adası'ndaki “Colombo”ya gelmiş binâenaleyh yalnız buraların posta çantalarını almış olduğu hâlde on kadar vagon cesâmetinde posta arabalarına beş yüz çuval posta teslîm eylediğini kemâl-i hayretle temâşâ eyledik.

Bundan sonra ilk evvel nazar-ı iftihârıma tesadûf eden şey tuğrâ-yı garrâ-yı Osmanîyi hâvî ve şeh-bender-hânemiz olduğunu mu'lin levhamızdır ki: “Grand Otel” nâmında bulunan büyücek bir binâyâ muttasıl bir hânenin ikinci katında bir pencerenin hâricen tahtında muallâk bulunuyordu. Hâssiyyet-i milliyyet bambaşka bir şeydir. İnsânın vatan ve milleti cihetinden duyacağı ve alacağı lezzet, umûm lezzât cihâna fâik bulunsa gerektir.

Tuğrâ-yı garrâ-yı hümayuna nazar-ı iftihârımı temdîd ettikçe tatlı tatlı hâssiyyât-i Osmanîmiz içinde gark oldum gittim.

Acâibtir! Bana öyle bir fikir dahi geldi ki. Hemân hiç yoktan bir iş icâdıyla buradaki şu şeh-benderimin, me'mûrumun huzûruna çıkayım.

Bizim Mısırlı ve dostu bulunan Amerikan ile birlikte rıhtımın sağ taraflarını bir cevelân eyledikten sonra avdetle ilk tesâdüf eylediğimiz polis komiserinden posta-hânenin mevki'ni öğrenerek ol cânibe yollandık.

Evvelâ “Grandi Estrada” nâmında olduğu görülen genişçe ve temizce ve sokak köpeğinden eser yok bir câddeye girdik ki: Hem beş dakika kadar yürüdükten sonra ikiye ayrılan binâenaleyh meydâncık gibi bir yer teşkîl eden mahallin ta cebhesindeki posta-hâneye vardır. Vapurda hâzır etmiş olduğumuz mektûbları pulladıktan sonra sandığına vaz' eyledik. Bu meydâncık bir ırgâd pazarı hâlini almış idi. Zîrâ tahmînen bin beş yüzü metecâviz amele veya fukarâ gürûhu burada ayaküzeri ictimâ' etmişlerdi. Lâkin ne amele ya!

Robaları şöyle dursun en temiz olması lâzım gelen başlarındaki yırtık çürük yamaklı şapkaların beş yüz adedi bir araya getirilerek eskiler alan bir Yahûdî'ye satılmak istenilse de bu eskiler tâciri bunun yekûnuna yüz para kıymet verse yine pek insâflı davranmış olacağında şüphe olmasın.

Posta-hâne işini etmeden sonra sağ tarafta bulunan câddenin nihâyetine kadar iki tarafımızı seyr ederek vardık ki: Şimendiferin burası yolculara mahsûs istasyonu idi. Oldukça azametli bir binâdır. Artık bundan sonra nereye gidilmek lâzımdır? Şehri ikiye ayıran en meşhûr câddeyi hitâmına kadar gördük. Mısırlı arkadaşım vapura avdet etmemizi ihtâr eylediyse de kulak vermeyerek hemân burada kesretlice dolaşan ve başımızdaki fese dikkatli dikkatli bakan fukarâ delikanlılardan sûreti ve eski şapkası kendisinin hinoğlu hin olduğunu gösterir bir genci işâretle yanımıza da'vet ettikten sonra İtalyanca dedim ki.

—Bizimle gelir berâber gezer isen sana bir şilin ücret var.

Hemân şapkasını eline alarak başıyla bize hürmetler, ta'zîmleri biri biri üzerine eyledi. Öyle ya bir şilin bu! İki eli pantolonunun yırtık ceblerinde ayaküzeri ırgâd pazarında durmakla nereden bir şilin kazanabilir?

Delîlimiz önde biz arkada istasyonun sağ cihetine giden “Estrada Bagno” Ya'nî Hamam Sokağı'na yöneldik. Görülecek bir şey yok ki dura da bakasın? Bu câddenin nihâyeti tarlamsı bir meydâna geldiğinden oradaki bölük kadar askerin acemî ta'lîmi ediyorlar idiğini gördük. Meydânın ilerisinde kadîm Roma binâlarından mütebâkî bir dâire mevcûddur ki: Şimdi Brindisi tevkîf-hânesi ittihâz olunmuş idiğinden içini gezip görmek için ekseriyyâ mahkûm olmak iktizâ eder idiyse de Allah göstermesin bizde öyle bir hâl yoktu.

Ta'lîm eden askerlerin küplü ve acemî oldukları türlü türlü adım atışlarından ve bellerini saban arkasında gidiyor gibi büküşlerinden anlaşılıyordu. Bize delâlet eden kılavuz cenâblarına “Garibaldi” Meydânı'na gideceğimizi haber verdik. Mahalle aralarından eğri büğrü sokaklardan döne dolaşa bir mekteb ve bir kilisenin arasına sıkışmış kırk elli metro murabba'ında gayr-i muntazam bir şekilde sözde (Garibaldi) olacak meydâna geldik.

İlâhî meydân ola! Üç yol ağzı bir yer. Teessüfler olunur. Bir çeyrek kadar bu yolda geçirilen zamânımıza ki:

Bir fâidesini görmedik. Yalnız kapıları önünde sıra sıra dizilmiş tığlarıyla çorap ören başı çemberli burnu enfîyyeli muşmula yapılı ihtiyâr kadınlarla tek tük genç kızlar işlerini terk ederek bizi gözlerinden gaib edinceye kadar kırmızı fesime bakıyor idiklerini gördük.

Sağa sola bir hayli sokakları dahi dolaştıktan sonra bir sokakta iki taraflı hânelerin yer katlarında dest-gâh sesleri işittik. Kırrrt fırrrt... diye atılan mekiklerin sesleriyle karışık idi. Kapılar pencereler umûma açık âdetâ çulhacılar çarşısı ve-s-selâm. Derhâl bizim çulhalarımız hâtırına geldi de gıyâblarına sebep olan Avrupa fabrikalarına mı yoksa bizim sanayi-i dahiliyeye adem-i i'tibârımıza mı hâsılı her neye ise a'lâ cânımı sıktı.

Artık tamâmen görmeden geçilmez. A! Ne olursa olsun bir kapıdan içeri girerek “Buongiorno Signora!” (Günaydın Hanımefendi) selâmıyla dest-gâh başında mekik sallayan bir kadıncağızın işlerine atf-ı nazar-ı dikkat etmeye başladım. Siyâh saçlı kara

gözlü esmer yüzlü orta yaşlı bu çulhacı kadıncağız nazar-ı temâşâmıza hürmeten mekiğini sıkça atmaya tıraşını sertçe çekmeye dest-gâh na'linına kuvvetli basmaya başladı ki: Hakikaten imrendikçe imrendim. Çulhacı kadıncağız ya kayınvâldesi veya kocaannesesi olduğunu zanneylediğim ak saçlı bir kadın dahi bir köşede çıkırığını çevirip ipliğini büküyor idiyse de sönük nazarını bize atf etmiş idi. Çulha kadının kim bilir aklına neler gelmiş olmalıdır ki: Birden bire ta'tîl-i iş(ti)gâl ederek iki elleriyle yüzünü kapayıp utanmaya (dank-ı haya) denilen yarı çığlıklı gülmeye başladığını görünce (Gratsi Sinyora) kelâm-ı teşekkürle kapı dışarı olduk.

Meğer bizi gören çulha kadınlar hep işlerini bırakarak pencerelerinden bize belki de fesimize bakmaya başlamışlar genç dinç (senyorina)lar ise girmiş olduğumuz hânenin kapısına kadar gelmeye mücâseretle daha yakından bizi seyr ve temâşaya koyulmuşlar imiş. (Gratsi Sinyora) deyip kapı dışarı olduğum esnâda (ikakula) kırmızı fesli senyor İtalyanca dahi söylüyor diyerek iki sıçrayışta karşı hânenin birisine muvâsalat eden bir genç kız nazar-ı dikkatime müsâdif oldu ki: İri yarı kütük gibi bir köylü kızı idiğini zanneylerim.

Tekrâr posta-hâne önündeki ırgâd pazarına avdet eyledik. Burası yemiş pazarı halini dahi hâiz bulunduğundan dolaşarak ne türlü yemişleri olduğunu bir gözden geçirdik. A'lâ sarı şeftaliler, elma armut birkaç türlü üzüm karpuz kavun siyâh ve yeşil incir vesâire ile dolmuş idi. Nefs bu ya! İncir ve üzümünden birer kilo, şeftaliden beş kilo mübâyaa eyledim. Fakat bunları nerede ve nasıl yiyeceğimi bir türlü düşünememiştim. İki “solda” ücretle meyvemizi bir çocuğa tahmîl ile vapura kadar getirmeye muvaffak olduksa da doğrusu zamân ve fırsat bulup da ağız tadıyla bunları yemeğe muvaffak olamadım.

Me'kûlat ciheti Brindisi'de pek ucuz âdetâ her şey bizim İstanbul fîâtına muâdil ve acı tütünden yapılmış gayet ince bir sigaranın iki soldaya ya'nî on altı paraya kadar fûruht edilmesi duhân resminin burada nasıl fâhiş vaz' edilmiş olduğuna bir isbât idi. Burada tütüne mübtelâ kimselerin yardımcısı Hakk olsun. Şehri bir daha boyladık. Bir de enini gezdik. Hesâb eyledik ki: Üç sâatten beri şehri bî-fâide gezip dolaşıyoruz. Hem de öyle bir şehri ki: Bir seyyâh için ehemmiyyet-i mefkuddur. “Grandi Estrada” Câddesi'nde bir kahvede bir mikdâristirâhat ve bir bardak İtalyan gazozuyla kanımızı tebrîd ederek hey'et ve kıyâfet-i umûmiyyeye bir dikkatlice atf-ı nazar teemmül eyledik. Şâyân-ı dikkat ciheti halkın üstünde başında görülen adem-nezâfet olup bizim Mısır'da gürûh-i fukarânın temizliğe ehemmiyyetsizliği bir derece bunlar (da) dahi bulunuyor

olduklarını zanneylerim. Tek tük temizce senyorlar dahi görölüyorsa da nisbet ve kıyâs edince galebe beri tarafta kalıyor. “Grandi Estrada” nâm büyük câdde boylu boyunca elektrik fenerleriyle tezyîn olunmuş ise de gaz direklerine müşâbih fanuslar ve derûnlarında mevcûd olan petrol gazı lambaları câddenin şimdilerde elektrikle değil yalnız petrol gazıyla tenvîr olunduğunu gösteriyor idi ki. Gece vakti vapurumuzdan dahi bu hâli müşâhede ile zannımızı hakikat derecesine isâl eyledik.

Akşam ezânı vakti vapura, terk ettiğimiz noktayı bırakmış karşı cihete giderek orada kömür alıyormuş. Sandalyecilere muhtaç olduk. Artık heriflerin isteyecekleri meblağı vermekte tehhür etmeyerek ben ve Mısırlı arkadaşım birlikte vapurumuza geldik. Ma'hûd Amerikan arkadaşı ise şehirde bırakmış idik.

Sayısı dört yüzü mütecâviz olduğu görülen kömür hamalları birkaç sâatten beri vapura kömür taşıdıkları hâlde hâlâ kömür ambarlarını dolduramamış idi.

Her şeyin küçüğü büyüğünün modeli ve numûnesi olmak lâzım gelir kaidesini kabûl bilmem ki: Câiz midir? Vapura kadar gelerek meyve vesâiresini yolculara fûruht eden seyyâr satıcılar bize soruyorlar idi ki: Başka bir şey dahi lâzım değil midir?.....

(5)

Brindisi'den Malta'ya

Kömür tozundan vapurun güvertesinde gezmek durmak mümkün olamayacağından derhâl kamaramıza çekilerek yazı vesâir işlerimizi bu medfen gibi mahallde görmüş idim. Sâat dokuz buçukta uskur gümbürtüsünü kulaklarım işitti ki: Vapurumuzun Brindisi'yi terk eylediğinde artık şübhem kalmadı.

Pek erken uyanarak her şeyi ba'de'el-ikmâl güverteye çıktım. Her tarafa dûr-bînle nazar eyledim. Vapur mühendislerinden tesâdüf eylediğim bir genç zâbitten dahi öğrendim ki: “Taranto” açığını geçerek “Kalabro” vilâyeti(ni) sâhil boyunca gidiyor imişiz. Vakt-i zuhurda “Esartivanto”dan geçip “Messina”yı sağ tarafta bırakarak “Sicilya” cezîresi boyunca yolumuza devâm eyledik. Taâm ve çay zamânlarının hiç birisinin boşa göndermiyor idiğim şâyân-ı kayddır. Avrupa'nın en mükemmel bir otelinden daha mükemmel ve muntazam bulunup her gün üç çay ve tereyağı ve peynir ve bisküvid ve üçü dahi müretteb yemek olmak üzere vapurda altı def'a sofraya buyurunuz çingırağı çalınır ve havâ ise gayetle nakî ve hâlis olursa acebâ hangi yiğidim bu da'vete icâbet eyleyemezmiş.

Hakikat! Bizi yüklenmiş olan bu vapur mensûb olduğu kumpanyanın en birinci vapurlarından olduğu gibi kumpanyası dahi kürre-i atzda en birinci kumpanyalardan imiş.

Bu kumpanyanın merkez-i idâresi “Londra” olup ismi dahi “Peninsula and Oriental İstim Navigation Company”dir. Böyle kocaman bir satır ismi teleffuzdan ise “Nîm Cezîre ve Şark-ı Şirket Bahriyesi” nâmını vermek telaffuzumuza daha kolay gelir.

Kumpanya 1829 sene-i milâdide Londra’da teşekkül eylediği zamân yalnız bir aded vapura mâlik imiş ki: Bu da altmış at kuvvetinde ve iki yüz altı ton cesâmetinde yandan çarhlı bir şey imiş. Hattâ böyle tek bir vapurla üç sene sebât ettikten sonra 1832’de iki yüz altmış at kuvvetinde ve üç yüz sekiz ton cesâmetinde bir vapura ancak mâlik olabilmıştır. Birinci vapurun ismi “Vilyam Fossyt” ikincisinin ismi dahi “Revealter” imiş.

Kumpanya masrafını kârına uydurarak 1888 senesinde vapurlarını yüz elli dokuz adede iblâğ eylemiş ve birinci kumpanyalardan olmuştur. Bindiğimiz vapurun ismi “Oceano” ya’nî “Okyanus” olup yedi bin at kuvvetinde makinesi ve altı bin üç yüz altmış iki ton cesâmetinde teknesi vardır. Birincisi ve ikin mevkî yolculardan başka yolcu kabûl etmeyip o da bu iki mevkî’de ancak üç yüz kamarada altı yüz yatağı mevcûddur.

Müzika solonu, yemek salonları, kırâat-hâne, kütüb-hâne, kadınlar ve erkekler için ayrı ayrı sekiz kadar hamam, bir bâb perukâr dükkânı iki bâb gazino eczâ-hâne müteaddid etibbâ buz fabrikası çamaşırcı dükkânı vapurun cümle-i tetimmâtından bulunup bunlar ise ise yalnız vapurun üç katını işgâl etmiştir.

Yük ambarları büyük olup en alt kattaki bir büyük ambar dahi Avustralya’dan Londra’ya koyun ve öküz eti nakline mahsûs imiş ki: Burası makine ile tebrîd olunup etler kokmasın diye “mîzan-ül-harâre” dâimâ tahte’s-sıfır bulundurulur imiş.

Ma'lûm a! Avustralya Londra kasaplarının salhanesidir. Sürülerini hergelelerini “Sydney” ve “Melbourne” ve “Adelaide” mer'alarında bulundurup Londra’da sarf edecekleri etlerini Avustralya’da zebh ve selhten sonra ve vapurlarla getiriyorlar. Bu kıl olarak bulunduğumuz vapurda dahi üç bin re's koyun eti mevcûd idiğini kaptanımız haber verdi.

“Okyanus”un tûli dört yüz kadem olup dört direkli ve iki bacalıdır. Sür'at-i seyri sâatinde on dört mil bulunup îcâbı hâlinde on altı mil dahi gider imiş.

Netîce-i ma'lûmât u muhâkemem olmak üzere arz edeirm ki: Ma'ûne kadar vapurla işe başlayıp da idâre dâhilinde hareket ve sebât eden bu gibi şirketler mutlaka zamânla terakki ederler, öyle lâfla olmaz imiş.

Brindisi'den Malta'ya azîmet etmek üzere iki Maltız senyor vapurumuza gelmiş idi. Bunlar öyle İngiliz tabîatlı olmadıklarından prezanteye hâcet kalmayarak gelip bizimle muşâhabe ve mükâlemeye koyulmuşlardır. Brindisi'den Malta'ya avdetlerinin sebebinden vesâiresinden al da san'âtlarına ve kaç yaşında olduklarına kadar hep hikâye eylediler. Bunların birisi ki: Şişman ve sâatine kalın altın kordon parmağına birkaç yüzük takmış idi. Borsa oyunculuğu ve sarrâflık eder imiş. Rumeli şimendifer kâğıdına dâir zannımca mühim bir mübâhaseye meydân açmak istediye de kulak vermiyor idiğimi görerek sözü başka tarafa çevirdi. Tabîatları Arab ve İtalyan tabîatlarından müzevvic bir şey olup hele lisânları pek acâibtir. Arabça ve İtalyanca bilen bir kimse Maltızca bilirim diye yemîn ederse başı ağrımaz. Zîrâ Malta lisânının yüzde yetmiş derecesi Arabça bâkîsi İtalyanca ve İspanyolcadır ki: Zâten İspanyolca dahi bir cins İtalyanca'nın bozması gibidir. Borsa oyuncusu ve sarrâf bulunan Maltızla mükâlememiz İtalyanca başlamış idiye de Arapoğlu olduğumuzu gûyâ bildikten sonra mükâlemeyi Maltızca tebdîl eyledi. Lâkin hakikaten sonra bu lisâncağızın yüzde altmışını anlıyor idim. Demek ki iki ay kadar Malta'da kalıp da tecrübe-i lisâniyyede bulunsak tam bir Maltız kadar lisânlarını söyleyeceğiz. Mükâleme ve musâhabede devâm ederek Malta'nın hâl ve ticâret ve âdât ve ahlâkına dâir adamcağız bize pek çok ma'lûmât verdi. Memnûn oldum.

Üç günden beri başımızdaki kırmızı fese merâk etmiş gibi sıkça sıkça bulunduğumuz noktaları tavâf bir genç ve güzel miss bugün meydânı tenhâ bularak kemâl-i cesâretle yanıma sokulup sözde Fransızca olarak şu (parlez-vous Français) İngilizce şîveli cümlesini îrâd eyledi. Fransızca bilir misiniz diye böyle bir acâib cümle îrâd eylemesi hem kendisinin Fransızcaya âşinâ bulunduğunu göstermek hem bizimle ile birâz mükâleme etmek maksadına mebnî olduğunu anlamamak mümkün değildir.

Hey hey! Franzıca'yı pek a'lâ bilirim. Güzel matmazel siz dahi Fransızca'yı biliyorsunuz ha!

Mini mini kızcağız meğer bundan ziyâdesini bilmez imiş. Yüzüme baktı baktı da kıpkırmızı pancar kesilerek yanımdan fırladı kaçtı gitti.

Belki kendisine resmen prezante olmamış bulunduğumuzu der-hâtır işe mükâleme etmek haksızlık olduğunu idrâk eylemiş olmalıdır....

Hindistanî (Hudâ-bahş) nâmında bir zât ile bugün birâz görüştüm. (Urdu) lisânından ve birâz da İngilizceden başka bir lisânla mütekellim bulunmuyor idi. Her hâlimden ziyâde acâib olmak üzere kıyâfeti şâyân-ı zikrdir. Çorapsız ayaklarında bir kırmızı yemenî bacaklarında yalnız bir iç donu arkasında bir ince gömlek üzerinden bir yelek daha üzerinden sııklı bir hırka ve başında daha hamam bohçasından birâz büyücek sarık bulunur.

Lâkin bu sarığın rengi her gün bir başka hâle giriyor. Kırmızı, yeşil, sarı, siyâh ve maî renklerde bulunan müteaddid sarıkların her birisini sarıyor idi. Ahlâkı hoş, etvârı edîb-âne bulunup rivâyete nazaran Hindistan’ca belli bir familya çocuğu imiş. Sinni otuz ile otuz beş arasında olduğunu zanneylerim.

“Melbourne” şehrinin meşhûr aşçılarından olduğunu yine kendisi nakl eden gayet şişman ve yüzü şalgam gibi koyu kırmızı bıyığı traş ve sakallı bir İngilizle birâz lakırdı eyledik. İsmi “Mister Conbol” imiş.

Avustralya’da gazetecilik ve Londra gazetelerinden birisine dahi oradan muhbirlik eder olduğunu yine kendisi rivâyet eyleyen “Mister Tomson” nâmında acâib-üş-şekl ve’l kelâm bir zât ile de birâz sohbet eyledik.

Bir cımbızlık bile tüy kalmayıp artık perukaya çoktan kesb-i istikak eyleyen Mister Tomson’un kızıl başı ma’lûmât ambarı olmuş kalmış imiş. Osmanlılara dâir verdiği haberleri hâric-ez-akl bulduğundan romancılar bile kabûl etmeyeceği der-kârdır.

Vapurumuz yoluna devâmda sür’at peydâ etmiş idiyse de denizin gittikçe fenâlaşması baş urmağı netîce vererek bizim Mısırlı arkadaşlarla bazı mis ve misisleri kamaralarına ilticâya mecbûr eylemiş idi. Akşam taâmı için pek az yolcu sofrada isbât-ı vücûd edebildiler. Bizde iştiâ açıldıkça açıldığından geniş geniş taâm ettikten ve rûz-nâmeme bir hayli yazılar dahi yazdıktan sonra kamara gelerek tâbûtuma uzandım.

(6)

Malta’ya Muvâsalat

Sabâhın sâat altısında giyinip kuşandıktan sonra güverteye çıktığım vakit vapurumuz otuz beş ile otuz altı derece arz-ı şimâlinin arasında bulunan (Malta) cezâiresinin (Port Marmar İsmiyyet) nâm küçük körfezinden içeri duhûl ile (Valetta)

tesmiye olunan ve Malta'nın en güzel mahalli bulunan şehir önünde durmuş idi. Buradan görünüş hoşcadır. Etrâf eski tarz kal'a ve surlarla muhâttır. Akşamdan beri karâr verip duruyor idim ki: Burada ilk işim doğruca dışarı çıkarak bazı şeyler mübâyaa edeyim. Şehri mümkün merteye gezeyim. Evdeki pazar çarşıya uymadı.

Mısır'da kahtlığından dolayı şehvâlar ettiğimiz mübârek yağmur burada bereketini izhâr ediyor idi. Haddiniz var ise çıkınız. Çıkıp şehir gezmek denize düşüp ıslanmakla berâber bulunur. Vapurumuz zâten burada iki sâat kadar duracak idiğinden herçi-bâd-âbâd çıkılsa bile görmek için vakit yoktur. Binâenaleyh karaya çıkmaktan vazgeçtik. Kırâat-hâne salonuna gelerek (Malta) ve şimâl-i garbisindeki (Gozo) ve bunların arasında bulunan (Comino) cezîrelerine mahsûs olan harita ile Malta şehri ve civârının büyük kıt'ada yapılmış olan önümüzdeki masanın üstüne serdik. Pertâvsızla harita ve planda dikkatli bir cevalân-ı nazarî icrâsından sonra dûr-bînle de etrâfı seyr ederek sanki Malta'yı tamâmen gördük diye müteselli olduk.

Gazeteci ve muhbir Mister Tomson dahi cezîrenin her şeyine dâir ma'lûmât-ı zâide verdi. Aşçı (Mister Conbol) dahi cezîrenin suyu muvâffak-ı sıhhat değildir. Hattâ et pek geç pişiyor belki de sertleştiriyor diye ma'lûmât tasarladı durdu.

Ahâlîsi tüccâr ve gemici ve balıkçı vesâire gibi sınıflara münkasım bulunuyor ve mensûb oldukları san'ata muhibb oluyorlar imişse de işlerine hîle katmayı (ğı) dahi ziyâdece severler imiş. Yağmura suya ehemmiyyet vermeyerek yarım sâat zarfında seyyâr satıcılar vapurun birinci güvertesini pazar yerine döndürdüler. En çok emtiaları tütün ve sigara idi. Meyveye benzer metâ' burada Hakk yetirsin.

Zâten dağlık taşlıktan ibâret bulunan bu adanın mahsûlat ve semerâtı kendilerine kâfi olamıyor ki: Gelip geçen vapurlara dahi getirsinler. Tütün idhâli burada gümrük vesâire resminden muâf bulunduğundan güzelce sarılmış yüz aded cigarayı yarım şiline veriyorlar. Yaprak cigara ve tütün daha ehvendir.

Şehre çıkmaktan bir maksadım dahi mücerred sâye-i hilâfet-penâhide inşâ edilmiş olan İslam mezârlığını ziyâretle orada yatan ihvân-ı dinimize fâtiha-hân olmak idi. Ne yapalım ziyâret kısmet değilmiş.

Hulûs-ı kalble üç ihlâs bir fâtiha tilâvet ederek rûh-u şâdânlarına vapurdan bahş eyledim.

Ha! Unutmayalım. Vapurumuza ilk evvel bir sıhhiyye memûru gelerek kolera münâsebetiyle yolculara tuttuğu İncil'e el bastırarak (Cezîretil Arab)'tan gelmediklerine

dâir yemîn ve kasem ettiriyor idi. Bizim yerimize arkadaşım Macur cenâbları yemîn eyledi ki: Biz Mısır'dan geliyoruz. Mısırlı arkadaşlara dahi yemîn ettirmişler sonra ma'hûd köylü arkadaş.

—Acâib de acâib! Eğer bizde iş yemînle hitâma erdirilecek olsa idi pek çok müşkilât görülür ve âdetâ hiçbir iş bitmez idi diyerek gelip eylediği yemîn ve kasemi hikâye eyledi. Sözü nü tasdîk, hâle teessüften başka bir şey yoktur ki söyleyeyim.

(7)

Malta'dan Cebel-i Târik'a

Vapura on kadar hasta İngiliz askeri geldi. Posta çantası dahi evvelce gelmiş olduğundan pazarcı Maltızları kayıklarına tard edercesine çıkardıktan sonra tahrîk-i çarh-ı azîmete mübâderet olundu. Lâkin ne havâ ya! Bir yağmur bir fırtına ki ta'rîfî kabil değildir. Koca “Okyanus” vapuru pek çok saygonlara bile göğüs vermiş olduğundan öyle Akdeniz'in fırtınalarda sakınacak hâli yok idi.

Kırâat salonundaki mahall-i mahsûsuna yeni havâdis ve politika telgrafları Malta'dan gelip asılmış idi. Herkes de bunlara bir hücum ki görmeli.

Vapurun cümle-i muhasenâtı olmak üzere her uğradığı iskeleden birçok telgraf ve gazete alarak kırâat salonlarına vaz' ile yolcuları bu yüzden müstefîd eylesidir. Sonra habevcır aldım ki: Bu kumpanya mevcûd vapurlarının her birisine müteaddid gazete ve telgraf abone etmiş de bunun için iskelelerde küfelerle yeni gazeteler alır imiş. Yeni çıkan romanlardan dahi alır kütüb-hânesine vaz' edermiş. Öyle ya! Denizde bulunmakla ahvâl-i âlemden bî-haber durmak lâzım gelmez a!

Vapurumuz adayı gayb edinceye kadar yukarıda bulunarak etrâfî gözden geçirdim. Ba'de-z-zuhur havâ sükûnet bulduğundan havâ sükûnet bulduğundan kırâat salonunda ictimâ' eden yolculara biz de iltihâk eyledik. Herkeste bir sükûnet. Ya gazete okuyor veya kitâb mütâlaa ediyor. Yâhûd yevmî tuttuğu jurnalini boş sözlerle dolduruyor idi. Rûz-nâme-i Asmaî'ye biz de hayli söz ve fikir kayd eyledik.

Ba'de-z-zuhur sâat beşte vapurun mu'teber hademesinden genç ve güzel bir zât bir deste matbû' i'lân ile etrâfî gezerek umûm yolculara birer adedini veriyor idi. Bize de bir i'lan verdi ki: Muhteviyyâtı yolcuların şerefine olarak bu akşam mükemmel bir balo verileceğinden dansa iştirâk etmek isteyenlerin şimdiden kavalyelerini bulmalarını ve prezante olmalarını ve akşam taâmından sonra tam tuvaletle balo elbisesini iktisâ

etmelerini ve dansa iştirâk etmek istemeyenlerle kavelyesiz kalanların dans salonunda tam tuvaletle bulunabilmelerinde serbest olduklarının vesâiresini mu'lin idi. Artık umûmda bir neş'e herkeste ma'nâlî ma'nalî yekdiğerine bir bakış ki değme gitsin.

New-Yorklu misis –kendisi mis olduğunu iddiâ ediyormuş- “New Zealand” “ve Melbourne” tiyatrolarında aktrislikle şöhret ve birçok akçe kazanarak şimdi Londra tarîkiyle vatanına ve nişânlısı nezdine gidiyor imiş. Uzun boylu, bakırî kırmızı güzelce fakat hinoğlu bir şeydir. Mister Conbol idîğini yukarıda haber verdiğim aşçı başından al da ta vapur mühendislerine kadar yirmiye mütecâviz kimse bi-l-vâsıta veya bilâ-vâsıta kendilerini bu Miss... cenâblarına prezante eylediler. Artık kavalyesini bulan bulana! Sıra bize geldi ammâ kendimizi kime takdîm edeceğiz. Herkes kavalyesini, hadîd mizâc olanlar zevcesini veya kerîmesini şimdiden kollarına takmışlar güvertede piyasa ile gecenin vürûdunu bekliyorlar.

“Hudâbahş” isminde acâib bir Hindli haber vermiştim ki: Şimdi bularak kavalyemiz olmaya tenezzül buyurmasını ricâsıyla kolumuzu takdîm eyledik. Koca Hindli maa-t-teşekkür kabûl ile kolumuza girdi. Piyasacılar arasına biz dahi karıştık. Bir aralık arkadaşım bulunan Macur cenâbları bizi bularak dedi ki: Arkadaş verilecek balo maske olsa idi pek a'lâ bir kavelye bulmuş olduğunuzu haber verirdim. Fakat teessüf ederim ki: Maskesizdir.

Tadan sonra Macur dostum koluna takıp getirdiği ve “Melbourne” şehri meşhûr cerrâhı Mister Öks cenâblarının kerîmesi Miss Öks diye takdîmden sonra lütfen kolumuza taktığı bir genç ve güzel pancarî kırmızı kızcağız “Hudâbahş”tan sonra bizi ayırmış oldu.

Ma'lûm a! Böyle Ala-Engla cem'iyetlerde erkekler kadınların ve kızların sofrada ayvazı salonda hizmetkârı uşağı hâsılı her şeyidir. Sinn-i visâlimize nisbetle evlâdımız derecesinde kalan kavalyemiz balo nihâyetine kadar kemâl-i şetâretle hizmetler eyledik durduk. Meğer Mister Öks kerîmesinin dans eylemesine tıbben mümânaat eylediği için arkadaşım Macur'a ricâ ile kızcağızını bize takdîm ettirmiş ki dans edip de kalb illetine uğramasın. Bilmem a! Şekvâ yollu olarak bu yavrucak söyledi.

Otuz aded elektrik fenerinin tenvîr eylediği koca salonda dört elden çıkan piyano sadâsına birçok ayakların sesi karışarak üç sâat kadar makine ve uskuru sesleri kulaklarımıza vâsıl olmadı. Ferdâsı sabâhı herkeste bir yorgunluk alâmeti var idi. Hamd

olsun neş'em neşâtım mu'tâd üzere bulunduğundan hem pek erken kalkmış hem bire bedel iki tas çay aşk etmiş idim. Öyle ya! Sıhhatimi dansa fedâ edecek zamânım çoktan geçmiştir. Her mevsimin bir turfandası olur. Biz ise mevsimler geçirmiş kartlak sırasında kaldık. Vakt-i zuhurda Cezair sâhili boyunu seyr ederek yolumuzda devâm ediyor idik.

Üst kattan yemek salonuna gelmek için evvelâ iki kapılı bir medhale giriliyor ki: Sağ ve sol taraflarda güzel kanepeler mevzû' olup merdivene muttasıl kapının iki taraf duvarlarında küre-i musattaha haritaları ve kapı üzerinde bir güzel çalar sâat muallâktır. Her gün vakt-i zuhurda irtifâ' alınarak sâat ayar olunduğu gibi musattah haritalarında dahi vapurun bulunduğu nokta bir kırmızı işâretle gösteriliyor. Cezair sâhilini gördüğümüz vakit vapurun sâati dahi tamâm alafranga on iki olmuş idi ise de kendi sâatimde on ikiyi yirmi dakika geçiyor olduğunun gördüm. Demek Malta'dan beri bir gece ve bir gündüzümüz yirmi dört sâat ve yirmi dakika idi. “Jules Verne”nin Seksen Günde Devr-i Âlem hikâyesinde devr-i âlemde gün gayb olduğu hatırıma geldi. Ba'de-z-zuhur sâat dördte İngiltere'nin Bahr-i Ebyaz-ı mutavassıt donanmasına rast geldik. Bunlar adedi büyük vapurlar olup deve katârı gibi yekdiğerinin arkasından gidiyorlar idi. Fenn-i harb bunu îcâb eder olduğunun kaptanımız etrâfiyla bize haber verdi.

Akşama doğru vapurumuz yolunu kısaltmış idi. Âdeta sâatte sekiz mil kadar yol açan kömür vapurlarını bile geçemez bir hâlde makinesini tedvîr ediyor idi. Merâk bu ya! Sebebini suâl eyledim. Meğer “Cebel-i Tarık” limanına sabâhın sâat altısından sonra hiçbir gemi kabûl edilmez imiş de bunun için tam sâat altıda Cebel-i Tarık'a muvâsalat hesâbıyla vapurun yolunu azaltmışlar imiş. Bu akşam cemâatce eğlenilmedi. Ba'de't-ta güvertede bir sâat kadar piyasasını eden kamarasına sıvıştı. Biz de bizim medfene sıkıştık.

(8)

Cebel-i Tarık'a Muvasalat

Sabâhın sâat altısında kalkarak tam tuvaletle güverteye çıktığım zamân Cebel-i Tarık limanına vapurumuz girmiş ve baştan kıçtan şamandıralara rabt eylemiş idi.

Kırâat-hâne salonuna vapurun burayı sâat on ikide terk edeceğine ve şehri gezmeye çıkacak yolcuların sâat on bir buçukta vapura avdet eylemesi lâzım geleceğine dâir koca bir i'lânı memûr-u mahsûs ta'lîk eyledi. O hâlde beş sâat kadar zamânımız var

demektir ki: Bu da şehri gezip görmek ve bazı şeyler mübâyaa eylemek için bol bol kâfidir.

Seyâhat arkadaşım Macur cenâbları burada bulunan eski arkadaşlardan bazılarını ziyâret edecekmiş. Binâenaleyh müttefikan bir kayığa atlayarak sâhile kadar geldik. Burada ayrılmaklığımız lâzım idi. Fakat ayrılamadık. Yalnız bir sâat kadar zamânımızı kendisi için fedâ eylediğimiz hâlde bâkî sâatleri bizimle berâber geçireceğinden, zâten evvelleri bu şehirde dahi memûriyyet vermiş olduğundan bizi şehrin her tarafını güzelce gezdirip her şeyi göstereceğini haber verdi. Kabûl eyledik. Öyle ya! Nezdimde bulunan ve bir günden beri ezberlercesine her noktası nazar-ı tedkikimden geçen Cebel-i Tarık planından bu ma'lûmâtlı arkadaşım az mühim değildir. Delîl-i nâtık, rehber-i samit ü camiden elbette a'lâdır.

Buranın arabaları İspanyol zevki üzere ma'mûl ve mefrûş olup landomsu ve üzeri sarı haymeli ve saçaklıdır. Alelekser tek hayvân koşuyorlar. Arabacı mevki'nde muallâk bulunan belediye ta'rîf-nâmesinde ücret-i rûkûb sâatte yalnız üç şilindir. Arabacılar kısa pantolon, etekli ceket, tepesi sivri kenârı geniş şapka iktisâ etmiş esmer sûretli İspanyollardır.

Lisânları İtalyanca gibi sem'e lezzet vermiyor. “Hâ” harfîni Araplardan ziyâde şiddetli telaffuz ediyorlar.

İşte böyle arabalardan birinin içine yan geldik kurulduk. Arabacıya arkadaşım topçu kışlasına gideceğiz emrini verdi. Dar ve eğri büyrü bir yoldan arabamız gitmeye başladı.

Ma'lûm a! Cebel-i Tarık, Akdeniz'den (Atlantik Okyanus)'a ve eski zamân ıstılâhınca (Bahr-i Zülâmat)'a yol veren Sebte Bağazı'nın medhalinde ve Avrupa kısmında ve zirâ' şeklinde bir kaya parçasından ibârettir ki: İspanya'nın cenûb arâzîsine muttasıldır. Otuz yedi derece arz-ı şimâlîde vâki' olduğundan havâsı mu'tedil ve hurma ağacına kadar bilâd-i hâreye mahsûs eşcârı mevcûddur.

Ehemmiyyet-i mevki'yesi ticârî değildir. Şark-ı aksâ sularına gerek Afrika hâricinden ve gerek Akdeniz ve Süveyş Kanalı tarîkinden gidip gelen İngiltere merâkib-i bahriyyesine yegâne bir istasyon olduğu için siyâseten mühimdir. Arabamız bir kal'a kapısından içeri girdi. Sol tarafımıza tesâdüf eden bir askerî merkezinin meydânında müteaddid ve muhtelif çapta büyük toplar ve binlerle gülleler istif edilmiş yatıyordu. Lüzûmuna göre zahâir-i harbiyyelerini buradan alırlar imiş. Artık arkadaşım bu bâbta

lâzım gelen ma'lûmâtı tamâmen ve mufasssalar i'tâyâ mübâderet eyledi. Arabamız her üç dört dakikada bir askerî kışlasına tesâdüf ederek şehrin şimâl tarafında büyücek bir kışlaya muvâsalat eyledik. Aradığı eski arkadaşlardan bazısını bulup görüşerek ve bazısını da hiç bulamayıp bir vizite kâğıdı terk ederek bir sâat diye va'd eylediği zamâna hitâm verdi. Arabamıza binerek zâten hepsi bir yoldan ibâret bulunan şehrin şimâl cihetine gidiyor idik. Bir mahalle geldik. (Victoria Gartenes) Bahçesi imiş. Yirmi dönüm kadar ancak gelebilir.

Bir mikdâr meyvesiz ağaçlarla beş on kadar hurma fidanı bu bahçe nâmını gazb etmiş olan mahalli tezyîn etmiş idi. Yolumuzun sağ tarafında bir koşu meydânı bulunup senede birkaç kereler burada at yarışı icrâ ederlermiş. Sol tarafımızda ise kezâ denizdir. Yolumuz nihâyet bir noktaya geldi ki: Hudûdu hitâma ermiş olduğundan bir onbaşı takımıyla, burada silâh be-dest karakol hizmetini îfâ ediyorlardı. Bu karakolu da geçtik. Artık bir arâziye girdik ki: Şu dar-ı dünyâda onun hiç sâhibi yoktur.

İngiltere parlamentosunda kirâren mükâlemeleri edilmiş, İspanya hükümetinde mirâren münâkaşaları zuhûra gelmiş, gazeteleri kalemen muhârebelere girişmiş olan yer işte burası idi.

Rabbim yer eyleye. Dört yüz metro kadar tûli iki baştan bahre müntehî olduğu gibi arzî dahi ancak iki yüz metro gelebilir zannederim. İsmine “Neutrol Gravend” diyorlar ki sâhibsiz arâzi demektir.

Birkaç dakikada burasını dahi bitirmiş olduğumuzdan İspanyol karakollarına tesâdüf eyledik. Hem süvâri hem piyâde asker, karakolluk ediyorlardı. Artık İngiltere müsta'meresinden ve sâhibsiz arâziden çıkarak birkaç dakika zarfında İspanya'ya girmiş olduk. Burada ufacık bir İspanya kasabası mevcûddur ki: “Mayorka”dır. Arabamızdan inerek (Mayorka)'da bir mikdâr dolaştık. Kıyâfetleri pek tuhaftır. Hele Mısır'da pek çok gördüğümüz gibi merkeblere yan binerek sebze zenbîli arkasında köyüne giden İspanyol kadın ve erkekleri güzel manzara teşkîl ediyorlardı. Sîmâlarında Araplık besbellidir. İspanya, Endülüs, medenîyyet-i İslâmiyye vukuât-ı târihiyyesi, hâtime, Neuzübillah derin düşünmekte cennet-i hâzırdır.

Arkadaşım, neden sakalınızı karıştırıyorsunuz azîzim? diye beni îkâz etmemiş olaydı kim bilir daha ne kadar burada donup kalacak idim. Araba süvar avdete şitâbân olduk. İspanyol karakollarının mevki'nde denize kadar olan bir hatt üzerinde kal'a ve

tabya harâbeleri mevcûddur. Sâhibsiz arâzînin Tarık hudûdundaki İngiliz karakollarından denize kadar dahi bir hatt-ı müstakîm çizilmiştir.

Victoria Bahçesi'ni geçince kaya parçası gibi görünen bir cesîm Tarık Cebeli'nden aşağıya kadar mûnderic bir sûrette mebnî kal'alar harâbesi mevcûddur ki Araplar zamânından kalmıştır. Hâlâ azameti üzerinde duruyor. Cebel bu yüzden İspanya'ya doğru iki usûl tabya ve kal'a toplarıyla mücehhez olduğu gibi limana ve boğaza nâzır bulunan dâhilî cebhesi yirmi beş mahallinden kezâ tahkîm edilmiş, arkadaşım rivâyetine nazaran dünyânın en büyük toplarıyla techîz kılınmıştır. Vapurlar bu yüzde duruyorlar. Cebel'in tamâm burunu iki aded tabya ile müzeyyendir ki: Birincisi limana ve boğaza ikincisi Akdeniz'e nâzırdır. Burada yüz elli kadem irtifâ'ında bir fener dahi mevcûddur. Cebel-i Tarık'ta istasyonier olarak sınıf-ı selâsenden on bin kadar asker bulunuyor imiş.

Akdeniz'e nâzır bulunan cihetinde dahi on dört kal'a ve tabya mevcûddur. Hâsılı görünüşte her türlü ihtimâle kemâl-i metânetle göğüs verebilir bir hâlde bulunuyor olduğunun zannederim.

Şehre avdetimizde arabacıyı arabasıyla def' ederek birâz da piyâde gezmeye karar verdik. Çarşılarındaki metâ' hep Londra mâlî olup yerli metâ'ı fûrûht eder ancak birkaç dükkân mevcûddur ki: Bunlar da İspanya eşyâsıdır. Bizim Çanakkal'a çömlekçiliği tarzında çömlek ve tabak vesâir bin türlü oyuncak yapmak İspanya'da hayli müterakkî olduğunu böyle bir dükkâna girdiğimiz vakit gördüm. İşleri İngiltere ve Fransa çömlekçiliğinin işi kadar ne zarîf ne sevimli değilse de bizim Çanakkal'a çömlekçilerinininki kadar da kabataslak değildir.

Hayvânât ve haşerât heykellerini güzel yapıyorlar da buradan gelip geçen seyyâhın yâdi-gâr diye birkaç parça heykel almaya mecbûr kalıyorlar. Çömlekçi esnâfı da bu yüzden beyler gibi geçiniyormuş.

Hattâ biz dahi bir kurbağa ve kertenkele vesâire heykellerinden aldık. İspanyol raksları ve kadınların boğa ile muhârebeleri resimlerini gösterir yelpazeler dahi mübâyaa eyledik. Hele ben Cebel-i Tarık'ın büyücek kıt'ada altmış bir fotoğrafını mübâyaa eylediğime pek memnûn kaldım.

Kabl-ez-zuhur sâat on buçukta vapurumuza avdet ederek dûr-bîn ile limanın etrafını nazar-ı tedkikten geçirmeye başladım. Tamâm Cebel-i Tarık'ın karşında ve bu

liman üzerinde (El Cezîre) kasabası mevcûddur ki: Görünüşü muntazam değilse de pek temiz bir hâldedir.

(9)

Cebel’i Tarık’tan Plymouth’a

Tamâm vakt-i zuhurda vapurumuz uskurunu gümbürdetmeye başladı. Boğazdan dışarı çıkarken sol tarafımızdan Cebel-i Tarık’a karşı bulunan Afrika’daki İspanya nokta-i askerîsini ve Merakeş Dağları’nı ve sağdan İspanya’yı pek a'lâ seyredibildik. Nihâyet sağ tarafımızda nısf-ı dâire şeklini almış olan burunu geçmeye başladığımız zamân burada vâki' İspanya’nın “Tarifa” nâm şehrini gördük ki: Önünde küçük bir ada üzerinde mebnî bir iki asker kışlası ile fener bulunuyordu. Artık “Atlantik” Denizi’ne girmiş olduk vapurumuz sağa doğru yol vermiş olduğundan sâhil boyunu gayb etmeyerek yolumuza devâm ediyoruz.

Zevâlden bir buçuk sâat sonra öğlen taâm ediyor idik. Taâm hitâma ereceği bir vakitte, siyâh şeritle boynuna astığı gözlüğünü burnuna takarak ayağa kalkan bir ihtiyâr Mister arz edeceği birkaç sözü yolcuların lütfen dinlemelerini tavr-ı mahsûs ile tenbîh eyledikten sonra dedi ki:

— Arkadaşlar. Hanımlar ve efendiler hattâ bütün dünyâlar bilmelidir ki: Ayrılık takarrüb eyledi. Dört gün sonra Londra’ya muvâsalatla altı haftadan beri sürdürdüğümüz deniz âlemine nihâyet vererek her birimiz bir şehre veya bir köye ayrılacağız. Hâl-bu-ki bu gecenin nıfs-ül-leylinde “Biskiye“ açığına muvâsalat edeceğimizden dört günümüzü fırtınasız râhatça geçireceğimiz dahi ziyâdesiyle şübhelidir. Mister Kaptan’ın re'yine kalırsa fırtına lâ-büddür. O hâlde bu günün sükûnet fırsatını fevt etmeyerek akşam taâmından sonra umûmumuzun şerefine bir konserto verilemesini münâsib görüyorum. Buna bir vedâ' konsertosu dahi diyebilirim. Şu re'yim cemâatçe, arkadaşça muvâfık görülür ise konsertoya iştirâk edeceklerin isimleri defter-i mahsûsa kayd olunarak okunacak şansonların hikâyelerin şimdiden ta'yîn edilmesi lâzımdır. Ne buyurdunuz! Ha!

İhtiyâr Mister, hulâsaten arz eylediğim ber-vech-i bâlâ sözleri bir hatîb-i hikmet gibi tavırlarla edâlarla beyân eylediği esnâda bütün yolcular öyle bir sükûnet-i tam ile dinlediler ki: Dâr-ül-fünûn ders-hânelerinde muallimler hazerâtı ders takrîr eyledikleri zamân şâkirdân efendiler ancak bu kadar sâkit durur takrîri ısfâ edebilirler. Cemâat her birisi bir taraftan gelme âdetâ bir insân dirintisi, meclisi, yemek salonu. Hatîb kimse ile

muârefesi yok, bir sıfat muâyenesi hiç yok, bir şahs-ı mechûl olduğu hâlde nasıl olup da hanımlar efendiler diye mütekellim sıfatını takınır, takınmaz umûm yolcu muhâtab olarak summ bekîm bir hâlde bütün kulak kesiliyorlar. Doğrusu ya! Yolcuların böyle bir tabîatla müntab-ı halk bulunduklarına memnûn oldum. Gıpta dahi eyledim.

İhtiyârın sözleri tahsînlerle olundu. Yolculardan birisi hemân ayağa kalkarak konserto programını kendisi yapmaya taahhüdle tedârik eylediği kâğıd ve kalem ve dividi bir masanın üzerine vaz' eyledi. Kendisi de masanın önüne kuruldu.

İhtiyâr hatîb, gözlüğünün câmindan etrâfı süzerek birer birer yolculara mürâaatla müsâmere-i leyliyyede ne gibi şânsonlar okuyabileceğini veya nasıl bir hüner göstermeye muktedir olacağını sormaya başladı. İhtiyârı redd eden olmadı diyemem. Hattâ bizim Mısırlı arkadaş bile dört ağızdan “Yaleyli”siyle berâber bir maval okuyacaklarını va'd ettiler. Her kim ne va'd ettiyse ihtiyârın emriyle programı der-uhde eden Mister, ismiyle sırasıyla yazdı.

İhtiyârın gözlüğünün câmı başımızdaki kırmızı fese çevrilerek nihâyet yanımıza kadar da gelip bizim de lütfen Türkçe bir şey okumaya râğbet buyuduğumuzu suâl etmesin mi? Şey... Ne buyurdunuz! Türkçe okumak mı! Evet muhassalları Türkçe okur ve birâz da yazarım. Fakat..

İhtiyâr adamcağız ricâsını uzattı. Hâle bakınız: Bir misis ile iki de mis ihtiyâra bu husûsta iştirâk ederek ricâ-yı ısrâr ile mezc eylediler.

Hoş sestem nasılsa nasibimiz yokmuş. Ammâ mûsikî âşinâlığım dahi sesimiz derecesinde bulunuyor. Hele şarkılar ezberlemek hiç vuku' bulmamıştır. Bu yoldaki hissemiz ve mûsikîye merâkımız hemân dinlemek mertebesinde kalmıştır.

Bereket versin! İngiltere'de hânesine misâfir olacağımız “Leydi”nin yeğenlerine hediye olmak üzere aldığım bir iki alaturka notalar bizim çantada mevcûd idi. Nihâyet ricâları hele hâtırları gözlüklü ihtiyârdan ziyâde sayılmaya şâyân bulunan genç misleri memnûn etmek için dedim ki: Deniz ile ülfetim az olduğundan başım râhatsızdır. Dünkü yağmur ve rutûbetin tesîriyle birâz üzerinize âfiyetler zekâm dahi ölmüşüm. Binâenaleyh benim okumamı afv ederseniz nezdimde bulunan millî notalardan iki adedini yerime vekîl ederim. Siz dahi bunları piyanoda çalarsınız.

Alaturka mûsikîyi cemâatçe dinleriz olmaz mı? Hanımlar. İhtiyâr efendi!

Ricâmız kabûl edildi. Programda Mister Asmaî... diye yazdıkları ismimizin önüne iki aded alaturka nota ibâresi yazıldı. Bu vechle yirmi kadar isim programa kayd edildi. Meclise hitâm verildi.

Üst kat güverteye çıkarak etrâfı gözden geçirdim. Sağ tarafımızdan İspanya sâhilini görüyor idik. Sâhil boyu ârızalı olup küçük dağlar ve tepeciklerle müzeyyen ise de ağaç gibi orman gibi şeyden eser yoktur. Tek tük balıkçı kulübeleri gözüktüyor idi.

Kanûn-ı sıhhate İngilizler ziyâde mürâât ediyorlar. Her gün oyun oynamak İngilizlere vergidir. Ves-s-selâm. Başlıca oyunları (golf) ve (tenis) dir ki: Erbâbına ma'lûmdur. Bunlar denizde dahi oyunlarından vazgeçmediklerinden ba'de-z-zuhur sâat dörtte üst kat güvertenin küpeştesinden tentesi hizâsına kadar balık ağı gibi perdeler çekilerek içinde kadın erkek cemâatçe top oynuyorlar hem sıhhat için bir temrîn, hem eğlence yapıyorlar.

Yetmiş yaşında bir ihtiyârla on iki yaşında bir gencin kemâl-i hâhişle top oynadıklarını gördüğüm vakit nasılsa biz de âdet olmadığından mıdır nedir? Nazarıma hoş gelmemiş idi. Arkadaşım Macur cenâbları burasını fehm işe derhâl dedi ki:

—Dostum Asmaî! Bu hâllerimizi garîb görmeyiniz. İnsân sıhhatine bakmaya nefesine karşı borçludur. Biz oynarız hem de her gün oynarız. Binâenaleyh yetmiş yaşını geçerek başımda bir tel tüy kalmasa, dökülse yine yanaklarımız havuç gibi kırmızı kalır.

Sizde oyun oynamak veya bir işle her gün iki sâat kadar semî yormak âdet olmamış ise iyi bir şey zannetmeyiniz ha! Fransızlar oynamazlar! İngilizler gibi at yarışlarına, ba'de et tâam bilardo oyununa heves etmediklerini pek hoş görmeyiniz. Temrînât-ı cismiyyede devâm üzere bulunmamak diyebilirim ki: İnsânı tembel eder! Levs bırakır. Nısf-ül-leylden sonralara kadar tiyatrolarda kalmak, vakt-i zuhura kadar uyumak kânun-ı sıhhate muhâliftir. Biz İngilizler deriz ki: Her kim akşamın alafranga sâat onunda yatar ve sabâhın sâat beşinde kalkar ve akabinde soğuk suyla hamamlanır ve günde üç yemek ve ikisi çay olmak üzere beş def'a taâm eder ve ba'de-z-zuhur sâat beşte bir buçuk sâat kadar cismini yormak için oyun oynar ve temiz gezerse artık hastalık yüzü görmeyeceğinden emin olmalıdır.

Beş seneden beri Bombay'da ikamet eden hemşîremin her gün oyun oynadığı ve kanûn-ı sıhhate mürâât ettiği için yanaklarındaki kan kırmızılık hâlâ solmamıştır. Hâl-bu-ki: Bombay'ın mâ'lûm olan sıcağından sarf-ı nazar rutûbet ve redâet-i havâsı insânı şöyle dursun filleri bile hipnoz gibi akar eritir, değnekler gibi kurutur.

Hindistan’da askerî kışlalarının önlerinde oyun için mahsûs üzeri örtülü yerler yapılmıştır ki: Askerler burada her gün top oynasınlar diye.

Arkadaşım cenâbları bu bâbta sözü uzattıkça uzattı. Hattâ mekteplerde jimnastik dersi bunun için açılmış olduğuna vesâirelere kadar vardı. Biz ise sözlerinden bazılarını tasdîk eyledik. Bazılarını dahi redd ile İngilizlerin bilâd-ı mütemeddine ahâlîsine nisbetle birâz ziyâde tenperver idiklerini haber verdik. Ammâ kabul eden nerede? Öyle bir inâd ki. “İnâdına inâd adı Mister Bonard” meseline mâ-sadak ves-s-selâm.

Ba’de-z-zuhur sâat altı buçukta akşam taâmına mübâşeret eyledik. İki sâat sonra herkes hâlli hâlince çiçekler gibi giyinip müzika salonunda boy göstermiş idi. Biz de kendimize mahsûs elbisemizi alaturka setremizi, kırmızı fesimizi telebbüsle geldik bunların arasına kırmızı şakaik gibi kurulduk. Cem’iyyete riyâset, konsertoyu teklîf eden ihtiyâra verilmiş idi. Yolcular sıra sıra oturduktan sonra reîs cenâbları burnunda gözlük elinde program piyanonun bir tarafına dikilerek kemâl-i tevâzu’la konsertoyu küşâd eylediğini cemâate beyân ile programı gözlüğüne takarrüb ettirdi. Bu vakte kadar da piyano çalacak olan bir sarışın misis mevki’-i mahsûsuna oturarak notaları terkîb ediyordu. İhtiyâr reîs birinci olarak Misis Tomson gemici şânsonu okuyacaktır. Diye nidâ eder etmez isminin sâhibi yerinden kalktı. Lâkin ne edâlar ne cilveler ya!

Hayır! Hiçbir şey yok. Âdetâ pek soğuk bile okudu. Nihâyetinde el şakırtılarıyla kadıncağız alkışlandı. Sırasıyla programda ismi mûnderic bulunan kimseler vazîfe-i müteahhidelerini îfâ eylediler. Mısırlı arkadaşlar bile mavallarını söylediler. Bizim takdîm eylediğimiz alaturka notalar dahi piyanoda çalındı. Alkışlara nâil oldu. Hâtime olarak reîs cenâbları dahi bir gemici hikâyesi söyledi.

Sâat on birde birer tas çay içilerek herkes kabinelerine girdi. Deniz ise gereği gibi dalgalarını artırdığı koca “Okyanus” Vapuru’nun yine sallanmaya başlamasından anlaşılıyordu.

Sabâhın sâat beşinde uyandığım vakit âdetâ yerimden kalkmaya kendimde cesâret göremedim. Lâkin kalkmak lâzımdır bugün hamamlanmayı yasak ettik bir yere ittikâ etmeden ayakta durmak kimin haddine düşmüş. Giyindim kuşandım soluğu bir baş üst kat güvertede aldım. Meded yâ-hû! Denizde su gözükmüyor idi. Ortalık köpük deryâsı olmuş kalmıştır. Dûr-bîn ile etrâfı gözden geçirdim. Artık “Lizbon” hizâsını geçmiş “Biskiye” dahi tesmiye olunan “Gaskonya” açığına girmiştik. Lâkin görünüş önümüzün fırtınadan daha ziyâde şiddet peydâ edeceğinde şübhe bırakmadı. Sabâh

taâmında bizim Mısırlı arkadaşlar bulunmadılar. Hattâ kadınlar dahi azalmışlardır. Ba'de-z-zuhur deniz şiddetini artırdıkça artırdı. Meydânda üç beş yolcu ile vapur memûrlarından ibâret bir cemâat kala kaldık. Akşam daha güç oldu.

Nihâyet sâhil âhalisinden olmadığım hâlde hamd olsun hiç vapur tutmuyor diye dûalar edip duran bu ben dahi dalgaların sademâtına göğüs geren “Okyanus” vapurunun ihtizâr-ı dâimîsine tâb-âver-i mukâvemet olamayarak kabinemizde tâbûtumuza yıkıldım kaldım. Ancak şimdi i'tirâf ederim ki: âcizlerini vapur Akdeniz’de tutamıyor. Ammâ “Atlantik” Denizi’nde vapurun ihtizâz-ı müstemirrine hiç de mukavemet edemiyorum. Pek a'lâ tutuyor.

Öğlen taâmına gitmemek etmedim. Lâkin beyhûde imiş. Garsonun gümüş tabaklarla getirip burnumun önünde tuttuğu yemeklere “No, thank you” diye cevâb-ı redd veriyor idim. “Karye” tesmiye eyledikleri çemenli zencebilli Hindistan pilavından birkaç kaşık aldım da yine isteye isteye ekl edemedim. Kadınlardan kızlardan eser kalmamış idi. Yalnız bir ihtiyâr misis kemâl-i iştihâ ile taâm etmekte idi. Bunun da alt çenesi burnuna yapışmış yanakları kurumuş muşmula kesilmiş idi ki: Yüzüne bakanların artık kısmeti kesilir diyebilirim. Birâz havâ almak için tutuna tutuna üst kata çıktım. Bizim ma'hûd Mısırlı arkadaşı orada bulmayayım mı? Bir kırmızı Tunus battâniyyesine sarılarak ağaç kanepelerin birinin üzerine devrilmiş idi. Beni görünce hemân söze başladı diyor idi ki:

—Yoldaş! Dünyâda bizim Mısır’ın havâsı gibi râhat havâ yoktur. Hani ya denizin havâsı iyidir diye bana medh edip duruyor idiniz.

Deniz havâsı mi'deyi kapıyor, iştihâyı kesiyor, damağı yerinden oynatıyor imiş. Artık kamarada yatmayacağım. Bütün dünyâ burnuma fenâ kokmaya başladı. Ne olursa olsun isterse “Okyanus” vapuru parçalansın şu kanepeyi terk etmeyeceğim.

Ammâ herifceğizin hakkı da yok değildi. Zâten salıntı vapurun içinde üstünde başında ve kışında mevcûd idiyse de hiç olmazsa kamaralarda peydâ olmaya başlayan ufûnet burada yoktu.

Bugün akşama kadar böyle bir havâ ile katı'-ı mesâfe eylediğimiz gibi gece dahi derecesini eksiltmedi. Ferdâsı sabâhı iş bütün bütün havâ garb cihetinden geliyor idi ki: Şimâle giden vapurumuza haddinden ziyâde yalpa yaptırmaya başladı. Yolcular hemân umûmen çileye çekilmişlerdi. Bazı kamaralardan uzun ve muhzin sesler dahi işitmeye başlamıştı ki: Mi'delerindeki mahfûzâtı hârice ihrâc ediyorlar demekti. Acâib! Bugün

sıhhatim pekiyi di. İnsân meğer neye alışmaz imiş! Bir buçuk gün zahmete göğüs verdikten sonra hamd olsun baş dönmesinden kurtulduk. Sabâh kahve altısını* kemâl-i iştiâ ile eyledim. Altmış mütecâviz arkadaştan ancak on beş kişi kadar yemekte bulundu. Ba'de-et-taâm üst kat güvertedeki saldıyemize yan gelerek kitâbımı mütâlaaya bazı kere de dûr-bînle etrâfı muâyeneye daldım. Sâat onbire doğru üç kıt'a vapura tesâdüf eyledik ki: Bunlardan birisi vapurumuzun mensûb olduğu kumpanya vapurlarından imiş. Vapurumuzdan işâret ve selâm bayrakları çekilerek yekdiğeriyle mükâleme eylediler. Dûr-bînle pek a'lâ görüyor idim ki: Vapurun kaptan mevki'inde bayrakla işâret ediyorlar idi.

İштиâm gereği gibi açıldığından yemekleri boşa geçirmedim. Ba'de-z-zuhur Fransız balıkçılarına râst geldik. Bunlar benim İstanbul'un pazar kayıkları cesâmetinde birer kayıkla “Gaskonya” açığında balık avlıyorlar fırtına ise meded-Allah bilemedim ki: Nasıl bir cesâret veya nasıl bir ihtiyâç bunları böyle havâlarda bile balık avlamaya mecbûr etmiştir.

Bu gecemiz dahi fenâ geçti pek erken kalkarak bir a'lâ hamamlandım. Bir de münâsib tuvalet yaparak çay salonuna koştum. Sonra güverteye geldim fakat havâmız yine râhatsız idi. Yağmur dahi yağıyor. Soğuk ise sâaten sâate derecesini artırıyor idi.

Yarım sâaten beri artık İngiltere Adası'nı görmeye başlamış idik.

(10)

Plymouth'a Muvâsalat

Nihâyet kabl-ez—zuhur sâat sekizde bir daracık ve ârızalı körfezden duhûl ile “Plymouth” şehrinin önünde vapurumuz durdu.

(Plymouth) şehri Britanya cezâiresinin cenûb-u garbisinde vâki' (Deban) vilâyetine mülhak (Corval) vilâyetini bu vilâyetten fârik bulunan bir körfezin sâhil-i şarkîsi üzerinde kâindir. Arz-ı şimâlînin elli ile elli bir derecesi arasında bulunuyor. Şehrin görünüşü hoşça fabrika bacalarının kesreti, mahal-i san'at olduğunu mu'lin ise de ormansız dağlar ve münâsebetiz tepeler intizâm-ı mebânîsini ihlâl etmiş olsa gerektir. Ticâretçe ehemmiyeti mefkud olup yolcu vapurları Londra'ya birgün evvel gitmek isteyen yolcularını çıkarmak için buraya gelirler imiş.

* Bu kelimenin orijinal metindeki hali “” şeklindedir. Ancak anlam bütünlüğü sağlayan bir kelime okunuşu bulunamamış; baskı hatası olarak kabul edilmiş ve “altısını” olarak yazılmıştır.

Plymouth'un ehemmiyeti doğrudan doğruya Londra ile muttasıl bulunan vesâir İngiltere Adası'na dahi gelen şimendüfer yüzünden olup Londra'ya yalnız altı sâatte gidiyor ki bahren yirmi dört sâatte gidilir. Vaktini nakd tanıyan yolcular bu yolu takdîr ediyorlar. Doğrusu da böyledir a! (English Channel) ve-yâhûd (Manş) tesmiye olunan boğaz bizim (Çamlıbel) kadar dehşetlidir.

Yolculardan hemân nısfına karîbi derhâl çıktılar. Biz çıkmadık. Yalnız şehri gezip görmek için çıkacak idiysek de yağmur göz açtırmadı ki: Çıkalım. Bundan başka havâyı bir siyâh duman sahi ihâta ortalığı akşam karanlığı hâline getirmiş idi. Ha gerçek! Burada tahkîk eyledim ki: Plymouth'tan Londra'ya kadar şimendüferin üçüncü mevki' bileti on sekiz şilinedir. Burada seyyâr satıcılar vapurumuza geldi. Yalnız bir posta müvezzi'i gelerek yolculara gazete getirdi. Bir de gazete müvezzi'yi geldi. Bağıra çağıra gazete satmaya savaştı ammâ pek az kimselerden müşteri bulabildi.

(11)

Plymouth'tan Londra'ya

İki sâat sonra vapurumuz yine uskurunu tedvîr ile denizi gümbürdetmeye başlamış idi. Denizimiz artık “Manş” tesmiye edilen belâlı deniz olduğundan koca “Okyanus” vapurunu sallamaya ve bâkî kalan yolcuları kamaralarına tıkamaya mecbûr eylemiş di. Bâkî günümüz pek soğuk geçti. Akşamı ba'de-et-taâm güverteye çıkmış idi. Sol tarafımızda kalan Britanya cezâresinin sâhil boyunca sefer etmekte idik ki şehir ve kasaba önlerinden geçtikçe gaz ve elektrik ziyâsı cihet-i mezkûre ufkunu tenvîr ediyor idi.

Sabâhın sâat beşinde her şey ba'de-el-ikmâl güvertede soluğu aldık. Vapurumuz “Thames” nehrinin mansıbından içeri duhûl etmiş idi. Artık sallantı hitâm buldu. Dûr-bîn ile etrâfı gözden geçirdiğim vakit iki sâhili pek a'lâ gördüm. Arâzî ova hâlinde çimenle kaplı güzel olup köylü kulübeleri ise letâfet-i mevki'yeye birer nazar boncuğu gibi çirkin çirkin duruyor idi. Gittikçe nehir daralmaya başladı. Fabrika bacaları dahi o nisbette çoğalıyor idi. Hele bunların murdâr dumanları havâyı yoğurt gibi katılaştırmasından sarf-ı nazar simsiyâh bir renkte bırakması çekilir hâllerden değildir.

Bizim Mısır'ın şehir ve kasaba ve köylerine takarrüb ettikçe insân pek çok hurma ağaçlarına tesâdüf eder. Biz de “Thames” nehrinde Londra'ya takarrüb ettikçe fabrika bacalarının artmasına tesâdüf eyledik. Tamâm sâat yedide Londra mebbeine

vâsıl olduk. Hâneler hemân umûmen yek-nesak bir sûrette mebnî bulunup iki ve nihâyet üç katlı küçük küçük şeylerdir.

Sâat dokuzda çantalarımızı orta kat güvertede hâzır eden kamarot cenâblarına ve yanı başında duran sofracı ve hamamcı ve kırâat-hâne garsonlarına bolca bahşişler verdik. Ve “Thank you, Sir” cevâb-ı teşekkürlerini aldık. Sâat onda vapurumuz “Albert Dock” nâm mahallindeki büyük kemerin önünde rıhtıma karın karına yanaşmış idi. Artık yolcuların “Good bye Sir” diye yekdiğerine vedâ' edişlerini görmeli. Bizi de vedâ' edenler oldu. Arkadaşım Macur cenâblarının amcası bizi istikbâl için buraya gelmiş idi takdîm olunduk. Bir hizmet-i taltifiyye olmak üzere çantalarımızı bu zât-ı muhterem alarak gümrükte muâyene salonuna idhâl etti.

(12)

Londra'ya Muvâsalat

Arkadaşım önde delîlim olarak 1891 senesi Eylül-ü efrencînin yirmi yedinci Pazar günü vakt-i zuhurdan iki sâat mukaddemi Londra'nın “Albert Dock” nâm mahallesinde karaya ayak bastık. Pazar münâsebetiyle gübrük ta'tîl idiyse de birkaç me'mûr muâyene için bulunarak küçük çantaları ba'de-el-muâyene geçiriyor ve sandûk ve büyücek denk gibi eşyâyı ferdâ için tevkif ediyorlardı.

Bizim Mısırlı arkadaşları burada bularak kendilerini vedâ' eyledim. Yarım sâat zarfında muâyene işini bitirerek muâyene salonunun tamâm kapısı önünde yolcuları beklemekte bulunan şimendüfer katârının üçüncü mevki' vagonuna yerleştik.

İçincü mevki' vagonu dedim de hâtırıma bizim Mısır şimendüferlerindeki yolcu vagonları geldi. Efendim! Mısır demiryollarındaki üçüncü mevki' vagonları İngiltere'de olsa bilemem ki: Bunlarla nasıl şeyler nakl ederler? İkinci mevki' vagonları dahi güzel değildir. Birinci mevki' vagonları ise İngiltere'nin üçüncü mevki' vagonlarına ancak denk gelebilir. Üç veya dört kompartmana maksûm bulunan üçüncü mevki' vagonlarında her ziynetinden başka hîn-i iktizâda makinist veya tren komiserini çağırmaq ve katârı durdurtmak için elektrik düğmeleri dahi mevcûddur. Trenin mebd-i hareket hattından müntahâ-yı azîmetine ve şubelerine kadar gösterir birer haritaları dahi kompartmanlarda muallâktır.

Sâat on birde katârımız hareket eyledi. Nereye ve nereden gidiyoruz. Ma'lûm a! Hep Londra şehrinin içinde gidiyor. Sür'at-i seyri az dahi değildir. Hesâbça bizim Mısır'ın “Ekspres” katârı sür'atinde bir sür'attir.

Bir seyyâhın birinci def'a bir mahalle geldiği vakit takındığı ve nazar-ı temâşâsını olur olmaz şeylere kadar gezdirdiği hâli şimdi biz takınarak kompartmandan sağı solu temâşâyâ koyulduk. Arkadaşım cenâbları dahi şâyân-ı temâşâ mahalleri hele fabrikaları birer birer ta'rîf ediyordu.

Bu vechle tamâm otuz beş dakika şehir dâhilinde sefer ettikten sonra katârımız geldi “Liverpool Street Station” nâm istasyonda durdu.

Artık burada bizi, daha doğrusu arkadaşımı istikbâl için gelmiş olan cemâatteki tebessümleri, neşâtları, ferahları görmeli. Arkadaşımın zevcesi, oğlu, iki hemşîresi, birâderi ve teyzesinin iki kerîmesi hâsılı bir hayli akrabâsı eşi dostu hep gelmişlerdi. Birer birer hep arkadaşına sarılarak kendisini hem takbîl, hem de bûseler takdîm etmeye başladılar.

Dahası var! Her yolcunun akrabâ ve taallukatından birkaç kadın ve erkek buraya cem' olmuş bulunduğundan artık hoş-âmedî bûselerini takdîm ve takaddüm için herkes muânıkaya şitâbân olsunlar da ben böyle gözlerim baka baka tek başıma kalayım. Bizim de cânımız yok mu? Yâhû bu revâ-yı hakk mı? Hâsılı kimse gelip bize sarılmadı. Bûse alışverişinde ağzımızın suyu aka aka alagarka durduk bunlara baktık. Koca Asmaî! Bunlara melûl mahzûn baktım baktım da omuzlarımı silkeleyerek “Eyh” burada sana kim sarılacaktır. Bu olsa olsa vatan-ı azîzine avdetinde olur diye kendimi teselliye çalıştım. Bûseler teâtîsi hitâma erdikten sonra arkadaşımın bir işâreti bizi cemâate takarrüb ettirdi. Bunların umûmuna birer birer Mister Asmaî... diye arkadaşım beni takdîm eyledi. Biz yaşta bulunanlar ellerini takdîm ediyor idiyse de gençler husûsen cânım misler bizi baş işâretiyle kabûl eylediler.

Eşyâmızı, hânemize göndermesi için istasyondaki me'mûr-u mahsûsuna bir müddet-i kalîle zarfında teslîm ederek evvelce ihzâr edilmiş olan arabalara ikişer ikişer bindik.

Zevcesiyle birlikte bir arabaya yerleşen arkadaşım amcasına bizimle berâber arabaya binmesini ve hâneye gelene kadar yolda tesâdüf edeceğimiz mebânî ve mahallât-ı mühimmeyi birer birer bize ta'rîf etmesi için ricâ eyledi. İhtiyâr adamcağız lütfen bizi sağ tarafına alarak arabacıya haydi emrini verdi artık cebimizdeki Londra şehri planına lüzûm gördüğümüzden derhâl çıkarıp açarak istasyonu buldum. Sağa sola araba tahvîl-i seyr ettikçe biz de parmağımızı ona göre planda gezdirmeye başladık. Gideceğim hâne (Kensington Street) civârında bulunduğundan istasyondan orası hayli

uzaktır. Evvelâ sola azîmetle “Allbrode” Câddesi’nden geçtik. Câdde iki geçeli mağazalar büyük dükkânlar ile müzeyyen ise de öyle Paris ve İskenderiye’de görüldüğü gibi azametli binâlar değildir. Pazar günü olmak hasebiyle çarşılar kapanmış ve omnibüs arabaları azalmış olduğundan câddelerde izdihâm dahi görülmüyordu. Çeyrek sâat sonra sağa dönerek “Victoria” Câddesi’ne girdik. Artık koca “Thames” nehrini sol tarafımızdan seyr eyledik. Birçok gemiler nehrin bazı mahallerini kurumuş yaprağını dökmüş orman hâlinde gösterdiği gibi hayli istimbotlar dahi dumanlarıyla bunları kara bulutlar arasında bırakmış idi.

Burada (Parlemento) dâiresini gördük. Pek azametli, gotik tarz-ı mi'mârîsinde ve nehrin sâhil-i yemîni üzerinde mebnî güzel bir binâdır. Bir milletin hayâtı ve ser-mâye-i saâdeti demek olan böyle bir adâlet-hâneyi selâmlamadan geçemedim.

Dâhiliyye nezâreti dahi azametli ise de parlamento dâiresi gibi ziynetli ve mühim bir binâ değildir.

(Victoria) Câddesi’nden, hep (Thames) nehrinin sâhil-i yevmîni boyundan yirmi dakika kadar geldik.

Sonra bu nehri ve câddeyi arkamızda bırakarak sağa azîmet etmeye başladık.

(Victoria) Câddesi’nden (Buckingham Palace Road) sokağına girdiğimiz zamân azametli hânelere tesâdüf eylemeye başladık.

Sonra sola tahvîl-i tarîk ile (Grosvenor Pl) Câddesi’ne girdik. Bu câddenin nihâyeti bir küçük meydâna nihâyet buldu ki: Burada ictimâ' eden dört yol ağzının solumuza tesâdüf eden birincisi (Knightsbridge) Câddesi’dir.

Bu câddeye girdikten sonra artık (Hyde Park) tesmiye olunan büyük bahçenin zıll'-ı şimâlîsi sağ tarafımızdan görünmeye başladı.

(Albert Memorial) tesmiye olunan (Prens Albert)’in statüsü karşısında müzika cem'iyyeti mahalli mevcûddur ki: Senede nihâyet iki üç def'a küşâd edilerek büyük operalar icrâ olunur imiş. Görünüşü Paris’in (Grand Opera)’sına nisbetle hiç gibi ise de binâsı güzel ve arabada bize delâlet eden ihtiyâr Mister George’un kavline nazaran içerisi hem mükellef hem daha güzel imiş.

(Kensington) Câddesi geniş ve ağaç ferş olunmuş mühim bir câdde ise de bizim Mısır’ın İsmâiliyye câddeleri gibi iki tarafı ağaç mefrûş değildir.

Acâib! Buraya kadar gördüğüm mahallât ve mebânide bir ziynet-i müfrite tesâdüf etmediğim acâibdir. Hep şeyler metânet ve rasânet nokta-i nazarından i'mâl ve inşâ edilerek ziynet tarafında heves edilmemiştir. İtalya ve Fransa'da görülen bin türlü oymalı ve türlü renkte boyalı sıra sıra balkonlu mesâkin ve mebânî burada yoktur. Küçük küçük evler, bazı büyük hâneler hep birer kal'a kadar metin ve sâde görünüp duruyor. Burada dahi bir hayli mesâfe kat' ederek (Kensington Station) civârında sağa tahvîl-i tarîk ile birâz sonra misâfir olacağımız (Leydi V...) cenâblarının hânesine muvâsalat eyledik. Derhâl arabamızdan inerek hâneye girdik. Hâne hademesi tarafından doğruca bir odaya götürüldüm ki: Burası hânenin kütüb-hâne ve kırâat salonu olup bir köşesine muvakkaten yapılan bir yatak burasının bize tahsîs olunduğunu mu'lin idi. Arkadaşım hemân yanıma gelerek nihâyet bir çeyrek sâate kadar tam tuvâletle hâzır olmaklığımı haber vermesin mi? Artık bizdeki isti'câli görmeli. Çantayı sandûka açarak lâzım olan robamızı çıkardığımız gibi bir anda tuvalet odasına giderek sakalımızı bir a'lâ sabunladık. Yıkadık. Saçı fırça ile sakalı tarakla tanzîm eyledikten sonra gelerek robamızı alaturka siyâh setremizi kırmızı fesimizi giydik hâzır olduk. Bir hizmetçi kız vâsıtasıyla odamızdan birinci kata çıkıp bir mukâbele salonuna getirildik ki: Bütün cemâat burada hâzır idiler. Arkadaşım bizi (Leydi V...) cenâblarına resmen takdîm eyledi. Kadıncağız altmış beşi geçeli beş on sene kadar olmuştur ki: Kıyâm ve kuûdda artık diğer bir insânın yardımına muhtâç kalmıştır. Havâs-ı hamse-i zâhiresinden hiss-i sem' dahi gaib etmiştir. Bâkî dört histen hiss-i nazar kocaman bir gözlüğün muâvenetine muhtâç kalmıştır. Enfiyye hiss-i şem'i bilmem ki: İbtâl eder mi? Adâlatı erimiş ve âdetâ iskelete deri geçirilmiş yâhûd bir torba kemik kalmış kadar za'f-ı cisme dûçâr olanlarda hiss-i lems acebâ kalır mı? Sonra hiss-i zevk nasıl olur? Hâsılı bu fenlerde bilgiç bulunaydım bu bâbta i'tâ-yı hükm ederdim.

Gerçek unutmayalım! Kahire'den çıktığımız günün ferdâsı İsmâîliyye'den vapura girmiş idik. Londra'ya muvâsalatımız on üç gün sonra vuku' buldu.

İstasyondan araba ile misâfir olduğumuz hâneye kadar dahi tam bir buçuk sâatte gelebildik.

Maa zâlik yine şehrin ortasında bulunuyor imişiz.

Takdîm ve takaddüm bittikten sonra çeyrek sâat mikdârı deniz âleminde, vapurda pek râhat gelebildiğimizden vesâireden hikâyelerimizi yüksek sesle "Leydi"

cenâblarına anlattık. Artık yemek kösü dahi ikinci defası olmak üzere dövülmüş olduğundan cemâatçe ayağa kalkarak ikişer ikişer yemek salonuna azîmet edildi.

Hâzır söz sırası gelmişken arz edeyim: Londra'da birinci olarak bu hânede ve sonraları ziyâret ve ikamet idiliğim İngiltere Adası'nın muhtelif şehir ve köylerindeki hânelerde gördüm ki gerek yemek ve gerek çay için bizler de olduğu gibi bir ağa veya câriye cemâatin bulunduğu salona sellemeh-üs-selâm girerek yemeğe veya çaya buyurunuz demek âdeti cârî bulunmayıp ancak bizim Anadolu'nun ekmek saçı şekil ve cesâmetinde bakırdan yapılmış ve mahal-i mahsûsuna asılmış kös-vârî bir münebbihe ve davulcu çomağı kadar bir çomakla sofracı başı urarak hâne halkını bu vâsıta ile sofraya da'vet ediyor idi.

Birinci kös ikinciden çeyrek sâat mukaddem gümbürdüyor. Zîrâ bu müddet zarfında herkes tuvalet odalarına dağılarak lüzûmuna göre kendilerine çekidüzen veriyorlar. Bu husûsta âcizleri birâz alışık bulunmadığım için günde bu vechle beş defa saç fırçalamak, sakalı taramak, iki dirhem bir çekirdek olmak doğrusu gücüme kadar gelirdi.

Bizim (Leydi) arkadaşım olan yeğenine bir hürmet-i mahsûsada bulunmak için refâkat eyledi. Bize de hürmeten kerîmesi (Miss V...) cenâbları refâkat etmiş idi. Bu genç irisi kızcağız iki kere yirmi yaşını doldurmuş olduğundan kendisine münâsib bir refîk bulunamadığım gibi orta bulunan kamet dahi kırmızı fesimle berâber ancak omuzlarına müsâvî olduğundan kafâsına dahi denk değil idim. Hâsılı bu refikim kafâdarım olamaz ves-s-selâm. Yemek resmî gibi yeniyor idi. Bol bol sohbetler edildi. Gülüştük başımızdaki kırmızı fes bir aralık bir bahse meydân açtı. Moda ve yakışık merâklıları bulunan kadın ve kızlar fesin erkeğe şapkadan daha güzel yakışıyor olduğunu iddiâ eylediler.

Yemeğin sonunda birâz tereyağıyla reçel aldık. Merâk bu ya! Reçelin ne reçeli olduğunu sordum. Çilek reçeli dediler.

Çok şey! İngiltere Adası gibi arâzîsi tebeşir tarlası, havâsı ber-bâd bir yerde o kadar bereketli çilek husûle geliyormuş. Demek ki: Tâze tâze sarf olunduktan sonra bir de reçel yapıyorlar.

Tâze çileğin okkası sekiz şilinden on beş şiline kadar satılır imiş. Hâl-bu-ki çilek reçeli hem de hâlis çilek reçelinin okkası ancak beş şilinden veriliyor imiş. Bunun hikmetini bilmediğim hayli merâkıma dokundu. Bizim (Leydi) cenâbları burasını hall

için dedi ki: Memleketiniz olan İzmir'in inciri sağ olsun. İngiltere ahâlîsi ve bütün İngiliz milleti böyle bol ve bereketli çilek reçeli yemeğe muvaffak oluyorlar. Hikâyesine mukaddime olarak fûnûn ve sanainin İngiltere'deki terakkisini zikr etti. Her şeye fenn ve san'ât girdiği gibi çilek reçeline de san'ât ve fenn girmiştir. İzmir vilâyetinden İngiltere'ye gelen çuvallarda basılı kuru incirler hânelere çerez olmak için değildir. Mahsûs fabrikalarında çürük ve kokmuş incirler ezilir tasfiye olunur da sonra bir mikdâr kırmızı boyayla şeker katılarak ateşte çilek reçeli yapılır imiş. Hattâ bizim İstanbul'a ve Mısır'a belki tekrâr İzmir'e kadar da götürülerek bu çilek reçeli halka ve âleme satılır imiş. Yaşasın İzmir'in çürük inciri ki: Bütün dünyâ ağız tadıyla çilek reçeli yesin. İngiltere Adası'nda her şeyin sahîji mevcûd olduğu gibi aslından fark ve temyîzi kabil olmayacak sûrette taklîdi dahi yapılır ve bulunur imiş.

Ba'de-et-taâm herkes odasına biz de bize tahsîs edilen kütüb-hâneye ve odamıza çekildik. Akşâm taâmı yedi buçuk alafranga edildi. Kudûmümüzün ikrâmen salonda cem' olunarak missler güzel şansonlar okudular. Pişano çaldılar. Sâat onda odalarımıza dağıldık.

(13)

Londra'da İkinci Gün

Sabâhleyin pek erken uyandım. Giyinmekte dahi tenbelliği ber-taraf ederek Londra planını önümüze serip evvelâ ikamet eylediğim hânenin sokağını buldum. Artık etrâfı tedkike başladım. Bu vechle yarım sâat mütâlaamda Londra'nın her tarafını cevelân etmiş oldum. Planı cebime atarak bastanumu yakaladığım gibi kapı dışarı oldum ki: Daha hânede çıt yok âdetâ herkes gûşe-i istirahatinde bulunuyor idi. Hânemizin numerosunu defterime kayd ile tahmîn eylediğim cihete yollandım. Sola sonra sağa daha sonra sola bükülerek "Kensington" Câddesi'ne girdim. Bu câddede bir hayli yürüdükten sonra solumda tesâdüf eylediğim yer sodalı kahve satar dükkâna daldım. Kahvecibaşı işkembeci kâsesi cesâmetinde taşâ çarpsanız kırılmaz bir tas ile sözde sodalı ve şekerli kahveyi burnumuza dayadı.

İçilmez ki: İçeyim ayb olmasın diye birâzını içtik. Yarım şilin cerîmesini dahi verdikten sonra yolumuza düzüldük. "Kensington" nihâyetinde ve sol tarafımda tesâdüf eylediğim meşhûr ve gayet cesîm "Hayd Park Garden" nâm bahçeye girdim. Bahçenin tarz-ı tarhı pek sâde ve pek basîttir. Fakat büyük mü büyüktür. Bir zıllını sâatime bakarak sür'atlice nihâyetine erdirdim. Kırk dakikada gitmiş idim. Avdetimde haşmetli

kraliçe hazretlerinin zevci müteveffâ Prens “Albert”in istatüsü karşında bir ağaç kanepede oturarak birâz etrafı seyr eyledim. İstatü hakikaten pek mükelleftir. Ta'rîfî için hiç olmazsa on forma teşkil eder bir risâle yazmalıdır ki: Bunun ehemmiyeti-i sanâiyesi gösterilebilsin. İstatü kaidesinden kubbesi zirvesine kadar ser-â-pâ altınla yaldızlanmış ve binlerle şekillerde oynamalar vesâireler yapılmıştır.

Yarım sâat kadar burada etrafı temâşâ ile vakit geçirdikten sonra bahçeyi birâz gezdi. Cesîm meşe ve yabanî kestane ve çınar ağaçları bazı yerlerinde muntazam ve bazı yerlerinde dahi gelişi güzel sûrette magrûs olup bâkî ser-â-pâ çimenle tezyîn kılınmıştır. Dâhilinde sun'î cedveller ve bir büyük göl yapılmış ve cedveller üzerinde müteaddid köprüler kurulmuştur. Birkaç kere bin ördek, kaz vesâir ehlî kuşlar göl ve cedvellerle mevcûd olup bunların böyle sabâhleyin acı acı bağırmaları hâtırına vatanımız bahçelerinin bülbüllerini getirdi. Bahçe dâhilinde irtifâ'ı ancak dört metro kadar gelebilir. Asvan taşından yek-pâre bir dikili taşâ râst geldim ki: Üzerinde mahkûk bulunan yazı bunun “Victoria Nyanza” Gölü'ne bir tezkâr olmak üzere rekz olunduğunu bildiriyor idi.

Bahçeyi terkle birâz da aşağı yukarı mebânî ve mağazaları temâşâyâ başladım. Yukarıda dahi arz eylediğim vech ile mebânî umûmen basît ve rasîndir. Mağazalardaki emtianın, kesreti ise hakikaten muhayyir-ül ukuldür. Fakat bir şey mübâyaaşı için bir mahalle girilirse buradaki bahâ' ile aynı bir şeyin bizim Mısır'da veya İstanbul'daki fiâtının nasıl fâhiş bir sûrette galî olduğu görülür. Efendim! Bu memlekette geçer akçe İngiliz lirası olup bizim metelik yerine kaim olan ufaklık ise şilindir. Bir şilin bizim para ile tamâm altı kuruş etmiyor mu? İki çift âdî eldiven için on aded şilinimizi minnetlerle aldılar. On beş şiline bir âdî şemsiyeyi alana kadar çektiğimi bir ben bilirim bir de Hudâ!

Zakkum yaprağından kıyılmış kadar acı ve zehirî burnunda tütünün on aded ince sigarası bir şilinedir. Otuz şilin kadar ufak sabâh harçlığını ağzımızın acısıyla yaptıktan ve tamâm iki buçuk sâat şurada burada taban çaldıktan sonra hâneye avdet eyledik. Ammâ herkeste bir telâş bir telâş ki: Değme itsinler...

Hele “Leydi” ve arkadaşım Macur cenâblarının telâşları herkesinkinden ziyâde idi.

—Ne var? Ne oldu ki: Demeye kalmadı. Hepsi birden:

—Biz sizi mutlakan gayb oldu diye telâş ediyorduk. Burasına Londra şehri derler. Sizin gibi pek çok ecnebî burada haftalarla yollarını gayb ederek mahal-i ikametlerinden dûr, mehcûr olmuşlardır. “Leydi” cenâblarının re'yi, eğer siz bir sâat kadar daha tehehhür etmiş ola idiniz gazetelere ve polis merkezlerine i'lân göndererek sizi aratmak idi. Hangi ma'lûmâtınıza i'timâd ile kimseye haber vermeksizin erkence gezmeye ve alışveriş eylemeye çıktınız bakalım?

Artık cevâba lüzûm görmeyerek derhâl cebimdeki planı ve kâğıd üzerine çizmiş olduğum sokak ve köşelerin resmini cemâate irâe eyledim. Vay bunlardaki taaccübü görmeli.

—Daha Londra'ya vürûdu yirmi sâati bulmayan bu Osmanlı centilmenin yaptığı iş ve tuttuğu plan şâyân-ı pesenddir.

Etrâftan “Yes”lerle amelimizi tasdîk ve bizi bir kat daha taltîf eyledileri ki: Netîcesi memnûniyyetlerini câlib bulunan izinsiz çıkmak gibi bir kusûru işlediğinden dolayı ben dahi memnûn oldum. “Breakfast” dedikleri kuşluk taâmını sabâhın sâat dokuzunda ediyorlar. “Lunch” tesmiye eyledikleri öğle taâmını ise ba'de-ez-zuhur sâat bir buçukta yedik.

Cemâatçe taâm etmek hoştur. Fakat yemek pek ziyâde resmî gibi bir sûrette olduğu için yavan gibi kalıyor. Sofrada tam tuvalet bulunmak için yarım sâat evvel süs işine mübâşeret ve mübâderet eylemeli ki: Çeki düzen lâyıkı vech üzere olabilsin. Leydi cenâblarının dâmâdı ve Hindistan'da “Bengal” mülhakatından bir mahall mutasarrıfı bulunduğunu beyân ederek takdîm olunan kumral sakallı, mâî gözlü hoşça yüzlü Mister “White” nâm zât sofrada sol tarafımda ik'âd eyledi. Bu zâtın ağır başlı az söyler, şaka bilmez ciddiyetten ayrılmaz bahisci bir İngiliz olduğunu arkadaşım evvelce haber vermiş idi. Şimdi biz gördük, anladık ki:

Herifci oğlu hakikaten ciddî ve behhas bir adamdır.

Şarkta pek çok muhtelif lisânlar mütedâvil ise de Türk ve Arab ve Acem lisânları bunların umûmuna galebe çalmış olduğu der-kârdır. Ancak bu üç lisândan hangisinin dâire-i tedâvülü daha vasi' diye meydâna bir bahis atıldı. Arkadaşlardan bir miss Arab lisânının dâire-i tedâvülü vasi'dir diye da'vâda bulundu. Bir diğer miss de Acem lisânını iltizâm eyledi. Arkadaşım Macur cenâbları dahi Türk lisânının dâire-i intişârına dâir ma'lûmât verdi. Leydi'nin dâmâdı ise miss'in sözünü tasdîk ile

Arabça'nın bütün şarkta ma'lûm olması tabîi bulunduğunu söyledi. Mes'eleyi yüksek sesle Leydi'nin sem'i dikkatine îsâl eylediler. Munsif kadıncağız dedi ki:

Bu bâbda Mister Asmaî... nin re'yine mürâcaat etmelidir. Şarka müteallik bulunan bu elsine-i selâse bahsi şarklılığı hesâbıyla kendisince daha ziyâde ma'lûm olmak lâzım gelir. Vereceği karârı, edeceği hükmü delîlleriyle bana haber veriniz de son fikrimi o zamâm söylerim.

Öyle ise bu husûsta beyân-ı fikir edeceğiniz centilmen Türk diye cemâat bize tahvîl-i hitâb eylediler. Biz de min gayr-i haddin ber-vech-i âtî fikrimizi sarf eyledik:

—Miss cenâblarının haklı olduğunu berâhîn-i adîde ile teeyyüd edebiliriz. Çünkü lisân-ı Arab takrîben Afrika'nın ekser bük'asında mütedâvil olduğu gibi cezîre-tül Arab ve Suriye ve Irâk ahâlîsi arasında dahi müsta'meldir. Bunlardan başka umûmen Müslümânlar arasında Arab lisânı ma'lûm ve kütb-i Arabiyye mütedâvildir.

Hele bir Müslümânın az çok Arabça cümleler ezberinde olması lâ-büddür. O hâlde lisân-ı Arab'ın dâire-i tedâvülünün bu lisânla mütekellim bulunan akvâm ve kabaîl-i gayr-i müslimeden başka Müslümânların intişâr etmiş oldukları dâire kadar vâsi' bulunması iktizâ eder. Avrupa ulemâsından bir haylisi şimdilerde lisân-ı Arabla iştigâl ediyor imiş ki: O hâlde Afrika ve Asya ve Avrupa kıt'alarınca lisân-ı Arab ma'lûm ve nisbetle az çok mütedâvildir.

Medenîyyet-i Arab, medenîyyet-i hâzıraya vaktiyle hizmet dahi etmiştir. Bu ise o lisânda yazılan kitâbların yardımıyla olmuştur. Lisân bilinmese idi o hizmet bulunmazdı.

Arab lisânında yazılmış birçok kitâblarda nice dür-i yetimler mahfûzdur ki: Bütün şarklıların o ummân kadar büyük olan lisân-ı Arabî ta'lim eylemelerini tervîc eder. Bu ise dâire-i tedâvülünü günden gün tevsî' etse gerektir.

Koca miss cenâbları kendi davâsının te'yîd ve isbât edildiğini gördükçe başını arkaya götürerek gerdanını şişirmeye ve göğsünü germeye başlamış idi. Centilmen Asmaî... haklıdır. Sözüm doğrudur zâhir! Ne zannediyorsunuz ya? diye söylenmeye başladı.

Ben sözümde devâm ederek diyor idim ki:

— Lisân-ı Arab'ın dâire-i intişârını diyânet-i İslamiyye tevsî' etmiş olduğu gibi hikemiyyât ve edebiyyât-ı Arabiyye akvâm-ı gayr-i müsline arasında dahi Arabçayı

neşre hizmet eylemiştir. Eşher-i şuarâmızdandır diye statüsünü rekz etmiş olduğunuz “Shakespeare”’in kuvvetli, rûhlu eş’ârına denk gelebilir cânlı şi’r söylemiş Arab’ta cemâller, hamallar gelmiş geçmiştir. Lisân-ı Arab’ın vüs’at ve kabiliyyeti bahsini arza hiç hâcet yoktur. Her kelimenin birkaç mürârifî bulunmak Arabçaya vergi gibidir. Binâenaleyh kelimât-ı müterâdife ayrılrsa cinsi bir, elfâzı başka müteaddid Arabça lûgatlar meydâna çıkardı. İngiliz lûgat ulemâsından birinin kavline nazaran İngiliz lisânı tamâm otuz aded muhtelif lisân-ı mütedâvilden iktibâs-ı kelimât etmiştir. Maa-zâlik Arabçaya nisbetle yine dar kalır. Maânî-i dakika, kuvvet-i kelimât lisân-ı Arab’a mahsûstur. Beyân ve bedi’lerindeki ulviyyetine İngiliz lisânı şapkasını fırlatsa etse yine vâsıl olamaz. Bediyyâtının envâ’ı İngiltere Adası’ndaki şimendüfer hatlarından daha çoktur. Bir de Mister “White” cenâbları sözümü birdenbire keserek dedi ki:

—İngiltere Adası’nda kaç şimendüfer hattı var biliyor musunuz?

—Evet! Müfredât-ı ma’lûmum değilse de Britanya Adası’nda pek çok şimendüfer hatları olduğunu biliyorum. İstersem haritalarına mürâaatla aded-i hutûtunu dahi ta’yîn ederim. Bu bâbda maksadım kesretinden kinâye idi.

—Kinâye ne demektir? İsbât-ı müddeâda kinâye câiz midir? Siz, Arab lisânının bediyyâtındaki envâ’ı Britanya Adası’ndaki şimendüfer hatlarının adedi kadardır diye haber veriyorsunuz. Hâl-bu-ki: Şimdi bu aded daha mazbûttunuz olmamıştır.

— Cânım! Ya’nî çoktur demek istiyorum.

— O, yes!...

Çattık değil mi? İngiliz kavminin hâli bazı husûslarda pek acâibtir. Bu adamların gerek erkeği gerek dişisi, hâsılı her ne kadarına tesâdüf ettim. Bunlarla görüştüm ise cümlesini şaka bilmez, kinâye anlamaz, fikrine koduğu şeyden dönmez, düz ve bayağı inadçı insânlar olmak üzere buldum. Fakat mümkündür ki: Nükte-şinâs, lâtifeci ve lâtîfeleri dahi pek çoktur. Ammâ bu âcizleri rast gelmedim. Ne yapalım kismetimizde yok imiş zâhir!

Lisân-ı Arab’a dâir pek çok sözler söylememiz lâzım idiyse de şimendüfer hatlarına dâir herifin bizden hesâb istemesi bakıyye-i kelâmı bize unutturdu. Acem lisânını iltizâm eden kızcağızı mahzûn bırakmamak için dedim ki:

—Lisân-ı Fârisi pek tatlıdır. Derece-i ehemmiyyeti Arabça kadar gelemese dâire-i intişârı hayliden hayli geniştir. Bilâd-ı Fars’tan mâ-adâ bütün memâlik-i

Osmaniyye’de eli kalem tutanlar az çok Fârisi’ye âşinâ bulunurlar. Eş'ârı mübâlâgasıyla berâber yine makbûldür. Kütüb-i edebiyeleri kelimât-ı hakimiyeye ile dolmuştur. Bizler her hâlde şâyân-ı istifâde bulunduğumuz için kitâblarını mütâlaa ile mütelezviz oluruz.

Acem lisânı Afganistan’da mütedâvil olup Hindistan’da dahi oldukça mütedâvildir. Ulemâ-yı Hind’in nazar-ı i'tibârlarından dûr değildir.

Mister “White” sordu ki:

—Siz de Fârisi bilir misiniz?

=Evet! Evvelce de haber verdim a. Umûm Osmanlılara bu lisân hafî değildir.

—Öyle ise... diye herifceğiz mükemmel bir sür'atle fakat İngiliz teleffuzuyla Fârisi söylemeye ve bizden Fârisi olarak cevâblar istemeye başlamasın mı?

Vay!... Bizim Fârisimiz buna cevâblar verecek kuvveti hâiz midir? Ne gezer! Meğer bu bâbdaki ilmimiz kitâblarda okuduğumuzu anlamak ve nihâyet söylenen sözü bilmek imiş.

Dedim ki:

—Hayır dostum! Biz Türklerin, gerek Arab gerek Acem lisânlarında olan ma'lûmâtımız kitâblara mahsûr gibidir. Yazılmışı anlarız. Bazı kere birâz da yazarız. Söyleneni oldukça biliriz. O lisânlarla tekellümümüz ise sarf-ı nazar pek ağırdır. Buna sebep dahi tecrübe-i lisâniyyede bulunulamamasıdır.

=Olmaz ki: O hâlde bu kadarıyla bir lisân bilinmiş sayılmaz çünkü ilm-i elsine üç dereceye maksûmdur. Birincisi yazılmışı anlamaktır.

İkinci derecesi söyleneni anlamak ve doğruca anlamaktır.

Üçüncüsü ki: Derece-i nihâyesidir. O lisân erbâbı gibi yazmaktır.

Bu üç dereceyi birden hâiz olmayan kimseye o lisânın âlimi denemez.

O hâlde bir lisânı işitmek veya okumakla anlar ve söylemek veya yazmakla anlatır adamlara lisân biliyor denir. Yoksa yalnız okuyup anlamak veya işitip anlamak kâfi görülmez.

—Evet! Öyle olmak lâzım gelir.

Mister dostumuzun sözlerini çâr nâ çâr tasdîk eyledik. Ne yapalım herifcioğlu sözünde haklı değil mi? Kavmimiz arasında Fârisi ile iştigâlden ziyâde lisân-ı Arabla

iştigâl edenlerimiz pek çoktur. Fakat bir insâfla bakalım: Bunların arasında yüzde belki de binde kaç kimse buluruz ki Arabçayı Mister'in dediği vech üzere biliyor ya'nı Arabçayı lisânen ve kalemen tefhîm ve tefehhüme mâlik ve muktedir. Yalnız Arabça yazılmış bir kitâbı anlamak ile o lisânı bilmiş sayılır mı? Ne ise.... Burası uzun bahstir.

Türk lisânının dâire-i intişârının vüs'atini da'vâ eden arkadaşım Macur cenâbları sordu ki:

Türkçenin dâire-i intişârının vüs'at veya ademine dâir de beyân-ı fikir eder misiniz? Çünkü netîce-i mes'eleyi “Leydi” cenâblarına arz edeceğiz.

= Evet! Az kaldı ki: Bahsin bu cihetini unutacak idik. Fakat bu bâbtaki ma'rûzâtım uzunca olursa da dinlemenizi hemân şimdiden ricâ ederim. Zîrâ Türkçenin dâire-i intişârından mâ'adâ bu lisâna âid bazı havâssını dahi arz etmek isterim. Evvelâ şunu beyân edeyim ki: Türkçe lisânının dâire-i intişârı Arabçanın ki kadar vâsi' ise de dâire-i tedâvülü daha vâsi'dir.

Arabçanın tedâvülü Afrika ve bilâd-ı Arab'da umûmî olup Asya ve Avrupa'da ise husûsîdir. Türkçenin tedâvülü ise Avrupa ve Asya'da hemân umûmî ve Afrika ve bilâd-ı Arab'ta husûsîdir. Bosna-Saray'ından al da Asya-yı Sugra ve Kübra'da sâkin Müslümânlar ale-l-ekser Türkçe ile mütekellim bulunuyor. Hattâ Çin ahâlîsinde bazı kimseler ile iki sene mukaddemi İskenderiyye'de görüştüm. Bunlar Türkçe tekellüm ediyorlardı. Memleketlerinin ismini sordum. Çin'in Kaşgar cihetinde vâki' “Akhisar” şehri diye haber verdiler. Irâk, Cezîre'tül Arab, Hıta-i Mısriyye Trablus Garb küberâsından ekserîsi Türkçeye âşinâ ve hemân dâima bu lisânla mütekellimdirler. Türkçenin muhassenât cihetinde şimdilerde tekellüm edilen Arabçadan ahsen bulunduğunu sûret-i mahsûsada sem'-i dikkatinize arz ederim. Çünkü gerek Çin ve gerek cihât-ı sâire Türkleriyle âcizleri Türkçe mükâlame ve muhâdese eyledim. Bunlara tefhîm-i merâm ettim. Söyledikleri Türkçe sözlerini dahi anladım. Yalnız telaffuz ve tarz-ı ifâdeleri yerlerine göre muhtelif. Gelelim Arab lisânına! Her memleket hattâ her köy ahâlîsi bir türlü Arabça söyler. Bedevîlerin sözündeki ihtilâf ise ta'dâd ve tahdîdi muhalldir. Dünyâda kaç Bedevî kabile varsa hemân o kadar muhtelif lehçe ve istilâhları vardır. Bunlar yekdiğerinin lehçesini muâheze ederler ve istilâhlarını bilmezler. Merakeş Arabçasıyla Mısır ve Hicaz Arabçasını yan yana getirseniz bunların Arabçadan başka ayrı iki lisân olduklarına hükm-i kat'î verirsiniz. Suriye Arabçasıyla Trablus Garb Arabçasını daha başka bulursunuz. Arabçanın asıl şâyân-ı dikkat ciheti hiçbir diyârda

tekellüm edilen Arabçanın kütüb-ü Arabîyyede kaldığı vech üzere bulunmamasıdır. Asıl Arabça Latince gibi kitâblarda mahfûz kalmış, mütedâvil Arabça ise bundan doğma ve yetmiş iki buçuk muhtelif lisândan toplama türlü türlü nev' ve kaideleri var lisânlardır. Türk lisânı bu husûsta Arabçaya makîs değildir. Evet: Bunda dahi muhtelif telaffuzlar vardır ammâ ne Arabçanınki gibi ne de o kadardır. Hele on dört on beş seneden beri Osmanlı erbâb-ı kalemi tarafından edilen himmetlere ve gayretlere Türkî lisânı hiçbir asırda tesâdüf etmemiştir. Bunun içindir ki: Şimdilerde Türkçe bir fesâhat-ı mükemmeleyi hâiz bulunuyor. Lisân-ı kalemî erbâbı lisânı-ı avâm derecesinde açık söyletmeye başladığından umûma Türkçe söyleyenler kitâblardan kolayca istifade ediyorlar. Fünûn-i hâzırânın her türlüşünden Türkçe lisânda ya tercüme veya te'lîf kitâblar peydâ olmaktadır. Memâlik-i mahsûre-i şâhânenin hâricinde sâkin Türklerin lehçe ve tarz-ı ifâdeleri birâz başka olduğu hâlde İstanbul'da neşr olunan kütüb-i fenniyye ve edebîyyeyi celb ile tahsîl-i maârif ediyorlar. Bu gidişle lisân-ı kalem fesâhat tâmmesini bulur ve bütün Avrupa funûn-i metedâvilesi Türkçeye tercüme olunursa zanneder misiniz ki: Biz Türkler artık funûn-i tahsîl edelim diye senelerle ecnebî lisânı ta'lîmî yolunda ömrümüzü zâî' edeceğiz? Sanır mısınız ki: Osmanlı erbâb-ı funûnu tarafından bütün funûn-i hâzıra-i Avrupavîye Türkçeye nakl olunduktan sonra Kaşgar'a kadar dolmuş bulunan Türkler bu kitâblar sâyesinde tenvîr-i efkâr etmeyeceklerdir.

Türk lisânının kavâid-i muttaridesine hiçbir lisânınki mukis değildir. İşte İngilizceniz meydândadır. Türkçenin umûm muttarid kavâidine karşı kaide-i muttaride olsun İngilizce'de bulunur mu?

Arkadaşlardan birisi:

—Centilmen! Bu bâbda ben de sözünüzü tasdîk ederim. Zîrâ meşhûr Profesör “Maks Müller” ve “Charles Wells” ve “Red House” efendiler yazdıkları kitâblarında, söylediğiniz gibi Türkçenin kavâidi muttarid diyorlar.

Ben sözümde devâmla

—Türkçe bugünkü günde bir fenn lisânı derecesine, vüs'atine gelmiş, şarkın en büyük lisânı bulunan Arabça kadar kelimeleri tekâsür etmiş ve dâire-i tedâvülû Arabçanınkini geçmiştir. Bununla berâber istikbâlinde daha başka bir parlaklık bulunacağı şu hâlinde gözlere çarpmaktadır.

Yemek nihâyete ermiş idi. Zîrâ “Puding” denilen keşkekli sütlaç ile “Karye” tesmiye eyledikleri zencebilli çemenli pilav hâtime-i taâm olarak gelmiş idi. İngilizlerin

“Karye”lerini pek sevdim. Zîrâ hamd olsun Osmanlılığım sâyesinde hergün taâm nihâyetinde tenâvül eylediğim pilava benzediği gibi içindeki çemeni bizim Kayseri pastırmasını ve zencebilli koca ninemi hâtırıma getiriyor idi ki rahmetli ninem her soğuk olduğunda zencebille şekeri kaynatarak iç şifâdır diye bana filcan salcan içirirdi.

Hulâsa-i ihbârâtımız yüksek sesle “Leydi V...” cenâblarının kulağına söylediler. Muhterem kadıncağız davâmızı ne redd ne tasdik etmeyerek dedi ki:

—Profesör “Maks Müller” şurada komşumuzdur. Bir kere ona sormayınca cevâb vermekliğim münâsib olamaz.

Ba'det-taâm kadınlar salona biz centilmenler ise tütün odasına dağıldık. Yarım sâat sonra arkadaşım “Cab” dedikleri iki tekerlekli bir arabaya binerek “City” denilen banka ve ticâret-hânelerin olduğu mahalli tur eyledik.

Ba'de-z-zuhur sâat beşte hâneye avdetle eşyâmızı sardık sarmaladık. “Victoria Station” nâm mevkif direktörüne bize bir araba göndermesi için evvelce telgraf verilmiş olduğundan sâat beş buçukta iki atlı kocaman bir istasyon arabası gürültüsünü kapımız önünde kesti.

Avrupa’nın başka taraflarında olduğunu bilmiyorum. Fakat İngiltere’de insân istediği hâlde istasyon müdürüne haber verir de kendi ve eşyâsını hânesinden istasyona nakl için araba celb edebilir. Böyle olduğunu gördük öğrendik. Hemân eşyâmızı arabanın üstüne kendimizi içine tahmîl ederek hâne halkına ve husûsen “Leydi” cenâblarına vedâ' eyledik.

Arabamız kamçısını bir kere havâda şakırdattı. Atlar dört na'la arabamızın tekerleklerini tedvîre başladılar. “Kensington” Câddesi’nden sonra sağa sonra sola “Prenc Of Wales” Sarayı’nın önünde ve “Nelson” Meydânı’ndan geçerek “Victoria Station” mevkifine geldik. Arabamızdan atladığımız gibi arkadaşımın zevcesini dahi elinden tutarak indirdikten sonra burada bereketle bulunan mevkif hammâlları tarafından arabanın üstünde yığın edilmiş eşyâmız birer birer alınarak bir tarafa istif olundu. Arkadaşım derhâl biletlerimizi aldı getirdi. “Cambridge Walves”e gidecek olan tren vagonlarından üçüncü mevki'e mahsûs bir kompartmana yerleştik.

Hani ya! Eşyâmız nerede kaldı ya? Suâlime arkadaşım –Telâş etmeyiniz. Cambridge’e muvâsalatımızda tas tamâm orada buluruz. Dedi. Londra içinde bulunan istasyonları bilmem ki: Bir azamet-fûruş olmak için midir nedir? Gayet büyük ve mükellef sûrette binâ eylemişlerdir. Bunlarda birkaç bin kişi birden bulunsalar yine

zahmetsizce istedikleri gibi girip çıkabilirler. Bir cihetten istasyonların bu kadar büyük yapılmasında hakk daki vardır. Londra gibi insân deryâsı bir şehrin kapıları demek olan istasyonlarının elbette vâsi' bulunması lâzım gelir. Kıyâm çanının son tokmağı katârımızı arkasına bağlamış olan lokomotifin düdüğü sadâsına bir mebde'-i ittihâz edildi ki: Arkasından puf paf gürültüsü katârın tekerleklerini tedvîre başladı. Thames nehri üzerinde bulunan kocaman bir demir köprüyü ubûrumuz esnâsında pencereden başımı çıkararak nehrin ve şehrin azametine, bir de köprünün cesâmet ve metanâtine baka kaldım. Efendim! Bu demir köprünün üzerinde yalnız yan yana sekiz hatt şerîf ferş edilmiştir diye haber veririm vüs'atini ta'rîf etmiş olabilir miyim? Katârımız küçük bir mevkifte dört dakika kadar durduktan sonra yine yoluna devâma başladı. Bazı yerlerde hânelerin sakfı yolumuzla berâber olduğu görülüyordu. Bazı yerlerden dahi geçtiğimiz vakit üzerimizde bulunan köprülerin şimendüfer yolu bulunduğu biliniyordu. Bu vech ile Londra şehrini yarım sâatte hitâma erdirerek tarlalar arasından gitmeye başladık.

Her taraf yeşil atkal ferş edilmiş gibi çimenlerle mestûr, saksılar tertîb edilmiş gibi türlü eşcâr ile müzeyyen bulunuyor, üçü beşi bir arada olan hâneler ise bitmek ve tükenmek bilmiyordu. Üç büyük serdâb “tünel” geçerek Londra’dan kırk kilometro mesâfe bu'dunda bulunan “Cambridge Walves” kasabasına tamâm bir sâate muvâsalat eyledik.

(14)

Cambridge Walves’e Muvâsalat

Eylül-i efrencînin yirmi sekizinci Pazar ertesi günü vakt-i zuhurdan beş sâat sonra Cambridge Walves istasyonuna çıktık. Arkadaşımı istikbâl için iki hemşîresi ile bir birâderi buraya gelmişlerdi. Şehrin kenârında ve cihet-i garbiyyesinde bulunan bu istasyon iki tünelin arasında, binâenaleyh bir dere içinde olduğundan yirmi kademeyi mütecâviz bir merdivenle çıkarak şehri görebildik. Evvelce hâzır edilmiş olan iki landoya yerleşerek yola düzüldük. Sokaklar öyle Londra’da görüldüğü gibi insân deryâsı değildir. Kırk elli adımda bir kere ancak bir erkeğe veya bir kadın ile bir erkeğe tesâdüf olunabiliyor idi. Şehir ârızalı bir yer üzerinde binâ edilmiş olduğundan sokakları enginli ve yüksekli ise de hakikaten güzel ve kavî bir sûrette şose yapılmış idi ki: Arabamızın tekerlekleri buz üzerinde çekilen kızak gibi kayıyor zann ediliyor idi. On dakikada şehri bitirdik. On dakika sonra da üç hafta ikamet etmeliğimiz musammem olan villaya geldik.

Şehrin şimâl-i garbiyyesinde bir bayırın üzerinde takrîben yirmi dönüm kadar lâtif bir bahçeden ve içinde mebnî iki katlı kutu gibi bir hânedan ibâret bulunan bu villa arkadaşımın teyzesi “Miss M...” cenâblarının mâlikânesi imiş bilmem a! Londra’yı bıraktıktan sonra buraya kadar görebildiğim ârızalı arâzî çimenler ve çiçeklerle ma'mûr ve muntazam yollarla her taraf yekdiğerine muttasıldır. Cambridge Walves’ten villaya kadar olan bir câdde o kadar külfetli dikkatli yapılmıştır ki: İnsân buradan geçtiği vakit ustasının zevk-i selîmine aferin-hân olarak her hatvesinde görüp terk ettiği dil-rübâ manzaralara yana döne nazar-ı hasretini atf eylemekten kendisi(ni) alamıyor. Câdde yirmi beş metro kadar vüs'atli olup on beş metrosu orta şosesi beşer metrosu dahi iki yandan piyâde kaldırımlarıdır ki: Yaban kestanesi ve çınâr ağaçları ve her ağacın dibinde magrûs türlü çiçeklerle müzeyyendir. Bundan başka yaya kaldırımları iki yandan çakıl taşıyla döşenip ortadan dahi kırmızı tuğla ile yapılmıştır. Her beş ağacın arasında güzel bir gaz feneri direği merkûz olup her yüz metro mesâfesinde dahi balyemez toplara benzer kırmızı boyalı bir direk posta sandûkı olmak üzere dikilmiştir. İki taraflı görünen hâneler villalar, bahçeler ve ormanlar içinde olup duvar makamına kaim olmak üzere de bir buçuk metro irtifâ'ında çekilen parmaklıklar türlü sarmalıklar ve çiçeklere bürünmüşlerdir. Bahçe kapıları ise ağıl ve mandıra kapıları gibi ağaç kafesten ibâret fakat sevimli şeylerdir. San'atlı kırkılmış bu ağaçlar câddeyi yeşil bedestân hâline getirmiş olduğu gibi iki taraf bahçe duvarları dahi türlü şükûfelerle muhât bulunduğundan bu bedestân büyük bir çiçekçi dükkânı yerini tutmuş idi. Arabalarımız bahçe kapısından içeri girerek hânenin kapısı önünde durduğu vakit, başları dantelâdan yapılmış beyâz tâkyeli iki hizmetçi kız kapı önünde zuhûr ederek semsiyye gibi baston gibi el eşyâmızı kemâl-i edeble ellerimizden topladılar. Birinci kapıdan iki hatve sonra, ikinci kapıdan içeri girdiğimiz vakit artık “Misis M...” cenâblarını burada istikbâlimiz için ayak üzerinde bulduk. Misâfirlerini der-âguş bu fâkir ile de musâfaha eylediler. Cemâatçe salona girilip yemek zamânına kadar hem râhat hem lâf edildi. Sâat yedi buçukta yemek için birinci kôsuruldu. Herkes zâtına tahsîs edilmiş olan odalarına tuvaletini icrâ için dağıldılar kendi odamı daha öğrenemediğimden nerede saçımı sakalımı fırça ve taralayacağımı arkadaşımından bertakrîb sormak üzere iken bir güzel hizmetçi kız

— Buyurunuz —Sir... diye bizi aldı küçük bir odaya götürdü ki: Burada iki fırça ile bir havludan başka İngiliz vapurlarında gördüğüm gibi, açılır ve kapanır musluklu “lavabo” var idi. Bayağı hiddetimi mu'cib eşyâm nerede kaldı! Hiç olmazsa gömlek

değişmek lâzım idi. Bu küçük odada bir sandalye bile yoktur ki: İnsân fesini üzerine kosun. Ne ise... Burası babamızın hânesi değil a! İsteddiğimiz gibi kumandaya hakkımız olsun. Yalnız yüzümü yıkamakla iktifâ ederek birkaç dakikada tekrâr salona avdet eyledim. Biraz sonra bütün cemâat yine bir araya geldik. Artık ikinci kôsün gümbürtüsü istihâlâra keremiyyet getirdiğinden yemek salonuna çift ve tek olarak duhûl edildik. İngilizlerle İngiliz medenîyyet-i manevîyesini kabûl eden benî beşerin afvlarına magrûren karilerime şurada azr derim ki: İngilizler esîr-i âdettirler. Resmînin hâricine çıkamazlar. Âdet-i müttehizeleri bulunan bir şey her ne kadar külfetli ve ma'nasız olursa olsun yine harfîyen icrâsına kendilerini edeben mecbûr bilirler. Vakitlerini nakd tanıyan bu kavim yemek ve içmek husûsunda her gün dört sâat kadar zamânlarını tuvalet ve yemek salonlarında heder ederlerse acebâ muâhezeye şâyân olmaları lâzım gelmez mi.

Yemek masasının etrâfında mevzû' sandalyelere oturmak için âyîn, dîn icrâsı bunlarca âdet olmuştur. Cemâatçe masanın etrâfında herkes kendine mahsûs sandalyesinin yanında ayaküzeri durup sofrâ reîsi tarafından okunan duâya âmîn-hân olduktan sonra yerli yerine oturuyorlar. İşte bu vech ile herkes sandalyesine biz de “Misis M...” cenâblarının sağ cenâbında oturan yeğenin gelini cenâblarının sağında besmele-hân olarak ahz-i mevki' eyledik ki: Muvâcehemize arkadaşımın hemşîresi olan bir çift yirmi yaşında gelir bir miss kurulmuş idi.

Cemâatimizin yekûnu beş kadın üç erkekten ibârettir. Bunların ne cemâlinden ne kemâlinden bahse şimdilik lüzûm olmayıp yemekleriyle bu bâbdaki âdetlerini haber vermek daha fâidelidir zannederim.

Sofrada riyâset bittâb hâne sahibesi cenâblarına âid bulunduğundan yemekleri getirmeye me'mûr olan güzelce bir madmazel kocaman ve ağzı kapaklı gümüş bir çorba tasını getirdi ihtiyâr reîsenin önünde vaz' eyledi. Sekiz aded çorba tabağı dahi yekdiğeri üzerine konmuş olarak getirdi verdi. Güzel bir gümüş tepsi üzerinde mevzû' çorba kepçesini dahi diğer güzel bir madmazel getirdi takdîm eyledi. Reîse cenâbları çorba ihsân edeceğini misâfirlerine şöylece sormaya başladı.

—Çorba ister misiniz!

—Maa-l-memnûniyye.

—Bir kepçe daha ister misiniz?

—Hayır? Teşekkür ederim.

En sonraya kalan tabak reîsenindir. Çorbanın tatsız, hele tuzsuz olduğunu ilk kaşıktaki idrâk ile istediğim kadar tuzu çorbama saçtım. Arkadaşlar hiç tuz komağa lüzûm görmedikten başka şöyle güzel çorba lâtif çorba olmuş ki: Diye methden çorba içmeye ağızları bile varmıyordu.

Balık, et, tavuk biri biri arkasınd ageldi. Fakat insâf yâhû! Bu yemeklerde yenecek hâl kalmamış. Diyebilirim ki: Yediğim balığın ölüsü şu dâr-ı dünyâda diri ikenden ziyâde muammer olmuştur. Et lokmasına gelince “Rostbif” tesmiye eyledikleri kızartılmış öküz budu, en azdan altı aylık bir şeydir. Âdetâ koku peydâ eylemiştir. Haşlanmış tavuk ise iki kuluçka müddetini mutlakan matbahta meyyitâne imrâr etmiş olsa gerektir. Etlerin yanında tabağa istif edilen patates ve lahana ve pancar haşlamaları ile hıyar salatasını hattâ cümlesini tuzsuz olarak takdîm eylediler. En son “Karye” denilen ve yukarıda nasıl olduğu haber verilen çemenli tarçınlı Hindistan pilavı geldi.

Aya... Bu birâz yemeğe şâyândır. Arkasından “Puding” dedikleri sütlaç daha arkasından meyve dahi takdîm edilerek kemâl-i iştihâ ile yedik! Lâkin içmedik ha. Bunlar yemekte sofraya şarâb şişelerini komıyorlar. Şarâbları yok da değildir. Var ammâ sofracı kız gelip yavaş sesle efendim şarâb ister misiniz suâlîne maa-l-memnûniyye cevâbını verirsiniz var. O da nihâyet yarım bardaktır. “Viski” dedikleri arpa rakısından bir mikdârının kabl-et-taâm yarım bardak su ile karıştırarak iştihâ açar diye arkadaşım içti idi. Sofrada olunan muhaverinin en ehemmi kırmızı fesin şapkadan ziyâde insâna yakışabileceği idi ki bu da şâyân-ı kayd değildir.

Taâm müddeti artık hitâm bulmuş olduğundan cemâatçe ayağa kalkılarak hanımlar salona gittiler. Biz ise doğruca bilardo odasına gelerek cigaraları telledik. İngilizlerde kadınlara hürmet ve riâyet Fransızlara nisbetle fersah fersah geri bulunduğu hâlde cigara içmek için başka odaya çekilmemiz bayağı istigrâbımı dâî oldu ise de sonraları gördüm ve öğrendim ki: İngilizler ancak kendi familyaları hakkında fevk-al-âde hürmet ve riâyetle bulunurlar. Tütün odalarının ayrı bulundurmaları ise hanımlara hürmetten ziyâde kanûn-ı sıhhate mürâât ederek hâneyi tütünün murdâr kokusu ile kokutmamak ve “nikotin” denilen tütündeki zehri râst gelen odaya sirâyet ettirmemek için imiş. Cigaramızı içtikten sonra salona gelerek hanımlar arasına katıldık. Hanımların hâne sâhibesinden başkaları birer birer piyano başına geçerek icrâ-yi ahenk eylediler. Opera parçaları okudular. Burada bu gece öğrendim ki: Aksâ-yı şarka kadar medenîyyet-i hâzırayı biz neşr eyledik diye da'vâ eden İngilizlerin kibâr hanımları

arasında birâz Fransızca söylemek ile bir mikdâr da piyano çalmak modadır. Bu ilmleri hâiz olamayan bir kadın kabalıkla ithâm olunuyor.

Sâat on bire kadar bu vech ile eğlendik. İstirâhat zamânı hulûl eylediğinden arkadaşım beni alarak bu villanın civârındaki bir hânede ücretle tutulan yatak odama kadar beni getirdi. Evvelâ hâne sâhibi bulunan familyaya prezante ederek dedi ki:

—Azîzim! Miss cenâbları sizin için villa derûnunda oda ihzâr edemediğine müteessif bulunuyor. Gördünüz a? Villa dardır. Misâfir çoktur. Fakat bu odada ancak yatacaksınız sabâhın sâat yedisinden akşamın onuna kadar olan vaktinizi villada geçireceksiniz.

Yatak odama girdiğimde gördüm ki: Çantalarım oradadır. Burası her ne kadar basît bir sûrette mefrûş idiyse de temizliğine hiç söz istemez. Çarşaflar zanbak gibi görünüyordu. Soyunup giyinerek şöyle deliksiz sekiz sâat bir uyku çekmişim.

Uyandığımda giyinmek ve süslenmek için ömrümün kocaman yarım sâat bir müddetini tükettikten sonra derhâl villayla geldim. Hizmetçi kızlar odaları temizlemekle meşgûl olduklarından ve cemâat ise daha yatak odalarında bulunduklarından kendimi boş yere salonda habs edeceğime bir kere bahçeyi gezerek tarz-ı tarhını gözden geçirmeye karâr verdim. Karârımı icrâ ettim. Ortalık alaca güneşli idi. Rivâyete nazaran bu havâ İngiltere'nin en güzel güneşli bir günü imiş sonraları gördüm ve inandım ki: Böyle alaca güneşli bir havâ sahîhan Britanya cezîresinin en güzel ve mergub günlerindendir. Bahçe on dönüm kadar gelebilir mâil bir satıhtan ibârettir. Ancak öyle Fransız bahçeleri gibi bin türlü nefis tarh-ı mukassîlerden müşekkel değilse de tabîî ricâli taklîden yapılmış güzel bir bahçedir. Meyveli olarak armud, erik, elma, fındık, ceviz ve kestane ağaçları ve birçok meyvesiz ağaçlar muntazam ve gayr-i muntazamn bir sûrette bulunuyor idi. Münâsib yerlerde dahi soğan, pırasa, lahana ve bakla ekilmiştir. İsmi bildiğim ağaçlardan çam, katran, ladin, ardıç, çınar ve meşe mevcûd olup bilmediklerimden dahi vardır. Sâkî dalları ve yaprağı büsbütün dikenden ibâret bir nev' ağaç dahi vardır ki: İsmine İngilizce maymun ağacı diyorlar. Bahçenin bir yerinde jimnastik için kurulmuş bir salıncak bunun yanında Japon tarz-ı mi'mârîsinde yapılmış bir baraka vardır. Bir mahalline dahi dört kovan bal arısı yerleştirilmişti. Üzeri örtülü etrâfı tel kafesli bir kümeste dahi on kadar tavuk ve horoz bulunurdu ki: Miss cenâblarının kuşluk taâmılarına tena buyurdıkları yumurtaları bu kümes-nişîn tavukları der-uhde etmişlerdir.

Kazanı, masûraları tarz-ı binâsı bir fabrikadan farklı olmayan ser, mevsimsiz sebze yetiştirmeye tahsîs edilmiştir.

Alt başında “tenis” dedikleri kepçe ile oynanan top oyununu oynamak için ihzâr edilmiş bir meydâncığın civârında bir göl mevcûddur ki: Derûnunda beslenen türlü balıklar ara sıra Miss cenâblarının sofrasında arz-ı endâm etmek şerefini ihrâz ederlermiş.

Bahçeyi cevelânım esnâsında nazar-ı hayretle gördüğüm bir şey vardır ki: Orada yirmi santimetro kadar tûlinde güzel taş dikilmiş bir kabirdir. Meğer koca misisin birkaç sene mukaddemi vefât eden sevgili köğeginin burası merkadi imiş taş yürekleri acıyıp da bir lokma ekmeği vermedikleri için fukâralarını sokaklarda kıvrıla kıvrıla aç öldüren İngiltere ağıniyâsı arasında böyle hayvânâta merhamet edenler pek çoktur.

Dünyâda âkıllara fikirlere gelmedik garâbeti İngilizler yaparlar. İngiltere ağıniyâsından biri tahtada bin lirayı acezeye mesken yapılmak ve nafaka olmak üzere fukarâ sandûkına göndermiş yolda tesâdüf ettiği körtürüm zavallı bir sâileye bir “peni” bizim on para kıymetinde bakır akçedir- ihsân etmemiştir. Zannımca İngilizlerin fukarâ ve acezeye şefkat ve merhametten ziyâde şöhrete meyyal bulundukları bu hâlleri netîce veriyor. Zîrâ fukarâ sandûkına gönderilen akçe gazetelerle i'lân edilecek kendisinin asrında hâtem-i tât olduğu dünyâyâ bildirilecek mehâfil mahâfil ü mecâmi'i benî beşerde medh ü senâları okunacaktır. Acından titreyen bir fakîre gizlice verilecek akçe edilecek muâvenet hiç de bâdî-yi şöhret olamaz değil mi?

Alimallah! Dört yüz milyona karîb benî beşerin idâre-i umûrunu der-uhde ederek hayr ve bereketlerini Britanya cezîresine akıtmakta bulunan ve servet ve sâmânlarıyla avâlîme fahr ü mübâhât etmeye çalışan İngilizlerin pay-ı tahtında dolaştığım zamân öyle fakîrlere tesâdüf ettim ki: Bacağına taktığı pantolonu setr-i avreti için kâfi gelmemiştir. Öyle meh-pâre fakîr kadınlara râst geldim ki: Umûmu bahçelerde bulunan taş kanepayı karyola ittihâzıyla üzerlerine kıvrılmışlar da yalnız yüzlerini yağmurdan saklamak için bir yırtık şemsiyyeyi siper almışlardır. Cânım! Altı taş, üzeri yağmur, havâ soğuk, arkası çıplak ve karnı aç buna cân tahammül eder mi? Etmez ise ne olur? Ne olacak? Gazetelerin havâdis-i mahalliyye kısmında “Bu sabâh belediye bahçesinin taş kanepesi üzerinde meyyiten yatmakta bulunan on sekiz yaşında bir kız polis tarafından kaldırılıp teşrih edilmek, soğuktan mı yoksa açlıktan mı vefât etmiş

olduğu bilinmek için fukarâ hasta-hânesine teslîm edilmiştir” diye bir fıkra okutmaktan başka bir şey olamaz.

Saded hâricine mi çıktım ne? Afv edersiniz. Ne diyor idim? Ha! Evet! Bir kapısı bahçeye bir kapısı yemek salonuna açılır beş metro arzında sekiz metro tûlinde dört metro kadar irtifâ'ında sâde ve münakkaş câm levhaları demir çerçevelere geçirmekle vücûd bulmuş bir ser dâhiline girdim. Kenârına müdrec saksılık yapılarak üzerleri yüzlerle muhtelif çiçek saksılarına mesken olmuş idi. Serin dâhilen etrâfı üç sıra demir borularla kuşatılıp lüzûmu hâlinde bunlar matbah kazanından alacağı sıcak su ve buhâr vâsıtasıyla seri istenilen derecede teshîn ederlermiş. İki aded üzüm ağacı bu serin tavanından asılmıştı ki: Üzerinde bulunan üç salkım siyâh üzüm cinsinin âdîliğini gösteriyordu. Tuhaf şey! Üzüm ağacının kökleri dışarıda kalmıştır. Serin ortası boş bulunup hasır ve kamış sandalyeler şuraya buraya konarak cülûsa tahsîs edilmiştir.

Sâat dokuzu urduğundan “breakfast” ya'nî oruç bozma, Türkçesi kuşluk taâmı zamânı gelmiş idi.

Yemek salonundan geçerek doğruca bilardo odasına vardım. Hizmetçi vâsıtasıyla odamdan buraya celb eylediğim birkaç kutu İstanbul şekeriyle bir o kadar oyalı İstanbul yemenîlerini alarak salona geldim ki: Bütün arkadaşlar burada bulunuyorlardı. Şarkilik hele Osmanlılıkta gönül almak için hediye vermek âdeti cârî olduğundan vesâiresinden bahsle şekerle, yemenîleri cemâate tevzî' eyledim. Vay bunlardaki memnûniyyet ya teşekkürün bini bir paraya indi. Medh ü sitâyîşlerin envâ'ı gazetelerde okunan kabûl olmayacak türlü duâ'lar kadar tekâsür eyledi.

Kuşluk taâmları “lunch” dedikleri öğlen ve “diner” tesmiye eyledikleri akşam taâmlarından daha hafif daha külfetsiz olup kendi hesâbımca en temiz ve mi'deye dokunmaz yemekleri kuşluk için yaptıkları şeylerdir. Bir tas sütlü çay veya kahve, tereyağı, reçel, bir dilim kızartılmış ekmek, bir aded alakok yumurtadan başka tereyağında kızartılmış bir aded balık veya bir küçük parça biftek kuşluk taâmını terkib ediyor.

İngilizlerce taâm zamânı kemâl-i şetâretle mürûr ediyor. Bencesi taâm zamânım pek feylesofane oluyordu. Zîrâ mukayesât-ı hikemiyye, münâkasât-ı felsefiyye, cem'i-i azdâd ve İngiliz küberâsındaki istibdâd ve tettebbu'-ı âdât fikirleri hep yemek salonunda zuhûra geliyordu. Bu salonun tezyîni için ta'lik edilen tabloların kıymeti dört bin lira kadar olduğunu ma'rız-ı fahrda sâhibe-i hâne cenâbları hikâye eyledi ammâ yemek

hânedan ziyâde bir müze salonuna ta'lîke şâyân şeyler intihâb edilmiş olduğunu hiç de düşünemiyordu. Bu tablolar müteveffâ hâne sâhibini, bir sürü koyunun mandıra önünde yatmasını, at yarışını, ekin tarlasını ve bunlara benzer taş ve ağaç ve hayvân resimlerini gösteriyorlar. Zevk yok ki: Nazar-ı iştihâyı veya ibret-i câlib tablolar ta'lîk etsinler. Târih-i kudsiyye âid bir resm levhası bu hayvânât resimleri arasında bulunuyor idi ki: O da şübhesiz dîn-dâr olduklarını yemeklerinde bulunacak kimselere göstermek içindir.

Kokmuş etleri gümüş sahanlarla tevzî', çürük elmaları fağfûrî tabaklarda taksîm eylemelerinde ne kadar münâsebet varsa hizmetçi kızların hilkat ve cemâliyle hanım veya efendilerinin kıyâfet ve çehrelerine dahi o kadar muvâfakat mevcûddur.

Sofracı vazîfesini der-uhde eden on sekiz sularında ancak gelebilir bir köylü kızı salonda kemâl-i edeble fırıl fırıl dönüyor idi ki: Ah sevgili kızcağzı senin bu cemâate hizmetin münâsib olmadıktan başka bütün cemâatin hattâ şu ihtiyâr başıma benim bile sana hizmet etmem lâyıktır. Fakr ve ihtiyâcından başka acebâ ne kusûrun var idi de kazâ ve kader seni güzellikte tırnağı değmez böyle hem-cinsine hizmetkâr olmak cezâsıyla mahkûm eyledi? Asâletleri mi, necâbetleri mi? Yoksa ilm ve irfânları mı? Hayır! Bunların hiçbirisi değildir. Paralarıdır o paraları ki: Yalnız seni değil daha nice güzelleri rikka-yı esâretleri altında inletiyor diye fikrimi meşgûl ediyordum.

Tuhaf şey! İngiliz hanımları yekdiğerine karşı mâlik oldukları hizmetçi kızlarının cemâleriyle müfâhare ediyorlarmış. Tuvalet odalarında bulunan âyînelerine bakarak nasıl bir çehreye mâlik olduklarını esnâ-yı müfâharede der-hâtır etseler hizmetçilerine karşı lûtf etmiş olurlar da o melekleri tahkir ederek esîrleri gibi istihdâm etmezler zannedirim.

Bizdeki esâreti muâheze için umûm Avrupa'nın önüne düşerek başımıza iş komayıp açan İngilizlerin hattâ kendi hem-cinsleri bulunan hizmetkârlarına karşı nasıl muâmele eylediklerini bu gözlerim gördüğü vakit o melek yüzlü kızların hâline ağlamaktan ziyâde Avrupa'nın ikiyüzlülüğüne şâşa kaldım.

Esâs dîn-i mübîn-i İslâmiyyetin müsâvât, uhuvvet ve hürriyet üzerine binâ edildiğinden haberleri bile olmayan İngilizler, aşağıda ber-vech-i tafsîl arz edeceğim bazı mesâilde Müslümanlığı muâheze eyledikleri gibi esâret mes'elesinde dahi cidden muâheze ediyorlar.

Hizmetkârlarıyla mükâlemeye tenezzül şöyle dursun sordukları suâle yüksek sesle cevâb vermek hakkını hizmetkârlarından selb eden İngilizler, Müslümânlarda bir

hâneye alınan esîrin efrâd-ı âile sırasında bulunarak lüzûmuna göre meclis-i meşveretlerine kadar dâhil olabileceğini aslâ bilmiyorlar.

Bir kere lâtfî sırasında İngilizin birine şöyle demiş idim: Her şeyde kemâlini bulan Avrupa medenîyyetine ayıp değil midir ki: Fırtınalı havâlarda vapurların sallanarak yolcularının ciğerleri dışarıya çıkmasına çâreler bulunamasın.

İngiliz medenîyyetine büyük âr değil midir ki: Yemekleriniz böyle kokmuş, murdâr şeylerden ibâret olsun.

Bir def'a da ciddî olarak şöyle derim: İngilizlerin ilm ve irfânlarına bir büyük leke değil midir ki: Milyonlarla Müslümânların ahlâk ve keyfiyet-i idârelerini nazaran ve amelen bildikleri hâlde esâs-ı dîn ve i'tikadları husûsunda camcâhil kalmış olduklarını bile idrâk etmeyerek haklarında türlü martavallar okusunlar dursunlar.

Bir vak'anın sûret-i vuku'unu re'y-ül-ayn görmediği hâlde gördüm diye mahkeme adâletine şâhid sıfatıyla hâzır olanlara nasıl bir ism verirler. Bir mes'elenin hakikatini aslâ bilmediği hâlde bilirim diye ihbâr-ı mes'ele etmeye yeltenenlere ne türlü bir ünvân verirler? Şâhid-i zor, muhbir-i kâzib ism ve ünvânlarını verirler değil mi? Lâ-havle ve-lâ... Ne ise...

Ba'de-et-taâm bizim Macur'un birâderiyle şehri gezmeye gittim. Şehrin müntehâ-yi şimâlisinde, büyük bir meydâna nâzır bulunan "Grand Hotel" nâm misâfir-hâneye kadar iki tarafımızı seyr ederek geldik. Çimenle mestûr olan koca meydâna güneşin vücûdundan fırsat bulan halk saçılmıştır, kendi âleminde eğleniyor, oynuyor ve raks ediyorlardı. Kırmızı fesim burada dahi nazar-ı dikkati celb eylediğinden bazı kimseler tarafından

—Mister. Mister. Come here. Ya'nî efendi efendi buraya geliniz diye buyur edenler oldu. Kulak asmadık. Buradaki yollar "asfalt" tesmiye olunan ziftle yapılmış olduğundan ayakla tahrik edilen birçok "velosipet" arabalarıyla kadın erkek geziniyorlardı. Burada gözlerime hoş görünmeyen bir şey varsa o da bir takım küçük arabalara kocaman herif veya karılar binerek hayvânâta bedel bu arabalara insân koşmuş olmalarıdır. Dadılar, hizmetine me'mûr oldukları çocukları dört tekerlekli küçük el arabalarına bindirip iterek gezinti yapmaz mı? İşte burada gördüğüm arabalara bu cinsin birâz daha büyüğü olup olup elle itilerek tahrîk olunmaya bedel, omuzlarından takılmış bir kayışla mezbût âdetâ hayvân gibi koşulmuş bir adam bunu çekip götürüyor

ki: İçinde sünnet bebeği gibi duran en azdan yirmi beş kere iki yaşında gelir çocuk eskisi bir kadın veya zıpır bir erkek vardır.

Şehrin en güzel bir mahallinde bulunan posta-hâneye kadar gelip lüzûmu mikdârı posta pulu mübâyaa eyledim. Burada dahi akşama doğru halkın gezinti yapmak âlemine mahsûs temiz ve geniş bir câdde mevcûd idi.

Bazı şâyân-ı temâşâ mahalleri dahi gezdikten sonra landoya kendimizi tahmîl ile villaya avdet eyledik. Ba'de-et-taâm arkadaşımın zevcesi cenâblarıyla satranç oynadım.

İstemeyerek yenildimse de galibemin çok bilmesinden değil bu bâbda kendi tecrübesizliğimden ileri geldiğini çar nâcâr i'tirâfa mevbûrum.

“Cambridge Walves” kasabasında tamâm yirmi bir gün ikamet ederek jurnalimi dahi günü gününe tuttumsa da bu müddet zarfında yalnız bir gündüzün “Brighton” şehrine med'uvven azîmet ve avdetiminden başka bulunan günlerim dâhilinde vukuât hemân biri birine benzediğinden muhterem karîlerimin afvlerine mağrûren bu günleri yukarıdan beri arz eylediğim tarz üzere fusul-u mahsûsada beyândan sarf-ı nazar iki bahste haber vermek mecbûriyyetinde bulunuyorum ki: Bunun birincisi âdât-ı şarkiye ve İslâmiyyemize İngilizlerin nasıl bir nazarla baktıklarını ve muâhezelerine karşı âciz-âne verebildiğim cevâbları hâvî ikincisi ise âdât ve esâtîre olan i'takad vesâirelerini muhtevîdir.

Bahse başlamazdan evvel şurasını da haber vereyim ki: Dünyâda İngiliz halkı gibi kendilerini beğenmiş başka bir halk bulunması imkânını tasavvur edemem. Bütün âdât-ı âdâbları makbûl ve memdûh ve hatâdan sâlim olması lâzım geleceğini öyle bir i'tikâd etmişlerdir ki: Bunun kuvveti mezhepleri hakkında olan i'tikâdları derecesinde ziyâdedir. Hilkatleri iktizâsı mı yoksa şimâlin te'sîr-i havâsı mı? Bilemem her nesi ise bu kavmi göreneğinde hünerinde sâbit bırakmıştır. Bir bakıma göre her şeyde sebât makbûl ise adâlet etmeye de ez-her cihet-i vicdânlar meyyâldir. Sebât gerektir diye doğru olmayan bir hâlde devâm eden zâtın ismi kendi defterimde inâdcı olmak üzere mukayyedir. İnâdcıların ise akşam kavurur sabâh savurur dönecek, tabansız insânlar derecesinde olacağını zannederim.

Hakkı hak bilmek, batılı batıl tanımak, eroğlu er olmak demektir. Beşeriyyetiyle berâber lâ-yuhtî davâsında bulunanlara bunlar melek değil beşerdir diyelim de kendilerini ma'zûr görelim olmaz mı?

(Âdâtımızı Muâheze ve Müdâfaam)

Başka başka iki kavm arasında cereyân edecek olan âdât bahsi dâimâ muâheze ve müdâfaa ile berâber bulunmadığı için ashâbının izzet-i nefisine dokunması müsteb'âd olmadığından mübâhislerimin ismini aslâ tasrîh etmeyeceğim de karîlerim hazerâtını beni ma'zûr görmelidirler. Mübâhislerimin gayet ciddî ve nâmûslu, çalışkan, mensûb oldukları İngiliz halkı arasında mevki' ve haysiyyetleri var insânlardan bulunduklarını sûret-i mahsûsada karîlerime arz edeyim ki: Ber vech-i âtî arz olunacak mübâhisi ma'lûmâtlarına i'timâden muâhezelerinde kendilerini haklı görüp haksızlığımızı yüzüme urmak yâhûd mesâilin bizcesi nasıl olduğunu öğrenmek için mübâhese ve mükâlemeye girişmiş oldukları meydâna çıksın.

Her şeyin müvellidi kadındır. Şâyed dünyâ altı üzerine gelecek olursa esbâbı kadınların başları altından çıkmış olacağına ehemmiyyetim yetim ber-kemâldir. Âdât ve ahlâkımıza kesb-i vukuf etmek için bitmez ve tükenmez sûalleri hep kadınlar ediyor ve umûm mübâheseye bu cins-i lâtif sebep oluyordu. Asıl ehemmiyyet verdikleri sûaller ise kadınlarımız hakkında bulunurdu. Mübâheselerimiz şunlardır:

1) Kadınlarınız kafes-nişîn kuşlar gibi bütün ömürlerini bir hâne içinde imrâr ederler ve bi-l-mecburiyye sokağa çıkarlarsa bile çuvala girmiş deli gibi kapalı olarak gezerler imiş.

2) Evlenecek bir kimse alacağı kızı görmeden intihâba mecbûr olurmuş.

3) Her kadın kendi hânesinin kraliçesidir diye meşhûr olan İngiliz meseline karşı Müslümânlarda zevceler zevcelelerinin mahkûmesi, esîri olur kalırmış.

4) Bir erkek dört kadın ile evlenir ve istediği kadar câriyyeler alır ve çocuklarına vâlîde eder ve istemediği hâlde izin verir onlar da hür bulunarak diğer erkeklerle evlenebilir imiş.

5) Turuk-ı aliyye nâmında mevcûd olan dervîşliğin her birine veya birkaçına birden sülûke her Müslümân dînen mecbûr imiş.

6) Umûm Müslümânların Avrupalılar derecesine varamadıkları ezher cihet-i terakkiden ve darmadağın olarak kapanın ellerinde kaldıkları hep Müslümân olduklarından ileri geliyormuş bunların aslı var mı? Sizcesi nasıldır? Sahîh böyle ise muâhezeye hakkımız yok mu? Bî-taraf ve munsıf olarak cevâb veriniz. Şu altı sûali hep kadınlar sorduğu hâlde her birini bir türlü hoş sözle iskât ve tatyîbe çalışıyordum ama

suâllerine cevâb ne de müdâfaada bulunuyordum. Çünkü dünyânın hiçbir köşesinde mesâil-i ciddiyyeye hâlâ kadın kısmını karıştırmadıkları ma'lûmumdur. Salonlarda kadınlar erkeklere takaddüm ettirilmiş ise de mesâil-i ciddiyyede pek geride bırakılmışlardır. Parlamenter ne zamân kadınlardan a'zâ ta'yîn olduğu görülürse o zamân mübâhis-i ciddiyye kadınları iştirâk ettirmelidir. Yalnız kabalık edip de hanımlar sizin ciddiyyâta karışmanızda hakkınız yoktur diye o mahlûk-ı lâtîfenin kalblerini kırmak aslâ muvâfık-ı insânîyyet değildir. Hâsılı kadınların sorduğu altı sûal erkeklerle edilen mübâhiseye fihrist oldu.

Mübâhisim bulunan zât muhterem tesettür-i nisvân hakkındaki birinci sûali ve fikrini ber vech-i âtî yürütmüş idi.

—Azîzim! İslâm kadınlarının hâneler derûnunda habs olması hârice kapalı olarak çıkması ve erkeklerle ihtilât ve mükâlemeden men' olunması bilemiyorum ki: Sizce nasıl müstahsen ve makbûl görülmüş ve dînen böyle emr edilmiştir? Tedbîr-i menzil, terbiye-i etfâl husûsunda insânların ilk muhtâç olduğu kadınlar ömürlerini kal'a-bend mahkûmlar gibi dört duvar arasında imrâr eder. Hâricte açık olarak serbestçe gezip de her tarafını görmez ve ricâl ile muhâdese ederek tettebbu-i umûr etmezse nasıl bir vâsitânın yardımıyla fenn-i tedbîr-i menzili öğrenir? Ne vech ile terbiye-i etfâli bilir ve bunları hakkıyla icrâya muktedir olur? Bu hâlin vücûdu mâni'-i terakki değil midir? İçinde bulunduğumuz on dokuzuncu asr, terakki asrı değil midir ki: Siz bu hâle râzî oluyorsunuz.. Ha...

— Evet dostum! Sözleriniz harfîyen doğru olmak lâzım gelse idi bu bâbda ben dahi size taraftarlık ederek tesettür-i nisvân-i İslâmî muâheze eden Avrupalıların adedine bir aded daha ilâve eder idim. Fakat maa-t-teessûf beyân eylerim ki: Hakikat öyle zannınız gibi değildir. Zann ile hakikate varılamaz.

İslâm kadınları hâneleri derûnunda mahbûslar gibi bulunmadıktan başka âdât ve âdâbımız dâhilinde ihrâz etmiş oldukları hürriyyet, İngiliz hanımlarının hürriyyetlerinden birkaç kat ziyâdedir. Hukuk-ı zevceyn şerâtımızda tahdîd ve ta'yîn edilmiş olduğundan bir zevce ömrünün nihâyetine kadar zevci tarafından hukukuna taaddi görmeyerek kemâl-i hâhişle evlâdının ve hânesinin umûrunu tedbîr etmeyi büyük saâdet bilir ve hânesi derûnunda bulunmayı sokağa ve kapı kapı dolaşmaya tercîh eder. Maa-zâlik lüzûmu hâlinde dışarı çıkmak komşu ve akrabâsını ziyâret etmek için sizin

kadınlar kadar külfet dahi ihtiyâr etmez. Bu husûsta yalnız zevcinin iznini tahsîl kâfi görülmüştür.

Kapalı olarak dışarı çıkmaları ise bilâd-ı İslâmiyyenin hemân hiçbir köşesinde dînimiz emir ettiği vech üzere tesettüre riâyet etmeyerek âdetleri muktezâsınca bulunur. Her yerin her memleketin bu bâbdaki âdâtı biri birine zıddır. Hatta bizim Mısır'ın köyleriyle şehirlerinde bulunan kaide-i tesettürdeki ihtilâf sizce de ma'lûm bulunuyor. Nice dîn-dâr köylülerimiz vardır ki: Usûl-i tesettürleri şehirlilerimizinkine nisbetle açık sayılmıştır. Hâl-bu-ki yine şerâatımızın emri hâricinde açık değildir. Şerâatımızın tesettür hakkındaki emri yüzü gözü setr etmek olmayıp hanımlarınızın serin ve yağmurlu havâlarda sokakta başlıklı “pardesö” kimileri derecesindedir ki: Başlığı saçlarını ve enli yakası gerdanını pek a'lâ setre hizmet ediyor. Bir mes'ele de dînin emri bir türlü umûma şâmil olması lâzım geleceği ve nisvân-ı İslâmın her memleketinde bir başka türlü usûl-i tesettürü bulunması hattâ şark Hristiyanları arasında bile tesettür kaidesinin hükm-fermâsı gösterir ki: Kadınlarımızın kapalı olarak sokağa çıkmaları bizce bir âdettir. Kadınlarınız arasında eldivensiz sokağa çıkmak günâh derecesinde ayıp sayıldığı hâlde İslâmiyyet bir kadının ellerini bileklerine kadar setr etmemekte lüzûm ve beis görmemiştir.

Kadınlarımız lüzûmu hâlinde alışveriş dahi edebilir. Zannelediğiniz vech üzere bir Müslümân hanımı zevcesinden gayri kimseler ile ihtilât edemez değildir. Ancak burası dahi mahdûd ve muayyen bulunup öyle hanımlarınız derecesinde istediği hâlde herkes ile ihtilât ve muâşeret edemez. Sebebi ise İngiltere'de ve bütün Avrupa'da ihtilât-ı cinsin semeresi olarak birçok hânelerin harâb ve familyaların darma dağın olması korkusudur.

Bir kadın şer'an nikâh düşmeyen bilcümle ricâl ile ihtilât edebilir ve bunlara karşı dâima açık bulunur ki: Sayısı vakarlı bir İngiliz kadının huzûruna kabûl edeceği ricâlden az değildir. Demek ki: İslâm kadınları zevcinden gayri ricâl ile ihtilât edebiliyor. Tedbîr-i menzil ve terbiye-i etfâl husûsu ise bence bir görenekten ibârettir. Nice İngiliz kadınları yok mudur ki: İlm-i kemâli ve ricâl ile olan ihtilâtı kendi göreneğine aslâ te'sîr etmeyerek mücerred isrâfiyla hânesini, himmetsizliği ile evlâdını terbiyesiz bırakıyor. Ayda yüz lira vâridâtı bulunan bir menzilin hanımı modasına göre elbise iktisâ edeceğim diye zevcini bütün parasına muhtâç etmiş olduğunu biliyorum. O hâlde evcimen kadınlara terbiye-i etfâl muallimesi vâlidelere mâlik olalım diye hanımlarımızın başından çarları çarşafı feraceleri yaşamakları atmak lâzım

gelemeyeceği meydâna çıkıyor. Kadınların tiyatro localarında dans salonlarında ve müsâmere-i leyliyye odalarında omuzlarına kadar kolları meme başlarına kadar göğüsleri ve yarı beline kadar arkaları açık bulunması âdetini İslâmiyyet men' ettiğinde haklı olup olmadığını İngiliz ahlâkıyyûna soralım.

On dokuzuncu asr, asr-ı terakki değil midir ki: İhtilât-ı cinseyn semeresi olarak hemân bütün Avrupa'da ensâb-ı beşer bozulmaya veled-i nâ-meşhû'lar çoğalmaya başladığından dolayı ulemâ-yı ahlâk telâşa düşerek çâreler aramaya ve bu husûsta cildler dolusu yazılar yazmaya başlamışlardır. Sizi her vech ile te'mîn ederim ki ilm-i İslâmiyyet tesettür ve adem-i ihtilât-ı cinseyn sâyesinde ensâbını ve âile şerefini cidden hıfz etmiştir. Bütün ulemâ, felâsife ve meşâir-i İslâm ilk terbiye ve ta'limlerini Avrupa kadınlarından değil bizim Müslümân hanımlardan almış olduklarını der-hâtır ediniz.

Mübâhisim cenâbları, İslâmın görmeyerek zevce almaları hakkında olan muâhezesini şöyle etmiş idi.

—Yâhû! Siz ne garîb feylesof adamsınız? Zevce intihâbı görmeden nasıl mümkün olabilir? İlâ âhirihi ömr-ü hayâtınıza şerîk edeceğiniz bir kızın ahlâk ve etvârını bilmeden tarz-ı muâşeretini tecrübe etmeden hattâ yüzünü bile görmeden ne deyip de onu zevceliğe kabûle cesâret ediyorsunuz? Ba'de-el-nikâh ahlâk ve etvârı sizinkine muhâlif çıkar ve hele yüzleri hiç de sevmeyeceğiniz sûrette olursa ne türlü çârelere ilticâ ile bu belâdan hâlâs olursunuz? Görmek, muâşeret ve tecrübe etmemek hatâsı olarak ikbâle bahta aldığınız bir kadıncağızı terkle âile şerefine leke getirmek iyi midir?

Ev yapmak evlâd sâhibi olmak için görmeden kız almak muvâffak-ı hikmet olamaz. Denizde balık pazar edilmez değil mi?

— Yes Mister: Anladığınıza göre fetvâ veriniz. Olmaz mı? Feylesofluğun ağreb-i ragaibi siz İngilizlerde mevcûddur ki: Daha hakikati vech üzere bilemediğiniz mesâil-i İslâmı tahkîk-i tedkîk etmek tarafı dururken götürüsüne muâhezeye şitâbân olursunuz.

İnsân kendine zevce ittihâz edeceği bir kızı görmeden ve ahlâk ve etvârını bilmeden alamayacağı bedîhîdir.

Fakat bizim kız görmemiz, ahlâk ve etvârını tecrübe eylememiz bazı cihetlerde sizinkine muvâfık olmadığı için bizleri ezbere mâl alanlar sırasına koyuyorsunuz. Şerîatımız bu bâbda mümânaat etmiyor. Bir Müslümânın evleneceği bir kızı evvelce görmesinde aslâ beis yoktur. Ancak Avrupalılar gibi bir erkek kendi nişânlısıyla tenhâ

odalarda uzun boylu mükâleme etmelerine, şer'an nikâhları icrâ olunmazdan mukaddem koluna takarak veya arabasına alarak prominatlara gitmelerine müsâademizin olmadığı insâf ve vicdânınıza mürâcaat ederim şâyân-ı muâheze midir?

Alacağımız bir kızı vâlide veya yakın akrabamız her türlü tecrübe eder ve bir müddet hânelerine gidip geldikten sonra isterler. Her türlü hâllerini hâlimizle muvâfık bulmadığımız familyadan kız almak âdetâ muhalldir. Şer'atımızda küfv mes'elesi izdivâc için en mühim bir mebhasdır. Zevcenin ez-her cihet zevce küfv bulunması şart edilmiştir. Zevcine takdîm edecek parası olmayan nice asîl kızlarınız gayet nâmûslu oldukları ve suvarelerde bulunarak kız arayan nice kimselerle görüştükleri hâlde kocasız kalmışlar, buna karşı Müslümân kızları kapalı kaldıkları ve erkek yüzü görmedikleri hâlde bile pek çokları küfviyle izdivâc etmek saâdetine nâil olmuşlardır. Da'vânız vech ile görmeden ne idiğini bilmeden evlenen Müslümânların derhâl zevcelerini terk için ellerinde talâkları mevcûd olduğu hâlde gören ve tecrübeler eden siz Avrupalılar kadar karılarını terk etmediklerini haber verirsem acebâ ne buyurursunuz? Âlem-i nasrâniyyette mutaassıb geçinen İngiltere ahâlîsi zevcelerini evvelce görüp her hâlini tecrübe ettikten sonra alıyor kilisâları talâk emrini aslâ kabûl etmiyor olduğu hâlde ne sebebe mebnî iftirâk-ı zevceyn tekâsür etmiş hattâ kanûn, kilisâlara karşı gelerek talâk usûlünü yürütmüştür. Demek ki: Zevcinin ilâ âhirihi ömr hüsn-i muâşeretleri için evvelce görmek ve tavr u tab'ını bilmek kâfi gelmiyor. Ehemmiyyet verilecek bir şey varsa o da herkes küfvini aramak ve onunla evlenmek kaidesine i'tibâr cihetidir. Müslümânlar ev yapmak, evlâd sâhibi olmak için küfv ile izdivâc, İngilizlerin ehemmiyyet verdiği servet, asâlet ve cemâl taraflarına tercîh ediyor ve sizlerden daha ziyâde mes'ûd oluyorlar.

Cenâb-ı mübâhis, ricâl ile nisânın hangisi hânedede hâkim olması lâzım idiğine dâir olan bahsini şöyle ileri sürmüş idi.

—İnsâf yâhû! Kadınlarınızı esîr gibi kullanmanızda nasıl bir fâide görüyorsunuz? İdâre-i beytiyyenize, terbiye-i etfâlinize me'mûr ve hayâtınıza şerîk, serverinizle mesrûr gamınızla mükedder olacağı tabîi bulunan zevcenizi keyfinizin mahkûmu etmek ve hukuk-i hürriyyetini elinden alarak mevki'ni hayvânât-ı ehliyye menziline indirmek iyi bir şey midir? Bir hanım kendi hânesinde nefsinin hâkim görmez ise umûr-ı beytiyyesini tedbîre hâhişi olur mu? Böyle bir kadın ile yabancı bir hânedede bulunan bir misâfirin farkı nedir. Tedbîr-i umûr saffet-i hakimiyyeti hâiz olanlar içindir.

Nefsini mahkûm nüfûzunu ma'dûm gören bir kadın hiçbir vakit ne hânesine bakar ne idâresini bilir ne de çocuklarını terbiye etmeye ehemmiyyet verir. Değil mi?

Her kadın kendi hânesinin kraliçesi olmalıdır.

—Hay hay azîzim: Sûret-i da'vânız muvâfık-i hakikat ise verdiğiniz hükme rızâdan başka çâreler olamaz. Ancak bizcesini bildiğim kadar hikâye edeyim de ona göre de bir hükm veriniz.

Bizde zevc, zevcesinin hâkimi ve bütün efrâd-ı âilesinin reîsi bulunur ammâ zevce zevcinin esîri ve mahkûm-ı keyfî olamaz. Yalnız âmir-i tabîî olması her vech ile lâzım gelen zevcine itâat ve hürmet eder. Bu bâbda şerîatımız zevcelere o kadar hürriyyet ve hakk vermiştir ki: Kadınlarınız bunların hiçbirisine mâlik değildir. Hattâ bir kadının mâlik olduğu emvâlîne kocası istediği gibi tasarruf etmek hakkında mâlik değildir. O hangi tür İngiliz kadınıdır ki: Mâlını menâlini, babası evinden getirdiği heb-i metâ'nı, kocası hevâ vü hevassı uğruna fedâ etmek istesin de ona karşı gelsin. Vermem desin?

Bizde isterse kadın bir iğnesini bile kocasından esirger. Çocuğunu emzirmeye mecbûr değildir. Mecbûr olduğu şey ancak zevcini hâkim-i tabîî tanımak ve o emr-i meşrûa ve ma'kulesine itâat etmektir. Şerîk-i hayâtına zulm etmek bizim için değil dînsizler için bile kaideten mümkün olamaz. Bizler zevcelerimize hürmet ederiz. Hâtırlarına riâyette kusûrumuz olamaz. İsteyecekleri şeyleri iktidâr dâhilinde ihzâr etmekle hâtırını alırız. Ancak hakk-ı hâkimiyetimizi kadınlarımıza terk edemeyiz. Bu bâbda bizi tabîat-ı hayvâniyye ma'zûr görür. Tabîata karşı durulmaz. Edyân sıfat-ı hâkimiyeti nisvâna değil ricâle terk ediyor bu ise ma'kulâtın hâricinde bir şey değildir. İnsân bir insâfla hayvânât üzerine bu bâbda nazar-ı dikkati atf etse göreceği zükûrun inâsı üzerine hâkim kesildiği olur. Kedilere, köpeklere, tavuklara ve horozlara bir kere nazar ediniz.

Hangisi hangisine hükm ediyor ve kim kimi himâye eyliyor olduğunu görürsünüz. Ricâlin nisâ üzerine kumandanlığı böyle bir kanûn-ı tabîatının hâricine çıkılmak mümkün olamayacağı için ma'kûl, aski mahdûh olmalıdır. Tedbîr-i menzil husûsunda bir kadının çalışması, hâhişe gelmesi için hukuk-i hakimiyeti zevcinden selb etmeye lüzûm olmayıp yalnız zevcini sevmek ve zevci tarafından sevildiğine emîn bulunmak kîfâyet eder. Zevc ile zevcenin nokta-i nazarları saâdet-i beytiyyeleri olduktan sonra fıkren müttehid bulunacaklarından artık zevc zevce üzerinde olan

hâkimiyyetini, nüfûzunu bir hâkim-i müstebidd gibi icrâ etmeyeceği bedîhî kalır. Meşveretle iş gören hükümetler gibi günden güne saâdetleri artar durur. Hâsılı bizde zevc zevcelerinin muvâfık-ı nakl ü aklı olan hâkim-i tabîisi bulup sizde olduğu gibi vekîlharcı, uşağı değildir.

Babam “err ricâl-ü kavâmûn alennisâ” dır.

Mübâhisim, taaddüd-i zevcât ile talâk hakkında olan bahsini şöyle söylemekle kendini haklı göstermeye çalışmış idi.

— Edeb erenler! Dört kadına kadar nikâh ile almakla nasıl bir lezzet duyarsınız? Şeriatınızın bu bâbdaki izni makbûl müdür? Makûl müdür ki: Tabîat-ı nisvânda mevcûd olan kıskançlık hissi taaddüd-i zevcât yüzünden oyularak hâneler harâb olsun ocaklar sönsün. Zevci üzerinde olan hakkını hangi zevc diğer kadınlarla taksîm etmeye râzı olur? Bire karşı dört müsâvvî gelmeyeceğinden taaddüd-i zevcâtta adâlet bulunamaz. Hele şehvet-perestlik semeresi olarak müteaddid menkûhalara kanâat etmeyip de kudreti yettiği kadar câriyeler alarak istifrâş etmek bilmem ki: Nasıl bir akla, deftere uydurulmuştur? Aç gözlülüğün bu rütbesini ihrâz edenler yalnız hânesini harâb, mâlını isrâf ile kalmayıp âb-ı hayâtını isrâfa tasaddî eylemiş olacağından nefisini intihâra teşebbüs eden akılsızlar hakkında verilmesi lâzım gelen hükümlerin aynı ve belki eşiti bu zavallılara verilmeli değil midir? Taaddüd-i zevcâtta maksad ne olabilir? Eğer tekessür-i evlâd ise, serveti mahfûz saâdet-i betiyyesi mevcûd olarak kısır olmayan bir kadına mâlik bulunanlar bu bâbda daha ziyâde muvaffak olur ve oluyor.

Hele talâk mes'elesi hâneler harâb ve ocaklar söndürmek için dile kolay en serî bir vesîle değil midir? Hayâtını ırzını namûsunu tav'an veya kerhen efendisine teslîm eden câriyelere, amelesine izin veren fabrika sâhibleri gibi izin vermek vicdâna sığar mı? Zevcinden boşanmış veya efendisinden izin almış zevce ve câriyelerin diğer kimselerle izdivâc edivermelerini zevk-i beşer hoş görmese haksız mıdır?

Netîce, taaddüd-i zevcâtta serveti ifnâ, sıhhati ihlâl, talâk ve terkle âile perîşânlığı, hâneler hârabîyyeti, mutallâka ve metrûkelerin tekrâr tekrâr koca almalarında tabîatsız ve muhabbetsiz himmetsiz oldukları mevcûddur. Değil mi?

—Ey-v-Allah azîz: Bir bakıma göre sûret-i hakta söz söylemiş oluyorsunuz ammâ şeriat hanîfemizle tabîat-ı beşeri mukâbele külfetini adem-i ihtiyârınız nokta-i hakikati size gayb ettirerek kendi da'vânızı başka bir noktadan haklı bulduğunuzdan haberiniz bile olmuyor. Dînimiz, şeriatımız adâlet edebildiğimiz hâlde dört kadına kadar

nikâhla almaya tecvîz ediyorsa da mutlaka almayı emr etmemiştir. En iyisi bir kadınla evlenmektir diyor. İksâ it'âm vesâire husûsunda her vech ile muktedir bir şahsa izdivâc emrinde dîn-i Muhammedî dört kadına kadar nikâhla almak hürriyyetini vermesi pek güzel değil midir zannediyorsunuz? Hristiyan ağniyâsı arasında “metres” dedikleri kapatmalar isti'mâline asl sebep Hristiyanlığın birden ziyâde evlenmeyi men' etmesinden değil midir? Veled-i tabîi denilen piçlerin hukuk-i verâsetten meskût tutulmasına bu yüzden Avrupa'nın belâlara giriftâr olarak çâreler arayıp arayıp da bulamamasına karşı kerîh gördüğünüz taaddüd-i zevcât sâyesinde Müslümânlar ne gizli kapatmalar isti'mâline lüzûm görmüş ne de piçleri ortalığı almıştır.

Tabîat ulemâsı hayvânâtı bu bâbda iki kısma ayırarak birine “zât-ı zevcât vâhide” diğere “zât-ı zevcât” nâmını veriyor oldukları ma'lûmunuzdur ki: Kumru ve güvercin gibi kuşlar “zât-ı zevcât-ı vâhide” ya'nî yalnız bir dişisi olur. Horoz ve at “zât-ı zevcât” ya'nî birden ziyâde dişisi bulunur. İşte bu ulemâ insânı “zât-ı zevcât” sırasında tutmuştur ki: Taaddüd-i zevcâtı tecvîz eden şerîatin ma'kûl olduğuna bir isbât değil mi?

Müslümânların şehvet-perestlikle ithâm eden sizler, en evvel Avrupa şehirlerinin sokaklarını, tevsî'-i ma'lûmâtınız içinde mecâmî'-i inâs olan tiyatro ve balo-hânelerinizi bir iyice gezmelisiniz. Meteaddid zevcâtımızdan başka kudretimiz yettiği kadar câriyeler alıp isti'mâl etmemizi şerîatımız tecvîz ettiğinden dolayı fahr ve mübâhât ederiz. Çünkü kapatmalar isti'mâline hâcet kalmıyor. Âile sütünü bozmaya genç zenginlerimiz de hâhiş olmuyor. Evlâd-ı vatanımızdan bir kısmı Avrupa'da olduğu gibi evlâd-ı tabîat bulunmuyor.

Her türlü hassasından atf-ı nazar, Müslümânlar adâlet edebildiği hâlde zevcelerini dörde kadar teksîr eylemeleri ve Avrupalı zenginlerin bir kadınla kanâat edemeyerek müteaddid metresler tiyatro ve çalgılı kahvelerdeki muganniye ve rakkase gibi artistler yoluna hazîneler dökmelerini men' etmiştir. Bu bâbdaki aç gözlülük Avrupa'da bulunur. Servetini, sıhhatini, hattâ ırzını ve nâmûsunu hevâü heves ve şehvetine gayr-i meşrû' bir sûrette Avrupalılar fedâ ediyor. Daha fenâsı da vardır. Sizde bulunan bu gibi fevk-at-tabîiyye bir emr-i dîn sebep olmuyor mu zannedersiniz ki: İ'tikadâtını aklına uyduramayanlar bütün bütün dîni terkle tabîiyyûn zümresine katılıyor?

İslâm'daki talâk mes'elesini şu zamânda muâheze eylemenizi bilmem ki taassubunuza mı yoksa saffetinize mi haml eyleyeyim? Hristiyanlık âleminde en dîndâr

geçinen siz İngilizler bile medeniyet için talâkın lüzûmunu idrâk ederek umûm kilisâlarınızın emrine karşı gelip talâkı kanûna kabûl eylemediniz mi? Şerîat-ı İslâmiyyenin bundan bin üç yüz on sene evvel vaz' etmiş olduğu mes'ele-i talâkı bugün Avrupa ne için kabûl eylemiştir? İşte sizin bu sûale hakkıyla vereceğiniz cevâbı, sûalinize cevâb olmak üzere îade ederim.

Câriyelerimize izin vermemiz bahsi ne demek olduğunu îzâh etmek lâzımdır. Şöyle ki:

Bir câriyenin mez'ûn bulunması tamâmıyla îade-i hürriyyet etmiş demek olacağından, sinn-i reşîde ayak basmış İngiliz kızları gibi her umûrunu serbest serbest görür, hattâ isterse zurnazen başı ağası ile bile evlenir. Cârîye demek müstefreşe demek olduğunu dahi bilmeniz zarûrîdir. İstifraş edilen câriyelerin bizde zevce sayıldığını haber veririm. Evlâdı meşrû' ve pederinin metrûkâtına vâristir.

Mutallâka veya metrûkelerinin tekrâr evlenmeleri zevk-i beşere hoş gelmeyeceğini söylüyorsunuz. Ammâ bu bâbda ya siz ne için bu usûlû kabûl etmişsiniz? “İrlanda” mes'ele-i ma'lûmesinden dolayı ismi şarkta bile işitilmiş olan “Mr Parnel” daha geçen gün bir mutallâka ile nikâh olmadı mı?

Netîce olarak bu âcizleri derim ki: Taaddüd-i zevcâtta serveti gayr-i meşrû' mahâllerde ifnâ etmemek, sıhhati umûm-hânelere devâm ile ihlâl eylememek, talâk ve terkle âile nâmûsunu lekeli bırakmayarak şerefini muhâfaza ile hânelerini i'mâr etmek, mutallâka ve metrûkelerin tekrâr istedikleriyle evlenmelerinde muhabbet, tabîat ve himmet-i bi-z- zarûre bulunmak fâideleri der-kârdır.

Koca bahhâs, Müslümânların dervîş olmasında bir mecbûriyyet-i dîniyye mevcûd olduğunu zannederek bahsini şöylece ileri sürmüş idi:

—Erenler! Müslümânlıkta bir de turuk-i aliyye nâmını vermiş olduğunuz dervîşlik bulunur ki: Envâ'nın kesretinden, ahkâmının suûbet-i icrâsından sarf-ı nazar her bir Müslümânın bu yollardan birine sülûk etmesi lüzûm-ı dîniyyeden sayılıyor zannederim.

Hind, Afgan ve Acem-istân ve Mısır'da bulunduğum müddet zarfında görebildiğim dervîşlerin envâ'nı kesretine binâen ta'dâd etmek benim için pek müşkildir. İcrâ-yi ahkâmın dahi envâ'ı kadar çoktur ve güçtür.

Bu kadar kesret ve suûbet ahkâmından ne türlü fâide-i hakikiyye iktitâf edebiliyor olduğuna bir türlü akıl erdiremiyorum. Bunların ekser ameline ciddî bir nazar-ı atf eyledim. Mütehayyir kaldım.

Kalben mütezzî olmayacağınızdan emîn bulunsaydım, dervîşlikte asıl şaşaa kaldığım, bir türlü akıl erdiremediğim, zurna ve def ve dünbelekler ve bin türlü bayraklara dâir olan mer'iyâtımı muâhezelerimle berâber söyledim. Câm yemek, ateş ısırmak ve sıcak demir yalamak, kılıç urmak, şeyhin atının ayakları altına yatmak, akrepleri yutmak ve yılanları tutmak bürhân sayılmış, hırka ve külâh giymek, nefir ve keşkûl taşımak boyununa ve kuşağına taş takmak, kapı kapı dilenmek, râst gelene el açmak, tenbel olmak ve tekye ve “ey-v-Allah îmânım” demek dervîşliğe erkân olmuştur.

Bir vakit Hindistan'da dervîşler arasında senede bir kere büyük bir âlây olurdu ki: Seccâde-nişîn turuk-i aliyye meşâyihî büyük arabalara süvâr olurlar ve âlâyla gezdikleri esnâda bazı fukarâ bu arabaların altına yatarak ezilirler idi. İngiltere hükûmeti bu hâlin men'ine himmet ederek hayât-ı beşerin muhâfazasına insâniyyet nâmına hizmet etmiştir.

Şuâ'î gözler kamaştıran bu asr-ı maârifle ber-i vech bâlâ hikâye eylediğim hâlleri nasıl kıyâs edebilirsiniz?

Ciddiyyâta karşı o bürhân bir oyuncak kalmaz mı? Ulüvv-i cenâb ve izzet-i nefis ashâbına karşı bu erkân hiçe varmaz mı temiz giymek ve gezmek, çalışmak, kimseye el avuç açmamak, neşâtlı bulunmak, ev yapmak âile sâhibi olmak cemâatine kavmine vatan-ı mensûb olduğu bayrağın şerefine hizmet etmek insânlık şânından ve saâdet-i dünyeviyyedendir. Değil mi?

Ey-v-Allah! Dervîşlik hakkında olan ma'lûmâtınız geçen ma'lûmâtınıza nisbetle tahte-s-sıfır kaldığını maa-t-teessûf haber verirsem ne buyurursunuz?

Çünkü turuk-ı aliyye tesmiye eylediğimiz dervîşliğin –dediğiniz gibi- envâ' ve ahkâmı her ne kadar çok ve güç olursa olsun hiçbir Müslümân hiçbir zamânda aslâ dervîşliğe intisâb eylemesi bir mecbûriyyet-i dîniyyeden değildir. Zannınız vech ile şurût-ı İslâm'da dervîşlik yoktur. Kur'ân-ı Kerîm İngilizceye tercüme edilmiştir. Mütâlâa ediniz. Müslümânların dervîş olmalarını âmir hiçbir âyet-i kerîmeye tesâdüf etmezsiniz. Sünnet-i Peygamberî bile değildir. Öyle ise ya nedir mi diyorsunuz? Evet! Ne olduğunu şimdi haber veririm. Fakat biliniz ki:

Hâlimize bakıp da Müslümânlığı muâhezeye cesâret etmeniz vukufsuzlukla saffetinizin imtizâcından ileri gelmiştir. Emîn olunuz ki: Müslümân olmak için turuk-ı aliyyeden birine intisâb etmeye kat'iiyen mecbûr değilsiniz. İsterseniz turuk-ı aliyyeye intisâb edenleri dahi tanımayabilirsiniz. İşte tarîh-i İslâm meydândadır. Turuk-ı aliyyenin ümmet-i Muhammed arasında intişârı ne zamândan itibâren olduğunu isterseniz arar bulursunuz.

Sadr, İslâm'da ulemâdan bir kısmı mesâil-i dîniyyede taammuk ile ya'nî derinine dalarak her şeyinde bir hikmet aradıkları için “ulemâ-yı bâtın” yâhûd “ ulemâ-yı hakikat” nâmını almışlar ve mesâil-i dîniyyenin yalnız ahkâm-ı zâhiresine i'tibâr ile amel edenlere ise “ulemâ-yı zâhir” yâhûd “ulemâ-yı rûsûm” nâmını vermişlerdi.

Mesâilde taammuk ile her şeyde bir sebep aramak fikri ulemâ-yı İslâm'a Hindistan Brahme vesâir köhnesinden intikâl etmiş olduğu muhakkaktır.

Bâtın ulemâsı dâimen hükm ve esbâb üzerine mesâili binâ eyledikleri için Yunanca'da hikmet ma'nâsına olan “sofu” kelimesi sûfî sûretinde alınarak zâtlarına ilm edilmiş idi. Sûfîyyûn nice mesâilde gördükleri hikmet üzerine ulemâ-yı zâhir ile ittihâd edemediklerinden aralarında ihtilâf husûl bulmuş ve artık iki fıkraya ayrılmışlardır. Bû yüzden İslâm arasına tefrika girerek yekdiğeriyle nice mücâdeleler eylediklerini hattâ biri.

Öbürünü tekfire kadar vardığını tevârîh-i İslâm yazıyor. Biri öbürüne zındık, öteki berikine ham sofu vesâire tesmiyesiyle umûmiyyeti terk eylemiş ve sarf-ı şahsiyyâta girişmişlerdir. Ulemâ-yı bâtın, mürîd nâmını verdikleri şâkirdlerine ta'lî-i hikmet ve hakikat için zâviyeler binâ ve hâlvet-hâneler ihtiyâr etmişlerdi. Zamânımızda mevcûd olan tekye ve tenbel-hâneler vaktiyle hep birer medrese-i hikmet olmak üzere binâ edilmişlerdir.

Bir kimse ulûm-ı zâhirede hakkıyla kesb-i ma'lûmât ettikten sonra hikmet ve hakikat öğrenmek için de mahâfil-i sûfîyeye devâm ve halka-i zikr ve fikirlerine mülâzemetle vâsıl illallah olmayı murâd eyler ve niceleri bu vech ile murâdlarına ererlerdi. Bunlar tenbel değiller, merde ve nâ-merde el uzatmaz ve avuç açmazlardı. Alın terleriyle kazandıkları gazâlarını ihvânla birlikte tenâvül ve Huda'ya hamd ve senâ ederlerdi.

Derler ki feylesof meşhûr “Newton” nezdinde Allah ismi zikr olunduğu vakit dûçâr-ı ra'ş'e olarak üzerine sara gibi bir hâl gelir ve secdeye varır imiş.

İşte ulemâ-yı sûfiden ârif bi-illâh ve vâsıl illallah olanlar ya'nî dilimizce Tanrı'ya erenler nezdinde dahi Allah ismi zikr olunduğu zamân cezbe gelir, başka bir hâl olur ve bilmeyerek nice şeyler yaparlardı. Bunlardan bazıları “Hu. Hu” Ya'nî ilâhî murâd ile “O. O” diye tepinir veya sıçrayarak oynar bazıları yerlere yuvarlanarak eline geçeni ağzına sokar veya bir müddet kendilerini gayb ederek ağızları köpürür kalır bazıları da bütün bütün meczûb olup şurada burada gezer ve türlü garîbeler icrâsıyla içinde bulundukları cemâatin modasına göre def ya dümbelek çalar veya sıçraya sıçraya sâatlerce dönerler idi. Zamânla ulemâ-yı sûfiyyenin çoğalmasa ve her birinin kendine mahsûs mürîdânı olması çeşir çeşit nâmlarla türlü fıkralar, yollar peydâsına sebep olmuştur. Rûfâî, Kadîrî tarîkleri nâmları ilk sâhibleri olan zevâtın isimlerine mensûbdur.

Bil-cümle turuk-ı aliyye nâmları bu vechle müessirleri nâmından alınmıştır.

Bir metâ' vakit vakit çırpılıp süpürülerek temizlenmediği hâlde tozlanıp kirlenmesi şübhesiz olduğu gibi turuk-ı sûfiye dahi sâlikleri tarafından zamân zamân ıslah ve ta'mîr edilmediğinden bozulmuş ve sülûke gayr-i kabil şimdiki hâline gelmiştir. Geniş bir çölde mevsimine göre zuhûr eden kum fırtınaları kafilâ izlerini düzleterek her tarafı bir eder ki bundan sonra yola çıkan bir kârbânın kılavuzu acemî olursa cümlesini birden şaşırır, mahal-i maksûda şöyle dursun eski yerlerine iade etmeye bile muktedir olamayarak kum deryâlarında dolaştırır durur.

Turuk-ı aliyyenin hâl-i hâzırı böyle bir sahrâyâ dönmüş eski yollarını rûzgâr-ı zamân dümdüz eylediğinden sâlikleri bulunan acemî mürşidlerle mürîdleri içinde gayb olmuş kalmışlardır. İnsân bir kere şaşmasın. Yoksa ne yaptığını ve ne yapacağını bilemez. İşe kuyruğundan başlar kumaşı tersinden muâyene eder. Meyvesini alıp tatlı tatlı yemek için evvelâ fidânını dikmek ve hizmetler ederek onu yetiştirmek lâzım olduğunu idrâk etmez de ağzını havâyâ açar, yok yere çenelerini oynatır hem tatlı bir meyve yiyorum diye kendini aldatır hem hakikate karşı sahtekârlık etmiş olur.

Vâsıl illallah olanlardan zuhûr eden acâyibi şimdiki turuk-ı aliyye mensûbunu vâsıl illallah olmak için ezhâr ediyorlar. Erenlerin bilmeyerek yaptığını bunlar erelim diye bilerek yapıyorlar. Erenler vecde gelerek sıçrar oynar idi. Zamâne şeyhleri vecde gelelim diye tepinip sıçırıyorlar. Onlar cezbe hâliyle dönerler idi. Şimdiki akıl fukârası ise meczûb olalım diye dönüyorlar.

Afyondan damağı bozulanlar, esrârdan aklını kaçıranlar hep meczûb sırasına katılmışlardır. Ne tersine iş: Ne budalacasına amel değil mi? İşte şuraya kadar edilen

hikâyeden mes'ele meydâna çıkmış olur ki dîn ile dervîşlik arasında ka'tiyyen alâka yoktur. İmân ve şurût-ı İslâm başka, turuk-ı aliyye başkadır. Esâs dînimiz bid'atlardan müberrâdır. Şerîat-ı İslâmiyye maskaralığı redd eder. Tarîkat-ı Muhammediyye'den başka Müslümânların bir yolu yoktur. Her Müslümân izzet-i nefis sâhibi olmaya me'mûrdur. Temizlik îmandandır. Çalışmak, kazanmak, öğrenmek ve ev bark sâhibi olmak Müslümâna vâcibdir. Dînine, devletine, yurduna ve yuvasına hüsn-i hizmetler eylemek ümmet-i Muhammed üzerine farzdır. Dîn-i İslâm saâdet-i dâreyn için gelmiştir. Biz mûcibince amelde kusûr eylediğimiz için hâl-i hâzırımızı bulmuşuz. Demek ki: Muâhezeye şâyân olan dînimiz değil. Biziz.

Mahkeme-i adâlet, kanûna âsî olan bir kimse için kanûnu yırtmaz. Ancak o zâtı itâate da'vet ve mecbûr eder.

Babam? Âlî'nin küllâhını Velî'ye giydirilmez. Bâkî hu...

Bahhâs- adem, bütün Müslümânların medenîyyette Avrupalılardan beri kalarak perişân oldukları ve cihet cihet Hristiyan devletlerinin hattâ mecûsların hükmü altına girdikleri ancak Müslümânlıklardan ileri geldiği husûsunda olan bahsini şöyle eylemişlerdi.

—İbret efendim ibret! Küre-i arzın en güzel kıt'alarını işgâl eden siz Müslümânların yekûnunu bizim istatistik ulemâsı ili yüz altmış milyon tahmîn ediyorlarsa da zannımca bundan ziyâde bulunursunuz. Yalnız Çin İmparatorluğu hükmü altında bulunan Müslümânlar şimdilerde altmış yetmiş milyon nüfûs tahmîn ediliyor. Hindistan'daki Müslümânın adedi Britanya Adaları'ndaki İngiliz nüfûsunun iki katına müsâvî gelir. Afrika min-el-bâb ile-l-mihrâb Müslümânla dolmuş olduğu hâlde, hâli ve medenîyyeti yüzler kızartan Marakeş ve Trablus Garb'tan başka yerleri parça parça ecnebîler eline düşmüştür. Cihât-ı sâire Müslümânlarının hâli dahi böyledir.

Müslümân hükümetlerinin hâkikatte en birincisi en medenîsi siz Türkler olacaksınız. İşte medenîyyetiniz göz önündedir. Mütemeddin Avrupalılar ile kapı bir komşu bulunduğunuz hâlde fûnûn ve maârifte ne kadar geri kalmış olduğunuzu söylemeye lüzûm yoktur zannederim. Hani sanâyi'niz? Arkanıza giydiğiniz abâları bile ecnebîden getiriyorsunuz. Hattâ yamanızı dikecek iğneyi Frenk'ten alıyorsunuz.

Alâmet-i fârikanız kalan başınızdaki fesi dahi size Avrupalılar yapıyor.

Hani ya zirâatiniz? Vâsi' münbit arâzîniz zer' edilse mahsûlü on kere Türkiye ahâlîsi kadar halkı doyurmaya kâfî gelir iken lüzûm üzerine Odesa'dan, Marsilya'dan

un alıyor ve bizim büskividlerimizi yiyorsunuz. Nerede fûnûn ve maârifiniz? Hani serbesti-i matbûâtınız? Hangi mahallerdedir kütüb-hâneleriniz? Ticâret, san'ât ve zirâatiniz var mı? Köy, kasaba ve şehirleriniz virânelere dönmüştür. Sekenesi idrâkini gaybeden insânlar gibi olmuştur.

İçinizde bulunan gayr-i müslim tebaanın ilm, servet ve medenîyyetleri yine sizden ileride değil midir?

Bu perişânlığın cümle hikmeti zannımızca hep Müslümân bulunduğunuzdandır. Mutlaka usûl veya fûrû'-ı dîninizde bir nokta vardır ki: İlerlemenize tökez taşı oluyor. Terakkinize mâni' bulunur. İşte o tökez taşınızı bulup bir tarafa atsanız ve mâni-i terakkinizi yok etseniz bugün dünyânın en birinci milletleri sırasında bulunacağınıza aslâ şübhem yoktur.

—Hep Avrupalılar hele siz İngilizler zorla girmiş olduğunuz Müslümân memleketlerinde ahlâk ve âdât-ı İslâmiyye hakkında edindiğiniz ma'lûmatın binde biri kadar İslâm dîninde kesb-i ma'lûmat ede idiniz böyle beyhûde zanlara sapmaz ve bir Müslümânın yüzüne karşı dîni muâhezeye kadar varmaz idiniz derim. Merhûm Ziyâ Paşa'nın "İslâm imiş devlete pâ-bend-i terakki. Evvel yoğ idi iş bu rivâyet yeni çıktı" dediğinin başka bir türlü de budur. Bütün millet-i İslâmî'nin tedennîsine dîyânet-i İslâmiyye sebep bulunuyormuş. Bir yeni rivâyet daha!... Dostum! Yeryüzünde bulunan Müslümânların şimdiki medenîyyetleri, terakki, ilm ve maârifleri hâsılı her şeyleri hakikaten sizinkinden geri kalmış olduğunu kemâl-i esefle i'tirâf ederim.

Ancak bu teerrürlerinin sebep-i hakikîsi Müslümânlar, dînlerinin usûl ve fûrû'na tamâmıyla hürmet ve riâyet ettiklerinden midir yoksa etmediklerinden midir? Buralarını tefhîme muhtâç olduğunuzu haber veririm. Artık dinleyiniz:

Müslümânlar karındaşırlar. Herkese insâf ve iyilik etmeye ve kimseye zulm ve fenâlık etmemeye me'mûrdurlar. Çalışmak, öğrenmek ve iki cihânda saâdete ermek dîn-i İslâm'ın en mühim emirlerindendir. İşte kitâb-ı ilâhî, işte ehâdîs-i peygamberi, dînimizin ne usûlünde ne fûrû'unda ne cismânî ne rûhânî terakkiyât-ı beşeriyeyi mâni' hiçbir tökez taşı yoktur. Mâni-i terakkimiz olacak bir noktaya aslâ tesâdüf edilmez. Müslümânlık Tanrı'ya kulluk ve iyi hûyluluktan ibârettir.

Öyle ise ne için Müslümânlar benî beşerin bed-bahtları sırasında kalmışlardır diyeceksiniz değil mi? Öyle ya! Mes'ele artık halledilmiş demek olduğu için esbâb-ı tevhîr-i İslâmı dîn-i İslâm'da değil İslâm'da aramalıyız. Kısaca bir misâl ile ne demek

istediğimizi izâh edelim. Şöyle ki; âmirin emrine me'mûrun isyânı nizâm-i dâire-i ihlâl eder. İşte bu kaide-i umûmîdir.

Bir âile reîsi evlâd ü iyâline vazîfe-i muînelerini tamamıyla icrâ etmeleri için tenbîhleri eder. Bir fabrika sâhibi amelesine işlerini göstererek çalışmaları için emirler verir. Derken ne edilen tenbîhler tutulur. Ne verilen emirlere kulak asan olur. Sözün kaba Türkçesi, bir hükümetin meşrû' ve ma'kûl olmak üzere vaz' eylediği kanûn ve nizâmlarına bir âdî zabtiyye neferinden ta başvekiline kadarı hattâ hükümdârı hürmet ve riâyet etmezse idâre ve ahâlî ne hâle gelir. Bunun cümlesinin netîcesi başından kıça haber kalmayıp ortalığın çorba olacağına çıkmaz mı?

O hâlde mücerred-i saâdet-i dareyn için verilen bir Allah'ın ve Hakk Peygamberinin emirlerine adem-i itaâtla isyânlarını i'lân eden Müslümânların elbette hâli böyle perîşânlıktan ibârettir kalır.

Mekârim-i ahlâkı gayb ederek fesâd ile me'lûf olan bir ümmetin sonu darmadağın olup kapanın elinde kalmaktır.

Emîn, âdil, mu'tedil ve şeçî olmak muhassen-i ahlâka esâs sayıldığı hâlde bizde bunların aksine olarak hiyânet, hîle, inâd, hubb-i nefis, tama' bulh, hubb-i riyâset, intikâm, hased, her şeyde ifrât ve tefrît, cin, tehevvür, zell, riyâ ve temellük ile muttasıf olamayan acebâ binde kaç Müslümânımız vardır? İnsân dünyâya rezâil-i ahlâk ile muttasıf olarak gelmez a! Öyle ise fenâ hûylar ile muttasıf olmanıza müsebbeb nedir diyeceksiniz değil mi? Evet! Cem'iyyet-i beşeriyyeye nizâm vermeğe esâs bulunan muhassen-i ahlâk-i fazâilinden mahrûm kalmamız ise terbiye-i İslâmiyyeyi zamânıyla öğrenememiş olduğumuz ve ciger-pâremiz olan evlâdımıza öğretememekte bulunduğumuz içindir. Ta'lîm ve terbiyeye hayvânâtta daha ziyâde yakın bulunduğu şübhesiz olan insânlar, ta'lîm ve terbiyesizliği netîcesi hem-cinslerine fâidesiz kaldıktan başka nefslerine bile muzır olurlar.

Ta'lîm ve terbiye, sâhibi fazâil-i ahlâkla sâirlerinden temyîz eder.

Allah'ını ve Peygamberini sever, fermânlarına harfiyen itaât eyler ve dîn karındaşlarının menfaatine hizmet eder. Hayr ve hasenâtta ittihâd ederler ya'nî sözü bir ederler de saâdet-i dareyn kendilerini isâl edici esbâba teşebbüsle çalışırlar çabalarlar ve dünyânın en saîd milletleri sırasında bulunurlar.

Yoktan ne çıkar; her şey varlıkla olur. Ta'lîm ve terbiye ile muhasse-i ahlâk, muhasse-i ahlâk ile şerâyi' ü kavânine hürmet ve itaât ve bunlarla cem-i kelime gelme ve saâdet bulunduğu için sizler öyle, bizler böyle olmuşuz.

Hâsılı biz Müslümânların tehhür ve teşettür gelmeye dûçar olduğumuzun hikmet-i hakikîyesi ahkâm-ı dînimize hürmet ve riâyet ve tamâmı tamâmına o emre itaât etmediğimizden ileri gelip yoksa asılsız ve boş yere düşündüğünüz gibi dînimizin hükmünden ve noksandan değildir.

Kıyâs-ı nefis hâiz değildir. Kendinizden pay biçmeyiniz. Dînimizi Hristiyanlığa kıyâs ederek sizin eski kilisâ âdât ve erkânını terkle temeddün eylemiş olduğunuz gibi bizim de ahkâm-ı dînimizi bırakmakla mütemeddin insânlara benzeyeceğimizi zann buyurmayınız. Bizim Müslümânlar ahkâm ve evâmir-i dînimizi terk ve ihmâl ile hâl-i hâzırımızı bulmuşuz. Siz ise kezâ terkle şu şimdik hâlinize gelmişsiniz.

(16)

Âdât ve Esâtîre Olan İ'tikâdları

Her millet göreneğine esîr ve esâtirine mu'tekid bulunursa da zannımca İngilizler kadar olamaz. Renkten renge girmeye müstaid bulunan biz Türkler bile göreneğimize kul ve tandır-nâmemize kurbân isek de ulûm ve maârif züğürdü olduğumuz için İngilizlerden ziyâde ma'zûr görülürüz. Halk arasında nâşir-i maârif ve basit-ı medenîyyet olduğunu iddiâ eden Britanyalıların bu yolda artık özrü var mıdır?

Hoşa gitmeyen âdetlerinden birisi meziyet-i insânîyyeyi zâtta değil kıyâfette aramalarıdır. Dostunu ziyârete giden bir kimse mevsim modasına göre bir kıyâfette hâzır olmazsa vay hâline vay başına: Elbise ne kadar güzel olursa olsun, ne denli temiz bulunursa bulunsun yerine göre olmadığı hâlde lâbisine orada yer yoktur. Ziyâret, taâm, tütün, tiyatro, balo, tebrîk, ta'ziye oyun ve içeri ve dışarı vesâire için robalar hep ayrı ayrı oluyor. Yoksa veya edinmeye muktedir değilse cemâat arasına girmekten mahrûm kalır. Peşmurde kıyâfette ziyârete giden bir kimse “Sheakspear” bile olsa eşik atlayamaz.

Köpek beslemeleri dahi hoşuma gitmedi. Melek gibi güzel bir hanım köpeğiyle oynuyor. Kucakta gezdirilir küçük bir cins köpekleri dahi vardır ki bazı kere yüzlerini bile yalasa beis görmüyorlar.

İngiliz cinsinden gayri olan kimseyi gerek fesli gerek kalpaklı ne olursa olsun Fransız zanneder. İngilizce güzel söylemeyenle şübhesiz eğlenirler.

Hâl-bu-ki kendileri elsine-i ecnebîde o kadar geridirler ki ta'rîf kabûl etmez. Türkçe'nin غ. ل. و harflerini bir Türk gibi mümkün de değil telaffuz edemezler.

Yekdiğerini ziyârette pek mukassırdırlar. Husûsen konukomşu geceleri biri birine giderek müsâmere eylemek âdetleri hâricindedir. Haşlanmış patatesini ağız tadıyla erkence yemek için akşamın sâat dokuzunda yatmak ve sabâhın sâat dördünde kalkmak âdet kalmıştır. Bildik bildiğe yolda râst geldi mi, gün güzeldir. Demekten ibâret olan bir cümle ile gevezeliği bitirmiş olurlar. Ziyârette ba'de-s-selâm ilk başlanacak cümle, havânın güzel veya fenâlığından ibâret olacak derken şöyle nezle olduğu, böyle omuzlarına bir yel girdiği ve gözleri seğirdiği haber verilecektir. Her yerde her zamân herkesle sûret-i resmîyyede görüşmek âdetleridir. Teklîfsizlikten tahkir doğar diyorlar.

Köylü ve ayak takımı mahallât-ı umûmiyyede cin ve bira tütün içiyorlar. Kısa çubuklarla acı bir tütün içerler. Kirt kirt geçirirler. Ortalığı tükürüğe gark ederler. Bunlar dahhâk-ı bit-t-tâb' adamlar dahi değildir. İstedikleri vakit gülerler o güldükleri esnâda birden bire de durabilirler. Bizde olduğu gibi ihtiyârlara hürmet etmiyorlar.

Hoşa gitmeyen âdetlerinden biri de sakalı, bıyığı traş etmeleridir. A'zâ-yı mahâkim mahkemelerde başlarına âriyet saç takıyorlar ki arkaya salınmış bir kuyruğu dahi vardır.

Bizde büyük delikanlılara en birinci zînet ve sakal ihtiyârlara kemâl sayılmıştır. Ünsâ ve hünsâya yakışan bıyıksızlık İngiltere'de baba yiğitliğe zînet sayılmış, kemâl ve cemâl diye sakal kaldırılmış başa dahi kuyruklu âriyet bir saç takılmıştır.

Papazlar dahi cascavlak yüzlerini traş ediyorlar. Şöhreti pek çok sevmek tabîatlarıdır. Akrân arasında yok yere temeyyüz etmek isterler. Hele cihet-i temeyyüz ulûm ve maârifeye âid olursa var a! Artık bildiğini bilmediğini sarfta aslâ kusûr eylemezler.

Türkçe, Arabça ve Acemce'den birkaç kelime öğrenenler derhâl te'lîfâta, tasnîfâta girişiyorlar. Yastık kadar bir kamûs yazmış, Türkçe ve Arabça ve Farisî'nin ne sarfı ne nahvi ne mantıkı ne beyânı ne bedîi kalmış, hepsini kamûsuna istif etmiş bir zâta râst geldim ki: Bildiği Türkçe, yarım yamalak bildiği İngilizce'nin yarısı kadar bile değildi. Ya imzâsı! Falan mektebde hoca, falan cem'iyet a'zâsından falan ve falan

eserin müellifi ve falan gazetede makaleleri neşr edilmiş ve falan meydânda nutuklar eylemiş vesâire.... İlâ âhiridir.

Bence bu gibi kimseler şöhret budalasî değil şöhret fukarâsı bir takım mechûllerdir ki: Zâtını etrâfıyla ta'rîf ederek halk arasında tanınmak gayretine düşmüşlerdir. Zîrâ ma'rûf olsalar ta'rîfe lüzûm kalmaz, meşhûr bulunsalar işhâra hâcet mess eylemez idi. Cezair'de kabâil-i Arab'tan "Züvvav" kabîlesi ki binicilikte meşhûrdur. Fransızların işbu kabîle ismine nisbetle yapmış oldukları "züvvav" âlâyaları vardır. Bir İngiliz lisân-ı muallimi Türkçe ve İngilizce tab' ve neşr etmiş olduğu kamûsunda "zuâfa" kelimesi hakkında şöyle yazmıştır. Bu, zaîf kelimesinin cem'idir. Fransızların şimdi ma'rûf olan "züvvav" kelimelerinin aslıdır. Bu kelimeyi Arablar: Maraz ve za'f ve ihtiyâçtan veya silâh ve atsızlığından nâşî muhârebeye gidemeyenler için söylerler.

Nasıl? Müellif-i kamûsa kırk bir mâ-şâ-Allah değil mi?

Esâtîrül evveline olan i'tikâdları ise bizden daha ziyâde bulunuyor. Bu memlekette nice esâtîre tesâdüf edilir ki:

Afrika çöllerinde bulunan câhil halkın hurâfâtından farkı yoktur. Ya kadınlarının bu bâbdaki i'tikâdları, bizim kadınların tandır-nâme ahkâmına i'tibârlarından kat kat ziyâdedir. İngiltere gibi ulûm ve maârifin en müterakki bulunduğu bir adada kim zanneder ki Çarşamba karısına i'tikâd ve falcılığa i'tibâr dahi müterakkîdir.

Londra'da bir kere hurâfâtı efkâr-ı halktan mahv etmek için bir cem'iyet teşekkül ederek tandır-nâme ahkâmının hilâfına bir da'vet vermiş ve birçok küberâ ve meşâhîri çağırılmış idi.

Ez-cümle "Tell el-Kebir" muhârebesiyle şöhret olan "Lord Valsley"yi dahi da'vet etmiştir. Lord cenâbları da'vete icâbet edemeyeceğine dâir yazdığı tezkiresinde her ne kadar hurâfât-ı nisvâna mu'tekid bulunmuyorsa da çocukluğundan beri işitip duyduğu ve birâz da iliştigi bir şeyin hilâfına harekete gönlü râzı olmadığını makâm-ı i'tizârda beyân eylemiştir.

İşbu da'vette taâm tertîb ve usûlü ber vech-i âtî hilâf-ı hurâfât bulunmuştur. Şöyle ki bir büyük ayîne örölüp kırılarak med'uvvini sofraya da'vet i'lânı yapılmış ve bıçaklar biri biri üzerine çaprazî vaz' edildikten başka bazıları dahi yere düşürülmüştür.

Med'uvvin her sofrada on üç kişi olarak bulundurulmuştur. Cemâat sofrada yekdiğerine tuz takdîm ederek taâma başlamış ve hizmetçileri çağırarak için çatal ve bıçak ile bardaklara urmuşlar. Hâsılı her hâllerinde hilâf-ı hurâfât-ı hareket eylemişlerdir. Netîce cemâate hiçbir fenâlık gelmeyerek dağılmışlardır. O zamân bunu İngiliz gazeteleri uzun boylu yazmışlardı.

İşittiğim, gördüğüm ve sorduğum tandır-nâmeleri ahkâmını ber vech-i âtî kayd eder ve kariin-i kirâma amel etmemeleri şartıyla takdîm ederim.

—Gözleri şaşı bir kadını görünce derhâl söze başlamak lâzımdır. Zîrâ sizden evvel kadın söz söylerse pek fenâdır.

—Cum'a günü yola çıkmak gayetle fenâdır.

—Milâd-ı İsâ Bayrâmı'nda med'uvvini adedi on dört olmalıdır.

—Sofrada bıçaklar çaprazına vaz' edilmemelidir.

—Merdiven altından geçmek pek fenâdır.

—Milâd-ı İsâ Bayrâmı'nda hâne derûnuna dikilen Meryem Ana ağacı dedikleri müzeyyen dal sene ibtidâsından bir gün bile ziyâde kalmamalıdır. Yoksa şeytan gelir götürür.

Kânûn-ı evvel-i efrencînin yirmi beşinci günü İngilizlerin "Christmas" dedikleri Milâd-ı İsâ bayrâmlarıdır. İstanbul'da gelin odalarında bezedikleri nahl gibi bir ağaç dalını tezyîn ile salon ortasına dikerler. Bu nahlın altından geçen kızları orada bulunan delikanlıların öpmeye hak olması İngiliz âdetlerindendir.

—Bir iş için hânedan çıkan kimsenin işi rast gitsin diye arkasından eski ayakkabı atılır.

İş bu kaide-i mücerrebeye kıyâsen anası önünde ilk çıkan bir gelinin arkasından pabuç ve potin eskileri yağdırılır.

Bu âdet İngiliz küberâsınca dahi pek mu'teberdir.

—İlk on beşinden evvel saç kesilirse çoğalır ve gayet gür olur.

—Pencereden veya ayîneden hilâli görmek pek fenâdır.

—Yeni ayı açıktan görünce cebindeki parayı tersine çevirmeli ve bu ayda işim râst gelsin duâsını okumalıdır. Artık avuçladığı toprak altın olur.

—Kimse kimseye tuz vermemelidir.

—Yemek esnâsında tuzluğu devirmek gayet fenâdır.

—Ergen bir zât oturduğu saldalyesini devirirse artık o sene evlenmeye muvaffak olamaz.

—Ocakta yanan ateşin alevi ses verirse efrâd-ı âile arasında nizâ'vuku' bulacağına işârettir.

—Ocaktaki ateşten kıvılcım sıçrayıp kulağa çıtlayarak konarsa sâhibine para gelmeye işârettir.

—Dağınık askeri bardaktan bakarak görmek uzun ve zahmetli bir yolculuğa delâlettir.

—Sofrada bıçağın yere düşmesi bir garîb misâfir geleceğine işârettir.

—Sefer ve azîmete niyet eden bir kimse yediği bir soğanın yarısını bırakırsa işi râst gelmez.

—Sağ gözün kaşınması ağlamaya alâmettir. Sol gözün kaşınması ise bunun aksine olup beklenmeyen bir sürûra ve gülmeye işârettir.

—Üst dudak seğirir ve kaşınır ise bûse almaya işârettir.

—Çene seğirmesi yumuşak et ve boyun seğirmesi mendil geleceğine alâmettir.

—Sol kulak seğirmesi sâhibini birinin medh eylediğine ve sağ kulak seğirmesi zemm ettiğine işârettir.

—Burun seğirmesi merâka işârettir.

—Sağ avuç seğirmesi para gelmesine, ayağın serçe parmağı seğirmesi bir yâbâncı ile mükâlemeye, dirsek seğirmesi başka bir yatakta yatmaya alâmettir.

—Anahtarı bir çiviye takmak gerektir. Terbize üzerine veya şuraya buraya bırakmak pek fenâdır.

—Cenâze soğuduktan sonra kas katı donar ise âilesi arasında başka birinin vefât etmeyeceğine, donmayıp da a'zâsı yumuşak kalırsa diğer birinin daha öleceğine işârettir.

—Köpeğin pencere altında uluması, kedinin pencereden içeri girmeye çalışması ve temiz bir sâatin durması hânede cenâze vukû' bulacağına alâmettir.

—Bir kimse bir işe başlamaya niyet eylediğinin ertesi günü şimâl rüzgârı eserse işinin uğurlu olacağına işârettir.

—Sühûletle kazanılan akçenin üzerine tükürüldükten sonra keseye konması lâzımdır.

—İnsân sabâhleyin ilk kazandığı akçeye tükürmelidir.

—Dost dosta bıçak veya makas hediye ederse mutlaka ayrılırlar. Bu uğursuzluğu gidermek için hediyesini ya bir şey üzerine bırakmak veya mukabilinde bir miktâr akçe almak gerekir.

—Körüğü terbize veya sandalye üstüne korsa hânede nizâ' vuku' bulur.

—Ocakta yanan ateşin kızarması hâne sâhibinin mesrûren avdetine işârettir.

—Merdiveni çıkarken ayağın burkulması evlenmeye alâmettir.

—Bir kimsenin çok gülmesi ağlayacağına alâmettir.

—Altın akçe bozdurulursa mukabilinde alınan akçenin hepsi gümüş olmayıp bir kıt'ası yine altın olmalıdır. Yoksa para beyhûde yere telef ve sarf edilir.

—Tarağın suya düşmesi sâhibinin saçı döküleceğine ve ateşe düşmesi aksine alâmettir.

—Mecbûr olmadıkça gece kadın yüzüne bakmak fenâdır.

—Bir karının çamaşır yıkarken üstü başı ıslanması kocasının ser-hoşluk edeceğine işârettir.

—Bir kimsenin kolunda ben olması hayr ve bereket içinde imrâr-ı hayât edeceğine beşârettir.

—Yüzün kızarması kendisini bir dostunun zikr etmekte olduğuna işârettir.

—Elinde bir şey ile hânesine giren kimseye âilesi halkı yine bir hayırsızlık veya bir hâinlik etmişsin diye veya buna benzer bir söz söylemelidir ki getirdiği şeyde hayr ve bereket olsun.

İngilizlerin rü'yâ ta'bîrleri ise hemân bizimkine benzer. Rü'yâda köpek görmeği dost ile yılan görmeği düşmanla ve fenâ karı ile ta'bîr ederler.

Teşrîn-i sânî-i efrencînin birinci akşamı kızlar fındık alarak kavurduktan sonra kırarlar. İlk kırdıkları fındık içi çift çıkarsa kızın o sene içinde gelin olacağına işârettir. Üçe kadar böyle yapıyorlar.

Şâyed kırdıkları fındığın içi tek çıkarsa o sene evlenemeyeceklerine işârettir. Bir de kızlar kiminle evleneceğini bilmek için kurşun dökerler. Şöyle ki bir parça kurşunu bir demir kapta erittikten sonra bir anahtar deliğinden bunu bir kâse su içine dökerler.

Artık kurşunun su içinde alacağı şekle göre varacağı kocasının san'atını öğrenir ve bilirler.

Yine leyle-i mezkûrede kızlar ağızlarına nohud veya buna benzer bir mikdâr tane kor, su ile doldurur, dökülmemek için aslâ gülmeyerek sokağa çıkarlar. İlk işitecekleri adamın ismi alacakları kocalarının ismi olur. Artık ağızlarındaki suyu arkalarına püskürürler ve hânelerine avdet ederler. İşte bu vechlerle bir seneye kadar evlenip evlenemeyeceklerini ve alacakları kocalarının san'at ve isimlerini bulmuş ve bilmiş olurlar. Mayıs ayında evlenmek pek fenâdır. Eğer bir kimse dükkân açacak veya bir san'ata başlayacak ise Perşembe veya Cum'a ertesi açmalı veya başlamalıdır. Tandır-nâmenin iş bu bendi husûsen gemiciler arasında pek mu'teberdir.

—Sene-i kebîsede kadınlar fistân altından kırmızı bir gömlek giymelidir.

—Yılbaşında çok tatlılar yapıp yemek hayra alâmettir.

—Milâd-ı Îsâ Bayrâmı'nda “Christmas Puding” dedikleri kuru üzümlü ekmek tatlısı yapmak ve yemek pek hayr olur. Yapamamak veya yememek bütün sene işinin râst gelemeyeceğine delîldir. Bunun için hâricte bulunanlara pirinç tanesi kadar olsun mektûb içinde irsâl ediyorlar.

—Eylül'ün yirmi dokuzu Hazret-i Mikâil Bayrâmı'dır. Bu günde kaz eti yenecektir. Yoksa pek fenâ olur. Kânûn- sânînin altısında “İkinci Gün Kakesi” nâmında bir nev' çörek yaparlar.

Hurâfâtlarından biri de bazı cenâzenin rûhu kabrinden gece çıkar ve halka görünür diye i'tikâd etmeleridir. Londra'da “Hatton Garden” nâm mahaldeki çeşme her gece yarısı bir mikdâr kan akar diye i'tikâd ediyorlar. Sekerât-ül mevt hâlinde bulunan bir hastanın yanında ölü bekçisi nâmında bir rûh gelerek kapıya duvarı çaldığından çingirak veya zincir sesi gibi bir ses işitilmiş. Şâyet bu ses üç def'a işitirse artık hastanın vefât edeceğinde hiç şüphe yoktur.

İngilizin biri bir çocuğu katl eylemiş. Mahkemede sebep-i katlini sordukları zamân gözden gaib olmak için cimcimesini alıp lamba yaparak ve istediğim hâneye kimse görmeden girecek idim demiştir.

Hâsılı fala bakmak ve baktırmak, sihir yapmak ve yaptırmak husûslarındaki i'tikâdlarını görmek için köyleri gezmeye hâcet olmayıp menba'-ı ulûm ve merkez-i medenîyyet bulunan Londra'da oturmak kâfîdir. Gaibten haber veren kadınlar, oyun kâğıdıyla fal açarlar, ele avuca bakarak bahtı bilirler, rûhları getirerek gaibten soranlar ve istikbâli haber veren müneccimlerin en al'âsı İngiltere'de bereketle mevcûddur.

Âcizlerince her kavm hakikatinde de hurâfâtında da medenîyyetleri derecesinde terakkî eder. Hasılı acı tatlı ne olursa olsun hacmi nisbetinde az veya çok tadı olur.

Ne diyor idik? Ha! Cambridge Walves kasabasında kemâl-i sıhhat ve âfiyetle yirmi bir gün kaldık. Suları tatlı ve havâsı gayet sağlamdır. Nezleye müstaid olmayanlar, rutûbetten incinmeyip yağmurla başı hoş bulunanlar, hele âlem-i tenhâyı sevenler için buradan makbûl yer olmaz. Çileye çekilmek isteyen zenginlere, kasîde yazmak murâd eden şâirlere, gizlice ağlamayı seven âşıklara afyon tiryâkîlerine ve araya kıskançlık girmeyerek balayını kocasıyla başı hoş geçirmeği cânına minnet bilen yeni gelinlere Cambridge Walves'i tavsiye ederim.

Teşrîn-i evvelin on beşinci günü med'uvven “Brighton” şehrine azîmet ve avdet eyledim. On dokuzuncu pazar ertesi günü ise villada bir a'lâ öğle taâmı eyledikten vebilcümle bildiklere sağlıcakla kalınız dedikten sonra odamıza gelerek pılıpırtımızı dürdük sardık, çamaşırılı elbiseli çanta dolmalarımızı yaptık yakıştırdık. Ba'de-ez- zuhur tam sâat beşte Londra'ya müteveccihen hareket eden demiryolu katârının bir arabasına şöylece kurulu vermiş idik. Dinmek durmak bilmeyen bu adanın yağmuru yine sicim gibi iniyor ve arabamızın pencereleri câmlarını serpintisi ile uğunduruyor idi. Ben ise yemyeşil çimenlerle kaplanmış olan arâzîyi seyr etmek için var kuvveti gözlerime vererek iki tarafıma bakınıyor idim.

Son

BİBLİYOGRAFYA

Asmaî (Yusuf Samih), *Seyahat-i Asmaî*, Matbaatülcâmîa, Kahire, 1308/1892, 224 s.

Bâki Asiltürk, *Cenap Şehabettin'in Suriye Mektupları*, Marmara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 1991

Bâki Asiltürk, *Osmanlı Seyyahlarının Gözüyle Avrupa*, Kaknüs Yay., İstanbul, 2000

Bâki Asiltürk, “Edebiyatın Kaynağı Olarak Seyahatnameler”, *www.turkishstudies.net*, 2009, s. 911–995

Büyük Larousse-Milliyet, İstanbul

Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedil Lûgat*, Aydın Kitabevi, İstanbul, 1980, 1439 s.

Geographers' A to Z London, y.y, t.y, Geographers' Map Company Ltd, London, 288 s.

Lando maddesi, Büyük Larousse-Milliyet, c. 14, s. 7348, İstanbul

Orhan Şaik, Gökyay, “Türkçede Gezi Kitapları”, *Türk Dili Dergisi*, TDK, Yıl 22, C. 27, Sayı 258, 1 Mart 1973, 457-467s.

Şemsettin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2009, 1602 s.

EK 1 YER ADLARI İNDEKSİ

A

Abu- Hammad 36

Adelaide 48, 53

Afganistan 21, 80

Afrika 20, 21, 25, 46, 60, 63, 78, 81, 106, 111

Akdeniz 6, 39, 40, 45, 57, 60, 62, 67

Akhisar 81

Albert Dock 8, 13, 70

Allbrode Caddesi 8, 72

Arap Yarımadası 19, 20, 28

Asya 20, 21, 78, 81

Atlantik Denizi 60, 63, 67

Avrupa 1, 4, 6, 8, 13 14, 16, 17, 18, 20, 21, 30, 31, 32 38, 39, 50, 51, 60, 78, 81, 82, 83, 91, 92, 94, 95 96, 97, 101, 102

Avustralya 12, 27, 46, 48, 53, 55

B

Bahr-ı Ahmer 39, 40

Bengal 77

Bilbeis 36

Biskiye 63, 66

Brighton 3, 4, 93, 116

Brindisi 3, 5, 6, 20, 26, 30, 45, 47, 48, 50, 51, 52, 54

Britanya 7, 68, 69, 79, 88, 89, 106

Bosna Sarayı 81

Buckingham Sarayı Caddesi 9, 72

Bur-i Dîn 36

C

Cambridge Walves 3, 4, 10, 14, 31, 83, 84, 85, 93, 116

Cebel-i Tarık 3, 7, 11, 13, 20, 37, 30, 57, 59, 60, 62, 63

Cezair 59, 111

Cezîretil Arab 56, 81

Colombo 48

Comino 6, 56

Corval 7, 68

Ç

Çamlıbel 69

Çanakkale 7, 62

Çin 21, 81, 106

D

Deban 7, 68

E

Enşas 36

Esartivanto 52

F

Fransa 7, 9, 62, 73

G

Garibaldi Meydanı 5, 50

Gaskonya 66, 68

Girit 47

Grandi Estrada Caddesi 5, 49, 51, 52

Grosvenor Pl Caddesi 9, 72

Gozo 6, 56

H

Hatton Garden 115

Hyde Park 9, 21, 72, 75

Hindistan 4, 18, 21, 26, 39, 42, 55, 66, 67, 77, 80, 87, 103, 104, 105

I

Irak 20, 78, 81

i

İngiltere 2, 3, 7, 8, 10, 15, 29, 32, 34, 43, 59, 60, 61, 62, 64, 68, 69, 70, 74, 75, 79, 83, 88, 89, 96, 98, 103, 110, 111, 116

İskenderiye 9, 72

İsmailiye 3, 4, 9, 12, 36, 37, 38, 39, 40

İspanya 6, 7, 60, 61, 62, 63, 65

İstanbul 6, 10, 24, 29, 51, 68, 75, 76, 82, 90, 112, 117

İtalya 4, 9, 48, 73

İzmir 29, 75

K

Kahire 3, 11, 30, 35, 36, 41, 73

Kalabro 52

Kalyup 36

Kandiye 45

Kaşgar 81, 82

Kensington 3, 8, 9, 71, 72, 73, 75, 83

Knightsbridge Caddesi 9, 72

L

Liverpool İstasyonu 7, 13, 71

Lizbon 66

Londra 3, 7, 8, 9, 10 12, 13, 14, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 33, 38, 53, 55, 58, 62, 63, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 77, 83, 84, 85, 111, 115, 116

M

Mahsama 36

Malta 1, 3, 6, 19, 20, 26, 27, 28, 52, 54, 55, 56, 57, 59

Manş Boğazı 69

Marsilya 18, 106

Mayorka 3, 7, 27, 61

Meşdul 36

Melbourne 27, 46, 48, 53, 55, 58

Merakeş 63, 81

Messina 52

Mısır 1, 2, 4, 5, 10, 11, 13, 16, 22, 26, 28, 29, 30, 34, 36, 37, 38, 39, 43, 45, 51, 56, 57, 61, 67, 69, 70, 72, 75, 76, 81, 96, 102

N

Nelson Meydanı 83

Nevi 36

New- Zealand 58

Neutrol Gravend 7, 61

O

Odesa 18, 106

P

Paris 9, 72

Plymouth 3, 7, 30, 63, 68, 69

Pord Said 1, 4, 44, 45

Port Maramor 55

R

Roma 5, 50

S

Sebte Boğazı 60

Seylan Adası 48

Sicilya 2, 52

Suriye 20, 78, 81

Süveyş Kanalı 3, 4, 11, 31, 36, 37, 39, 60

Sydney 46, 48, 53

Ş

Şabro 36

Şebînü'l Kanatır 36

T

Taranto 52

Tarifa 63

Tell el- Kebir 12, 36, 37, 111

Thames 8, 69, 72, 84

Timsah Gölü 37, 39, 40

Trablus Garb 81, 106

Ü

Ümit Burnu 4, 39

V

Victoria Caddesi 9, 72

Victoria Gartenes Bahçesi 7, 61

Victoria İstasyonu 10, 83

Victoria Nyanza Gölü 10, 76

W

Wales 48

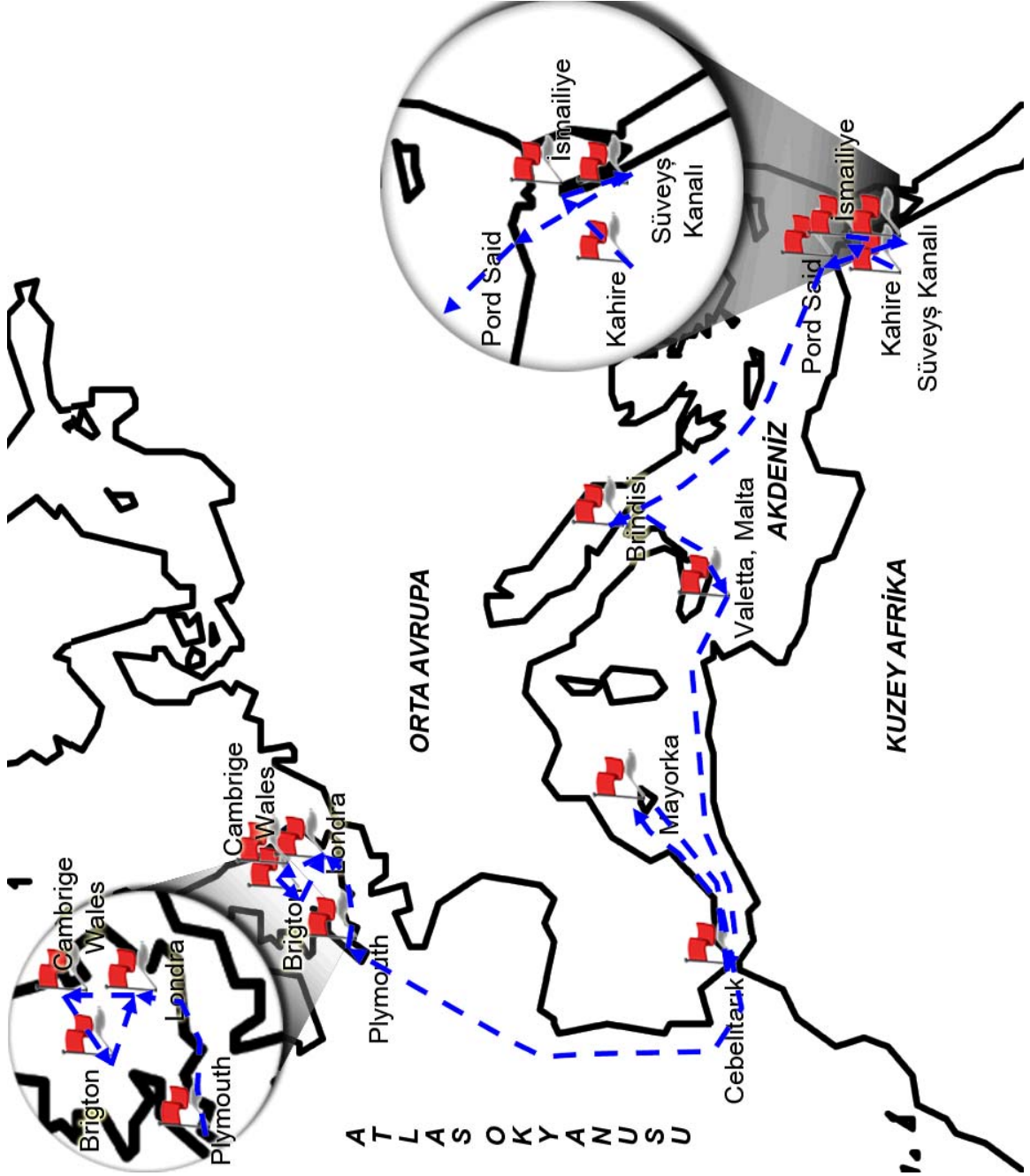
Valetta Limanı 3, 6, 19, 28, 55

Z

Zekazık 36

EK 2 SEYAHAT GÜZERGÂH HARİTASI

Haritada Asmaî'nin seyahati sırasında uğradığı ve konakladığı şehirler verilmiştir. Birbirine yakın şehirler büyüteç içine alınarak ayrıca gösterilmiştir.

ÖZGEÇMİŞ

11.02.1982 tarihinde İstanbul’da doğdum. İlk ve orta tahsilimi Bilecik’te; üniversite tahsilimi ise Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nde tamamladım.